

MIR
MÍROVÉ HNUTÍ
KŘEŠŤANSKÁ
ETIKA

sestavil

Milan Schulz

O P U S B O N U M

1
o 9 b
8
4

opus bonum

**MÍR, MÍROVÉ HNUTÍ, KŘEŠŤANSKÁ
ETIKA – sestavil Milan Schulz. V roce 1984
vydalo OPUS BONUM e.V., Herzogstr. 95,
8000 Mníchov 40, NSR, ve spolupráci s ča-
sopisem SVĚDECTVÍ, Paříž. Odpovědný re-
daktor Milan Kubes. Obálka a grafická spo-
lupráce Zbyněk Benýšek. Fotografie Josef
Rakušan. 1. vydání 1984. Copyright by
Opus Bonum, Munich.**

MIR
MÍROVÉ HNUTÍ
KŘEŠŤANSKÁ
ETIKA

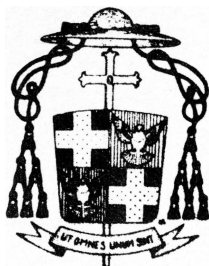
sestavil
Milan Schulz

VÝBOR Z MATERIÁLŮ ZE STEJNOJMENNÉHO SYMPOZIA,
KTERÉ USPOŘÁDALA VE DNECH 24. – 27. 11. 1983
KATOLICKÁ LAICKÁ ORGANIZACE OPUS BONUM
V SEVEROBAVORSKÉM FRANKENU

KAM AŽ DOSPĚLI

Evoluce kontrarevolucionářů je velmi poučná. Nedávno, koncem minulého roku, se kupříkladu sešli představitelé naší politické emigrace ve Frankenu v NSR – jejich pravidelná setkání v tajnosti organizuje katolický spolek 'Opus bonum.' Tón na těchto setkáních udávají emisáři Svobodné Evropy – a pochopitelně proslulý pan Tigris. Všichni 'katolíci' na slovo vzatí. A praví 'vlastenci'. Mnozí z nich patří k bývalým 'obroditelům' socialismu v Československu. Dnes však nic tak nenávidí jako svou socialistickou vlast, komunismus je pro ně tím, čím je pro Reagana – 'anomalie dějin', kterou je třeba odstranit... Československu určili jediný osud: dřívější či pozdější 'začlenění' do sféry imperialismu ...

Jan Fojtík, kandidát předsednictva a tajemník ÚV KSC v týdenníku Tribuna
z 8. února 1984

DOPIS BISKUPA JAROSLAVA ŠKARVADY ÚČASTNÍKŮM FRANKENSKÉHO SETKÁNÍ

Vážení a milí přátelé,

Řím, 18. listopadu 1983.

V době Vašeho setkání ve Franken budu, dá-li Bůh, v umbrijském městečku Norcia, rodišti sv. Benedikta, kam se uchýlili naši čeští mniši z pražského opatství v Emauzích. Budeme tam právě 26. listopadu světit novou sochu sv. Vojtěcha, vytvořenou Místrem Tesařem z Paříže.

Na kilometry jsou ta dvě místa od sebe značně vzdálená. Duchovně si však budeme velmi blízko. Vy budete rokovat o problémech míru v naší době. My se před sochou sv. Vojtěcha budeme na stejné problémy dívat z perspektivy naší národní historie.

Mír je něco jako zdraví, stav vratké rovnováhy, která je stále ohrožována nesčíslnými činiteli zevnitř i zvenčí, ale v normálním organismu také stále obnovována souhrou všech orgánů.

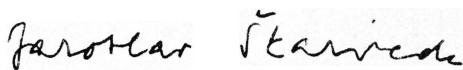
Tato souhra chyběla v době sv. Vojtěcha a chybí zřejmě i v době naší. Tenkrát i dnes ji nahlodával rakovinový virus nezkrotné touhy po moci a ovládnání druhých. A proti takovým virům není jistě snadné se bránit.

Škoda, že nebudu moci sledovat Vaše diskuse, které už pro téma tak nesmírně časové budou jistě krajně zajímavé. Chci Vás tedy aspoň ujistit, že na Vás v tom českém koutu italské Umbrie budeme vzpomínat, vždyť nakonec i ten sv. Vojtěch má k té Vaší problematice co říct. Byl to mučedník, psanec, vyhnanec, tak trochu jako my. Ale i když mu vzali všechno, nemohli mu vzít mír a pokoj jeho srdce. Protože byl prost nenávisti. Protože disponoval tou největší silou, která vládne vesmírem: láskou. Láskou, která je silou Boží. A která je právě proto nejzákladnějším předpokladem a nejhlubším kořenem každého míru.

Tato láska, která se nebojí oběti, která se dovede zřítí falešného míru a je s to nasadit za druhé i vlastní život, ještě existuje. I v naší Evropě. I v našem národě. Existuje i v srdci Boha, který je "dives in misericordia" bohatý na milosrdenství, jak říká náš Svatý Otec.

Proto je možné být i dnes optimistou. I před sochou sv. Vojtěchů, jehož osud, tak chudý na lidský mír, se stal osudem tolika jeho nástupců až ke kardinálu Beranovi – a ani on, zdá se, není posledním v řadě. Lze být optimistou, protože takovíto lidé patří k těm blahoslaveným z evangelia, kteří zasévají mír. Sami padají, ale ne marně, protože vědí, proč. Protože si jsou vědomi, že existují vyšší hodnoty než pohodlí a život na této zemi, hodnoty, které teprve činí lidský život hodným toho, aby byl žit, v důstojnosti svobodných bytostí stvořených k obrazu a podobnosti Boha, který je Pravda a Láska.

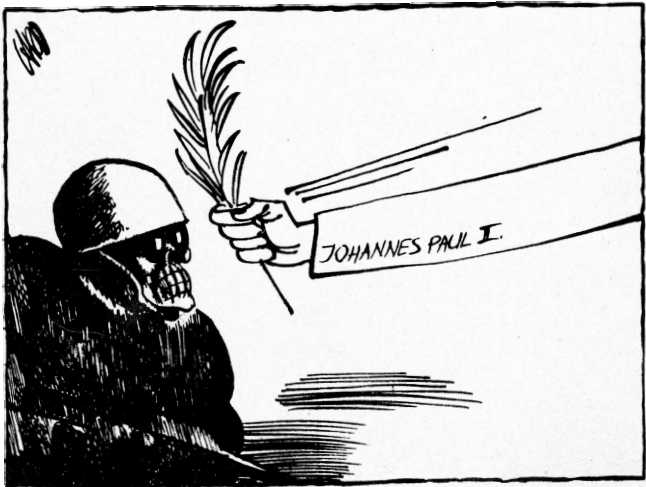
Budeme na Vás, drazí přátelé, u sv. Vojtěcha vzpomínat. Kéž Bůh žehná Vám i Vašemu jednání!

titulární biskup litomyšlský

PETR KOLÁŘ SJ

KATOLICKÁ MORÁLKA V DOBĚ
JADERNÉHO OHROŽENÍ

Petr Kolář

Katolická morálka v době jaderného ohrožení

*Já chci také mír,
ale hunský!
(Attila, hunský král
u K. Čapka)*

Dnešní stav ne-války, který vládne v Evropě, protínané umělou hranicí mezi východním a západním světem, není skutečným mírem. Všichni přesto dáváme přednost tomuto nedokonalému “míru” před pořádnou válkou, protože nás všechny obchází hrůza při pouhém pomyslení na to, co by taková pořádná válka za dnešní situace znamenala. Souběžně se zhoršováním se celkové situace ovšem roste také touha po *opravdovém*, pořádném míru. A jak už to bývá, o míru za této situace mluví všichni. Samozřejmě i ti, od kterých se v tomto směru věru mnoho neočekává a ani očekávat nedá. Když dva mluví o míru, nemají vždy na mysli stejný mír. Je důvodné podezření, že se opak stává pravidlem — že totiž dnes už jen výjimečně jde o jeden a tentýž mír když dva mluví o míru.

Nejpozději v okamžiku, kdy začneme srovnávat třeba oběžník organizace “Freie Deutsche Jugend” v NDR s listem východoněmeckých, tedy v téže zemi žijících biskupů, se před našimi zraky objeví kousek té strašlivé propasti mezi mírem a mírem, mezi staviteli

mostů a staviteli zdí — byt' byl materiál na stavbě naprosto stejný tu i tam.

Mnohý teolog to nerad slyší, ale když je zle, jeho veličenstvo Člověk se rozpomene, že snad je ještě Bůh nad ním a on že je vlastně přece jenom ještě stále jen člověk, skoro človíček, a že je toho vlastně veliká spousta, co potřebuje k obyčejnému slušnému životu, aniž by si to sám mohl vlastními silami opatřit.

Platí ovšem také naopak, že když si to uvědomuje, znamená to, že je opravdu zle. Mnoha z nás ještě zní v uších proslulá Stalinova otázka po vatikánských divizích. Jejich počet od té doby nevzrostl a s doplňováním švýcarské gardy byly od té doby dokonce dosti neobvyklé potíže. Přesto nabyl hlas církve, to jest hlas koncilu, hlas papežů, biskupů a křesťanských myslitelů, na síle. Proniká daleko za hranice církevního společenství a jedním z důvodů překvapivé pozornosti, která je mu věnována, je bezpochyby právě ten příslovečný nedostatek divizí. Těch je i beztoho na všech stranách tolik, že by se člověk hned rozjel do Říma a tam se na chvilku zasníl při pohledu na švýcarské gardisty... (mimochodem — víte, že je mezi nimi i jeden švýcarský Slovák ?)...

Doba halaparten a puklic je neodvratně za námi — naneštěstí či bohudík, jak se to vezme. Jisté je, že problémy války a obrany, míru a bezpečnosti se nám zkomplikovaly natolik, že je už bezmála každá dobrá rada drahá. Vedle politologů, sociologů, politiků, stratégů, pacifistů všeho odstínu i generálů a profesionálních bojovníků za mír kdekoliv na světě přichází ke slovu i křesťanská morálka, starší i novější, katolická i jiná. Není žádným posměškem nebo farizejstvím, uvádíme-li ji mezi jinými, jako jeden z hlasů. Ze všech jejich vlastních projevů to vysvítá: doby, kdy papež nasazoval korunu na hlavu vládci civilizovaného světa jsou ty tam a církev si je dobře vědoma, že její hlas je v současné debatě prostě jedním ze mnoha. Jeho jedinečnost nevyplývá z žádné jedinečné moci nebo z nějakého jedinečného vědění církve, ale z jedinečnosti postavení církve uprostřed světa, zvláště západního, a z jedinečnosti jejich historických zkušeností. V každém případě má vně jejich hranic mnohem menší význam to, co si církev myslí sama o sobě a o svém poslání ve světě, než to, s čím k tomuto světu přichází.

Nastavit druhou tvář — nebo se bránit ?

Otázka stará jako křesťanství samotné.

Zásadně odmítavý postoj křesťanských moralistů k válce jako takové je od samého počátku existence církve mimo pochybnost. Válka není přiměřený prostředek k řešení sporů; tam kde přesto vzniká, je křesťanským myslitelům vnucena volba mezi obranou napadeného práva a neodporováním zlu. Skutečný postoj křesťanů pak od samého počátku osciluje mezi těmito dvěma póly. Už sám zakladatel křesťanství, Ježíš Kristus, je příkladem takového počínání: na jedné straně nabádá své učedníky “když tě někdo udeří na pravou tvář, nastav mu i levou” (Mt 5,39), ale když sám dostal políček od veleknězova služebníka v průběhu výslechu, nenastavil druhou tvář, nýbrž se hájil, alespoň slovně (Jan 18,22.23), a byl schopen hájit právo i za použití fyzického násilí, zvláště tam, kde šlo o práva Boha, kterého prohlásil opakovaně za svého Otce (Jan 14,6-20; 19,7 atd), třebaže takový nesmlouvavý postup je u něj ovšem něčím výjimečným (Jan 2,13-17 par).

Augustinus Aurelius (354-430) neboli sv. Augustin je prvním křesťanským myslitelem, který se otázkami křesťanské etiky a z ní plynoucích postojů k válce zabýval systematicky. Píše :

“Nespravedlivý protivník vnucuje moudrému válku...”

“Kdokoli pozoruje válku s bolestí, musí doznat, že je to opravdová bída; kdo ji snáší nebo pozoruje bez tohoto pocitu, ten je ještě větší ubožák, protože úplně přišel o lidskou soudnost (*sensum humanum*).”

(*De Civitate Dei* XIX, VIII)

Rozhodujícím kriteriem spravedlivé války je u Augustina skutečnost že je vedena jako odplata za porušení práva. V každém případě je válka názornou ilustrací zla a jeho síly ve světě, uvážíme-li, že ačkoliv “není na světě nikoho, kdo by netoužil po míru — válka přesto existuje !”

(*De Civitate Dei* XIX, XII-XIII)

Tomáš Akvinský (1225-1274) ovlivnil ve mnoha oblastech křesťanské myšlení až do dnešní doby. Také jeho vývody o “spravedlivé válce” (*bellum iustum*) jsou rozhodujícím příspěvkem k vytvoření etického systému, kterého se katolická církev přidržovala vcelku beze změn až do velmi nedávné doby.

Tomáš vychází z Augustina, kterého výslovně uvádí, potom ale svým typickým způsobem, tj formou otázek a odpovědí postupně vypracovává a rozvádí kriteria pro posuzování sporů a v krajním případě pro posuzování válek z hlediska křesťanské morálky. Je příznačné pro jeho základní postoj, že tak činí ve svém traktátu o lásce¹⁾.

V jeho systému je válka "spravedlivá", jestliže splňuje následující podmínky :

— Válka musí být vedena legitimní státní autoritou; ostatní (zde jsou zřejmě myšleni především někteří bojechtiví šlechticové) mají totiž možnost domáhat se spravedlnosti u soudu, nadřazeného jak jim, tak protivníkovi. Vláda svrchovaného státu takovou možnost nemá, a protože je její *povinností* bránit občany proti útoku zvenčí, musí jí být přiznáno i právo vést válku.

— Příčina války musí být spravedlivá (*causa iusta*). V podstatě je takovou spravedlivou příčinou trest někoho, kdo předtím jednal protiprávně a nyní zatvrzele odmítá své jednání změnit a napravit spáchané škody.

— Nezbytný je úmysl dopomoci dobru k vítězství nebo zabránit zlu.

Tomášův závěrečný komentář se přímo ještě jednou odvolává na Augustina a doporučuje znovu "ochotu nebránit se a neodporovat zlu" jakožto základní křesťanský postoj. Jenom z nezbytnosti a kvůli obecnému blahu (což znamená i k prospěchu nepřítelovu) může tato ochota ustoupit do pozadí, takže přesto dojde k válce. Jejím cílem však v každém případě musí být nastolení *spravedlivého míru*. Křesťan si i ve válce musí počínat tak, aby bylo zřejmé, že jeho skutečným a jediným cílem je právě tento mír.

Velikým průlomem do uplatňování Tomášovy nauky o spravedlivé válce byla reformace a s ní spojená ztráta všeobecně uznávané svrchované autority na křesťanském západě. Od tohoto okamžiku válka ztratila jeden z podstatných rysů, vyžadovaných Tomášovou naukou — totiž charakter trestné výpravy proti viníkovi, který je jinak nenapravitelný. Scholastika pozdější doby, jmenovitě ve Španělsku šestnáctého století (není obtížné vytušit proč právě tehdy a právě tam...), se snažila přizpůsobit nauku církve těmto změnám. Zabývala se při tom dosti podrobně především způsobenými škodami a z toho plynoucími praktickými úvahami o "rozumnosti" tak krajního činu, jako je vypovězení války. Odtud se postupně vyvinulo přidavné kritérium, které můžeme formulovat jako "oprávněná naděje na úspěch při vedení

války". Je to kritérium mnohem pragmatictější, než Tomášovy argumenty a je tak jakousi ilustrací celkového trendu ve scholastice tehdejší doby, který ovšem v podstatě vyplynul ze změn ve společnosti.

Tomášova nauka samozřejmě odpovídá v prvé řadě na situaci, ve které byla vytvořena. I když obsahuje podstatné, základní argumenty křesťanského učení, kterých se ani dnešní doba nemůže zříci, je ve své tehdejší formě přece jen také odrazem své doby, jejího celkového kontextu s psanými i nepsanými zákony, třebaže namnoze jistě respektovanými a překračovanými podobně jako moderní zákonodárství dnes. Nicméně je historickou skutečností, že byla církvi účinným nástrojem při zmírňování surovosti tehdejších válek, kterým bohužel nedokázala zcela zabránit. Platilo to alespoň uvnitř křesťanského světa. Zůstává smutnou pravdou, že války za jeho hranicemi byly i tehdy vedeny často s velkou krutostí.

Tomáš sám zahajuje své pojednání připomínkou církevního zákazu turnajů, protože ty jsou jakousi přípravou na válku. Ten, kdo při takovém klání přišel o život, nemohl být církevně pohřben.

Pojednává také o otázce, zda je dovoleno válčit ve svátky a dochází k závěru, že je to dovoleno jen v případě nezbytné sebeobrany. Připojímeli k tomu celý systém ochrany jistých osob, míst, která sloužila jako asyl i zločincům, předmětů jako jsou ráda a vůbec zemědělská náradí a tažný dobytek, vidíme, jak i v samém srdci zla, za které byla válka vždy považována, vzniká a působí přece jen jakýsi řád skýtající právní ochranu těm nejbezbrannějším.²

Musíme mít také na mysli důležitou skutečnost, že tehdejší války byly v porovnání s válkami moderními mnohem více záležitostí panovníků, strategiů a armád, složených z veliké části z námezdných vojáků — žoldnéřů. Civilní obyvatelstvo zachovávalo, alespoň právně, takřka jakousi neutralitu vůči oběma válčícím stranám. Právně vzato nemělo být do války zatahováno³.

Je zřejmé, že moderní válka je něčím velmi odlišným. Vůbec v ní už nejde o trestnou výpravu proti viníkovi, o zjednání porušeného práva jen výjimečně a většinou je prostě živelným střetnutím, ve kterém nejde o v minulosti porušený řád, ale o budoucí zisk. Je do ní zataženo prakticky celé obyvatelstvo, a to nejen na základě způsobu vedení

moderní války, ale už prostě v důsledku všeobecné branné povinnosti ve mnoha zúčastněných státech.

Morální problémy spojené s vedením války za těchto okolností jsou něčím novým pro prosté křesťany i pro církev.

Morální teologie dnešní doby na nových cestách

Nejpozději v minulém století začalo být zřejmé, že tradiční Tomášův systém týkající se otázek míru a války praská ve švech při každém pokusu poměřovat jím současné problémy násilí a pokoje. V celé své nahotě se tyto otázky zjevily zrakům “křesťanského” západu ovšem v tomto století s jeho dvěma velikými válkami a způsobem jakým byly vedeny. Z tohoto důvodů a také ve snaze o stručnost se tedy naše pozornost obrací k době po poslední světové válce. Z obrovské záplavy dokumentů, projevů a studií se omezíme na ty, které v posledních třiceti letech nějakým způsobem pronikly do všeobecného vědomí nebo které výrazně ovlivnily další vývoj.

Jedním z prvních který reaguje na existenci zbraní hromadného ničení je, jak se zdá, projev Pia XII. ze 30. září 1954 :

“Jestliže však použití takového prostředku má za následek takový rozsah zla, že se zcela vymyká lidské kontrole, pak jeho použití musí být zavrhnuto jakožto nemorální. Zde už nejde o “obranu” proti nespravedlnosti a o nezbytnou “ochranu” právoplatného majetku, ale o přímé zničení veškerého lidského života uvnitř akčního radia. Něco takového není v žádném případě dovoleno.”

(AAS 46 z r. 1954, 589)

Dalším významným textem je okružní list (encyklika) Jana XXIII. s příznačným a pro nás Čechy proslulým názvem *Pacem in terris*⁴. Spolu s pastorální konstitucí II. Vatikánského koncilu *Gaudium et spes*⁵ je tento text skutečným výchozím bodem při hledání nových cest v katolické církvi k řešení složitých etických problémů války a míru ve dnešní době. Proto se každým z textů budeme krátce zabývat samostatně.

Pacem in terris

Text nejdříve vypočítává nezczizitelná práva jednotlivců i sociálních skupin až po státy a ukazuje, jak bez jejich respektování se stávají státy loupeží ve velkém, podle slov sv. Augustina⁶.

Ve III. části, nadepsané "Vztahy mezi státy", vytyčuje Jan XXIII. jako prvořadý cíl všeho snažení *pravý mír*, který lze vybudovat jen na vzájemné důvěře :

"Obvykle se ospravedlňuje... zbrojení tím, že dnes nemůže být mír zabezpečen, když existuje rovnováha ve zbraních... A jestliže některý stát je leč vybaven atomovými zbraněmi, je to druhým státům důvodem, aby si též hleděly zaopatřit takové zbraně, schopné stejné ničící síly.

Následkem toho lidé žijí neustále ve strachu, jako by na ně měla dolehnout obrovská smršť, která se může rozpoutat každým okamžikem...

Spravedlnost, moudrost a vzájemná úcta žádají, aby bylo zastaveno závodění ve zbrojení. Necht' se sníží současně a na obou stranách stav výzbroje už existující; ať jsou zakázány atomové zbraně a dojde se k odzbrojení, doplněnému účinnou kontrolou...

Místo zásady míru, který se opírá o rovnováhu ve zbraních, musí nastoupit přesvědčení, že pravý mír se dá zbudovat jen na vzájemné důvěře... Domníváme se, že je možné tohoto cíle dosáhnout, protože to žádá zdravý rozum, všichni po něm touží a z jeho dosažení vyplyne hojný užitek."

Tato slavná část III. kapitoly s titulem "Odzbrojení" končí neméně slavným a slavnostním osobním apelem Jana XXIII., podtrženým ještě i skutečností, že zde přechází z plurálu (viz výše) do singuláru

"Jako náměstek Ježíše Krista, Spasitele světa a původce míru, veden otcovskou láskou ke všem lidem, tlumočím nejhlubší touhu celé lidské rodiny a považuji za svou povinnost žádat a zapřísahat... především ty, kteří mají v rukou vládu států: ať nešetří žádné námahy v úsilí dát světovým událostem takový směr, který odpovídá lidskému rozumu a lidské důstojnosti.⁷

Závěrem pak Jan XXIII. navrhuje

"Obecné dobro všech národů dnes vyvolává otázky, které... dovede vyřešit jen veřejná autorita... Sám mravní řád žádá, můžeme tvrdit, ustavení nějaké autority na světové úrovni... Tato všeobecná autorita... musí být ustavena za souhlasu všech národů, a ne uložena násilím." (str. 52-53)

Takto vytyčený cíl je zřejmý. Zbývá otázka, jak tohoto cíle dosáhnout.

Gaudium et spes

Patorální konstituce “O církvi ve dnešním světě” Druhého Vatikánského koncilu⁸ přináší několik zajímavých pasáží k našemu tématu. Je bezpochyby silně ovlivněna předchozí encyklikou, na kterou se několikrát výslovně odvolává. Naše pozornost bude platit především poslední, 5. kapitole, nazvané “Mír a společenství národů.”, pod pořadovými čísly 79-83 :

“Něco jiného je, když se národy chopí zbraně ve spravedlivé obraně, a něco jiného je chtít si podmanit ostatní národy... A když už na neštěstí válka vznikne, neznamená to, že je tím už válčícím stranám všechno dovoleno.”

(č. 79)

“Hrůza a zvrácenost války se nesmírně zvětšily rozvojem vědeckých zbraní. Použitím těchto zbraní mohou způsobit válečné akce ohromnou všestrannou spoušť a proto *daleko přesahují meze spravedlivé obrany* (podtrženo mnou). To nás všechny nutí, abychom přistoupili k otázce války se zcela novým smýšlením (srv Jan XXIII., encyklika *Pacem in terris*).”

(č. 80)

“Mnozí považují (hromadění zbraní k odstrašení nepřítel) za neúčinnější prostředek, jak zabezpečit dnes jakýs takýs mír mezi národy...

Tak zvaná rovnováha, která z toho vyplývá, není jistý a pravý mír. Hrozí nebezpečí, že se tím příčiny války neodstraní, ale že se budou ještě zhoršovat... Bude-li se v závodech ve zbrojení pokračovat, (mohly by nakonec způsobit) všechny zhoubné pohromy, ke kterým už připravují prostředky.”

(č. 81)

“Nechceme se oklamat nesprávnou nadějí! Nepřestane-li a nenávisť... je možné, že lidstvo, které už se nachází v krajním nebezpečí... bude nešťastně přivedeno k hodině, v níž nepozná jiný mír, než hrozný mír smrti.”

(č. 82)

Touto dramatickou výstrahou končí analytická část konstituce. Za ní následují některé všeobecné návrhy a hlavně výzva ke křesťanům, aby svou činností všude tam, kde se nacházejí, přispívali k vytvoření podmínek pro nastolení skutečného, spravedlivého míru (viz “Závěr”).

Oba dnes už historické texty jsou základem, na kterém staví všichni, kdo se uvnitř katolické církve zabývají otázkami války a míru ve dnešním světě. Vyplývá z nich především — shodně — nutnost nového

přístupu k celé problematice, v důsledku hlubokých změn uvnitř společnosti, jejíž vysoká technická úroveň nejen nezmenšila riziko ničivých konfliktů mezi lidmi, ale naopak takřka bezemně zvýšila následky včetně lidského utrpení, které ohrožuje lidstvo v případě, že by dnes došlo k takové válce, jaké se mnozí důvodně obávají.

Vyjádření některých biskupských konferencí k otázkám války a míru z hlediska křesťanské morálky

a) Statečný hlas z Německé Demokratické Republiky

NDR je jedinou zámí sovětského bloku se skutečným, nezávislým mírovým hnutím, vycházejícím z občanské iniciativy. Okolo odznaku s nápisem "Schwerter zu Pflugscharen" tam vznikla, jak známo, pikantní situace⁹, která vyústila do zákazu výroby a nošení tohoto odznaku. Odůvodnění tohoto zákazu v oficiálním tiskem stojí samo o sobě za přečtení; evangelická synoda a biskupové Lutherské církve NDR vydali samostatná prohlášení, ve kterých se k celé aféře vyjadřují a zároveň připojují nepřímou kritiku předvojenské výchovy na školách i diskriminace mladých Němců, kteří v souladu se zákony NDR odmítají službu ve zbrani¹⁰.

V nesrovnatelně obtížnější situaci, než v jaké se nacházejí jejich spoluhratři v západní části světa, východoněmečtí biskupové mluví v jejich pastoračním listu neohroženě nejen o problémech, které existují za hranicemi jejich země (jak je to tak často zvykem v zemích reálného socialismu), ale také o problémech ve vlastní zemi, a to způsobem blízkým prohlášením protestantských církví NDR¹¹

"Nemůžeme mlčet ke způsobu výuku *předvojenské výchovy*. ... Se znepokojením pozorujeme, jak vojenský způsob myšlení prolíná stále více a více školní výuku i odborný výcvik. Důvodně se obáváme, že by taková výchova mohla vytvořit podmínky ke přijetí násilných řešení sporů a tak oslabit u nové generace vůli k míru... Berlínská biskupská konference už před časem vyslovila své námitky vůči zavedení vojenské výchovy ve školách. Byli bychom si přáli, aby se tyto vyslovené obavy setkaly s větším pochopením...

V tomto ohledu zdůrazňujeme ještě jednou nezadatelné právo

rodičů na výchovu vlastních dětí, o němž jsme my, biskupové, už několikrát veřejně mluvili. Vyzýváme rodiče, aby se celou vahou zasazovali o jejich výchovu k míru, svobodě a toleranci...

Drazí rodiče! Mluvte se svými dětmi o tom, co slyší a co je zaměstnává! Mějte odvahu vyjádřit před nimi bez vytáček vlastní názor... pečujte o to, aby si vaše děti nezvykaly prostřednictvím televize a hraček na násilnost... Vzbuzujte (u nich) zážitek opravdového odpuštění, které zaplňuje zákopy, rozdělující lidi, a naplňuje srdce radostí!"

Připojíme-li zámky tam, kde si režim zjevně přál odsouzení ze strany biskupské konference, vynikne teprve v celém rozsahu neohroženost a poctivost autorů, a to právě v tak ožehavém bodě, jako je v NDR právě vše, co se týká vojenských témat.

b) Západoněmecká biskupská konference

O pastoračním listu s názvem "Spravedlnost plodí mír", který vydala biskupská konference NSR 18. dubna 1983¹² už toho bylo a ještě jistě bude napsáno velmi mnoho — stejně jako o podobném listu amerických biskupů, se kterým je dobré jej uvést do souvislosti, jak uvidíme v dalším a jak si toho už od samého počátku všimli početní pozorovatelé¹³. List je silně orientován teologický a historický (jmenovitě 3. kapitola s názvem "Nauka církve o válce a o míru v průběhu dějin") a podává přehledně všechny základní informace o postoji církve od prvopočátku až po dnešní dobu s ohledem na otázky míru a války. Najdeme tam velkou většinu toho, co jsme řekli v úvodní části tohoto referátu. Zajímavý je závěr této části listu, kde se mluví o ideologiích, přicházejících s programem "věčného míru", který zní svůdně v uších těch, kdo hluboce touží po míru a přitom pozorují se smutkem, jak se situace kolem nich nelepší, ale spíše radikalizuje a zhoršuje

"Církev je skeptická vůči příslibům 'věčného míru'. Od počátku 18. století se objevují plány, které přetvářejí křesťanskou naději na budoucí království míru v plán trvalého míru, uskutečnitelného v lidských dějinách... Zakládá se na přesvědčení, že pokrok civilizace umožní — byť i za cenu krizí — dosáhnout míru, spočívajícího na rozumu a etice, společných hospodářských zájmech bratrské iednotě celého lidstva.

Každý, kdo je přesvědčen o příchodu tohoto království míru na tomto světě a kdo pokládá za svou povinnost připravovat jeho příchod, vidí v ostatních, kteří nesdílejí jeho názor, nikoliv už jen protivníka v tradičním slova smyslu, ale absolutního nepřítele, nesmiřitelného a tudíž odsouzeného k odstranění ve jménu budoucího míru... Válka se stává válkou ideí a nepřipouští tak... tradiční smlouvy o zachování míru. Válka... v předchozím období (k vytouženému míru) je spravedlivá, jestliže uspíší historický revoluční proces.”

(kap. 3.4.2 + 3)

Marxismus je výslovně označen za ideologii, která z třídního boje činí takovou spravedlivou válku, a ze světové revoluce nezbytnou ideologickou nadějí. Biskupové proti tomu stavějí citát z encykliky “Pacem in terris” a konstituce “Gaudium et spes” :

“Žádá to zdravý rozum. Každému je nebo aspoň by mělo být zřejmé, že vztahy mezi státy, podobně jako vztahy mezi jednotlivými lidmi, nelze řešit silou zbraní, ale podle zásad zdravého rozumu.”

(Pit str. 46 + 49)

“Je proto takřka nemyslitelné, že by v naší atomové době válka mohla sloužit jako prostředek ke znovunabytí porušených práv.”

(Pit str. 49-50)

V důsledku tohoto přesvědčení dávají biskupové přednost výrazu *spravedlivá obrana* před výrazem *spravedlivá válka*.

(3.5.1)

Spravedlivá obrana a právo na ni je v dalším se vsím důrazem obhajována, ale i potom jen za předpokladu, že je “součástí celkové koncepce, směřující k mírovému uspořádání společnosti.”

Důležitou částí listu je 4. kapitola s názvem “Velkolepé poslání: usilovat o mír”. Čteme zde mj :

“V době, kdy existují zbraně hromadného ničení se stává otázka jak hájit základní lidská práva stále a stále důležitější...”

Křesťanská etika lásky k nepříteli a neodporování násilí může a musí se odrážet i v zahraniční politice a v politice mezinárodní.”

(4.1)

Ve vyváženém listu německých biskupů, adresovaném národu, ve kterém je také poměrně početná skupina zastánců nenásilného řešení konfliktů — od naivního pacifismu až po zodpovědné myslitele — nemohlo scházet stanovisko k těmto tendencím. Třebaže právo na spravedlivou obranu je zde hájeno obsáhle a s velkou silou a třebaže

nakonec doporučení nepřesahuje rámec všeobecného principu, je přece jen překvapivé. Tradičně se nenásilné řešení, tedy neodporování zlu, doporučovalo spíše jednotlivcům, zatímco státům se ukládala *povinnost* hájit společenství, o které mají pečovat.

Na konci se biskupové vracejí k myšlence, vyjádřené papeži už od konce 2. světové války, podle které je nezbytné vytvořit mezinárodní instance, vybavené potřebnými prostředky k ochraně mezinárodního míru.

“Zdá se to utopické, ale bez zřeknutí se některých práv, vyplývajících ze svrchovanosti jednotlivých států, se nedá zajistit důstojná koexistence mezi lidmi.”

(4.2.3)

List končí proslulou modlitbou sv. Františka za mír :

“Pane, učíš ze mne nástroj tvého míru,
abych vnášel mír tam, kde vládne nenávisť,
odpuštění tam, kde vládne urážka,
jednotu do svárů...”

c) List amerických biskupů

Jeho oficiální anglický název “The Challenge of Peace: God’s Promise and Our Response” (19. května 1983) vystihuje celkový přístup k tématice. Příprava tohoto listu trvala více než dva roky bezprostřední práce, ale první úvahy o něm jsou mnohem staršího data (HK 5/1983). Debata o něm byla velmi široká, veřejná a zahrnovala kromě význačných osobností amerického veřejného života, ať už katolíků nebo jiných vyznání, také poradu s některými evropskými biskupskými konferencemi. První koncept byl vypracován v květnu 1982 a dal podnět k široké a fundované debatě, ze které vyšel druhý návrh (listopad 1982), velmi často citovaný v denním tisku. Po poradě ve Vatikánu se západoevropskými biskupy (18. ledna 1983), za předsednictva kardinála Ratzingera, byl vypracován konečný text z května tr. Autoři jsou si vědomí své zodpovědnosti před vlastním národem i před celým světem, ale mluví pochopitelně jako američtí biskupové k Američanům; tato skutečnost je takřka hmatatelná, a to od samého počátku textu :

“Jakožto Američané, občané země, která jako první vyrobila atomové zbraně a která je také jakožto prozatím jediná použila, země, která patří dnes mezi těch několik, schopných rozhodujícím způsobem ovlivnit dějiny nukleárního období, jakožto občané této země cítíme velikou morální, lidskou a politickou zodpovědnost za to, aby byla učiněna “uvědomělá” rozhodnutí, vedoucí k záchraně lidstva. Tento list je tedy zároveň pozvánkou i výzvou na adresu katolíků Spojených Států, aby ve spojení s ostatními pracovali na těchto rozhodnutích. Ukládá nám to “rozhodující okamžik”, ve kterém žijeme.”

(Úvod)

Jsou si také vědomi křehkosti rovnováhy textu, který mluví o nejradikálnější možné opozici v lidském životě, totiž o otázkách života a smrti. Proto výslovně žádají :

“Žádáme důrazně, aby úryvky z tohoto listu nebyly používány odděleně, vytrženy z jejich souvislostí; aby krátké citace bez kontextu nesloužily k podpoře stanovisek, která text sám nehájí nebo která nejsou v souladu s celým jeho duchem a jeho naukou.”

(Úvod)

Text je “americký” také v tom, jak rozlišuje mezi válkou konvenční a nukleární — na rozdíl např. od textu německého, od něhož se liší také menší systematickostí v teologickém slova smyslu. Jinak je to však text čtivý, srozumitelný a velmi konkrétní. Pro některé čtenáře dokonce až příliš konkrétní. I to je vlastně příznačné pro Američany. Text má mnoho stránek, ale není mnohomluvný; délka odpovídá projednávanému tématu. Je nemožné učinit si o něm ‘stručně’ jasnou představu a s tímto vědomím z něj vybereme dva nejvíce diskutované body se současnou snahou nevytrhovat je ze souvislostí. Jde o odmítnutí jaderné války jako takové a o jejich (biskupské) ‘vměšování se’ do záležitostí, které nejsou jejich vlastní doménou, nýbrž patří do kompetence politiků a strategiů.

V prvním z obou bodů jsou američtí biskupové vlastně *důslednými tradicionalisty* :

“Katolická nauka vychází ze zavrženíhodnosti války a přednostního řešení sporů mírovými prostředky... Ve výjimečných případech, v souladu s etickými principy a tradicí nauky o ‘spravedlivé válce’ je dovoleno použití síly. V žádném případě není dovoleno použít konvenčních nebo jaderných zbraní, které směřují “bez rozdílu ke zničení celých měst nebo rozsáhlých oblastí včetně obyvatelstva (Gaudium et spes 80)”.

“Válka, ve které se používají takové zbraně (=jaderné), mohou totiž způsobit nezměrnou zkázu a to bez rozlišování, takže jednoznačně přesahují meze oprávněné sebeobranu.” (GS 80)
(I.C. 2)

“Pokládáme za svůj úkol učitelů morálky, abychom přispěli k utváření veřejného mínění, které by se jasně vzepřelo použití jaderných zbraní jakožto nástroje národní politiky... Vůdci národů musí mít oporu a pomoc ve veřejném mínění.” (J.-P. II k 1. lednu 1982)

(II. B)

Ve výčtu by bylo možno pokračovat; autorům jde především o odmítnutí “first use”¹⁴ atomových zbraní, jak to předvídají strategické plány NATO za určitých okolností. Žádají důrazně, aby se neprodleně začalo pracovat na alternativních řešeních tak, aby tato strategická zásada mohla být opuštěna. Odmítnutí je motivováno především tím že takový úder, byť teoreticky koncipovaný jako omezený, může mít nedohledné a nepředvídatelné následky, jak vyplynulo z porad biskupů s početnými odborníky :

“Nedávná prohlášení, podle kterých lze jadernou válku vyhrát a dokonce ji přežít, se zakládají na zřejmě nedostatečné znalosti medicínální reality... (ve skutečnosti) jedině prevence dovoluje udržet situaci pod kontrolou.”

“Mnoho je těch, kdo se domnívají, že jediná taktická atomová zbraň by mohla vyvolat paniku s nepředstavitelnými důsledky. A právě tato psychologická, technologická a politická nejistota nás vede k posilování přehrad, za pomoci morálních imperativů a příkazů i pravidel, s cílem zabránit použití atomových zbraní vůbec... Upřímně si přejeme zúčastnit se v naší zemi otevřené a veřejné debaty o těchto otázkách, a to z morálních důvodů.”

Zastáváme názor, že iniciativu rozpoutat nukleární válku nelze ospravedlnit racionálně-politickými cíli.”

(II.C. 2)

V porovnání s listem biskupů německých se (z pochopitelných důvodů) mluví méně — i když stále ještě dosti důrazně ! — o nutnosti a povinnosti obrany i za použití síly. Více místa je věnováno nenásilným metodám obrany, aniž by přitom padla podobná věta, jako právě v listě biskupů NSR (viz výše).

“Zastáváme názor, že vypracování nenásilných prostředků boje proti agresi a řešení konfliktů odráží nejlépe Ježíšovu výzvu k lásce a ke spravedlnosti... Musíme přiznat paradoxnost situace, ve které jakožto křesťané žijící v tomto světě musíme pokračovat v hlásání

našeho přesvědčení, že láska je možná a že je jedinou opravdovou nadějí ve vztazích mezi lidmi, a zároveň přesto akceptovat, že síla, včetně síly, přinášející smrt, je někdy oprávněným prostředkem k zajištění národní obrany.”

(II.C)

“Nenásilný odpor není cestou, vymezenou slabým, zbabělým... může nabyt nejrozličnějším forem... může např. existovat lidová organizovaná nenásilná obrana, uložená vládou jako součást mobilizace... Může konečně neuspět, ale než jej zavrhneme jako nerealistický, žádáme naléhavě, aby byl srovnán ve svých důsledcích s takřka nevyhnutelnými následky války velkého rozsahu.

(III. 4. 5)

Pokud jde o druhou velkou námitku, týkající se ‘vměšování se biskupů do záležitostí státníků a odborníků ve věcech národní obrany’, nedošlo k němu z naivity ani z jiných nehezkých důvodů. Američtí biskupové po svém rozsekli gordické uzel problémů, které se jistě týkají oblastí, jako státní politika, národní obrana, strategie aj-oblastí, které nejsou doménou teologů, moralistů nebo pastýřů. Ale jsou to oblasti, kde hlas církve, hlas těch, kdo jsou svědomím národa, *nezbytně musí zaznít*¹⁵. Rozetnuli jej jistě po svém, americky, ale v žádném případě ne lehkovážně; přípravné debaty se právě zde zúčastnila celá ráda skutečných odborníků nejrůznějšího zaměření. Sotva si lze představit zodpovědnější přístup k problematice.

“*Co říkáme?* V podstatě jen to, že rozhodnutí, týkající se jaderných zbraní, jsou součástí nejnaléhavějších otázek v oblasti moderní morálky. I když jde zjevně o otázky politické a vojenské, jsou v nich obsažena i zásadní rozhodnutí etická... Dobré úmysly prostě nestačí (chránit svou zem, hájit svobodu atd) k ospravedlnění nemorálních metod (použití zbraní, které zabíjejí bez rodu, slepě, a ohrožují celou společnost)... Obáváme se, že bychom mohli v naší snaze o stále větší bezpečnost skončit v naprostém nedostatku jakékoliv bezpečnosti.”

(Závěr)

List končí požadavkem vytvoření mezinárodní autority, o které byla řeč výše. Biskupové vyzývají Ameriku, aby se do tohoto odvážného díla pustila: “*Mějme odvalu věřit ve světlu budoucnost!*”

Snaha o rovnováhu a věrnost obrazu by nás měla nyní vést k citacím míst, kde se mluví také o obraně silou — taková místa v textu jsou a to nedvojsmyslně. Myslíme, že jsme se příliš neprohřešili i bez nich požadavku, formulovanému autory samotnými (viz začátek odstavce c).

d) List francouzských biskupů

Byl přijat na plenárním zasedání francouzského episkopátu v Lurdách ve dnech 5.-8. listopadu 1983. Nese název "Získat mír" (Gagner la paix), který lze chápat jako otázku, kterou si biskupové kladou.¹⁶

V první části autoři varují před opakováním se situace z let třicátých a Československo je jmenovitě uvedeno jako ilustrace toho, kam vedou ústupky agresorovi.

"Dobytel si vždy přeje mír. Chtěl by pronikat na naše území aniž by musel překonávat odpor obránců (Clausewitz)".

V dalším se opírají o klasické rozlišování mezi státními celky, jejichž vlády mají povinnost obrany, a to i ozbrojené, a jednotlivci, kteří mohou následovat evangelijních rad o neodporování zlu.

Ve druhé části vyslovují svou podporu vyzbrojování včetně jaderného, za předpokladu, že slouží obraně a splňuje klasické podmínky, formulované v nauce o spravedlivé válce... Mluví v této spojitosti o "menším zlu", v protikladu ke kapitulaci.

Zastávají se dialogu vždy a za každých okolností — i tam, kde je zjevné, že nepovede k žádoucím výsledkům :

"(Církev) se přimlouvá za dialog, a to i za dialog rozporuplný, například svou účastí v Bělehradě nebo v Helsinkách... Někteří lidé se vyslovují ironicky o takovém dialogu... Připouštíme-li však "nouzovou hrozbu" zbraněmi, proč bychom nepřijali také nouzový dialog?. V porovnání s dialogem hluchých, za který nutno považovat naše vzájemné hrozby a protihrozby, je už dialog těch, kdo spolu mluví se zlými úmysly, pokrokem."

S odvoláním na Jana XXIII. vyzývají k práci na nastolení míru, soustředěné okolo čtyř pólů: pravdy, spravedlnosti, solidarity a svobody. Není míru bez pravdy, spravedlnosti, solidarity a bez dodržování lidských práv — takové jsou podtitulky dalších odstavců.

Jiná nabízená řešení neberou dostatečně v úvahu skutečnosti našeho světa, uzavírají biskupové svou úvahu.

Místo toho skončíme raději málo známým listem našich zeměpisných sousedů, se kterými nás pojí také kus společně prožitých dějin. Je ze všech textů nejkratší — jen jedna malá stránka !

e) List rakouských biskupů¹⁷

“Mnoho lidí je už delší dobu naplněno rostoucími obavami o mír. Důvodů je stále více. Nedůvěra se rozmáhá, arsenály se rozšiřují... Rok 1983 přináší také tísnivé výročí bezvýsledných vídeňských jednání o snížení počtu rozestavěných divizí v Evropě.

Apelujeme na všechny státníky, aby podnikli vše pro to, aby se na východě i na západě zřekli tak zvaných raket středního doletu — ať už jsou rozmístěny nebo teprve plánovány. Je zřejmé, že právě ony rozhodujícím způsobem zostřují a zhoršují celkovou situaci.

Apelujeme na velmoci, aby na všech úrovních pracovaly alespoň na omezení a na postupném zmenšování ničivého potenciálu.

Vyzýváme všechny, aby si uvědomili, že zabránění jaderné katastrofě, do které by upadlo lidstvo je prvořadým zájmem všech národů a států, bez ohledu na společenské rozdíly, protikladné zájmy a myšlenkové konflikty.

Společným úkolem nás všech je zajistit přežití. Apelujeme na politiky naší země i ostatních zemí, aby nešetřili žádné námahy a dopomohli těmto skutečnostem k tomu, aby se prosadily a pronikly do vědomí. Vyzýváme všechny křesťany naší země, všechny Rakušany a všechny lidi dobré vůle, aby se připojili k této naší iniciativě.

Vídeň, v dubnu 1983

Bibliografie :

Radost a naděje, pastorální konstituce o církvi ve dnešním světě, uspořádal a komentuje Dr. Karel Skalický, Vydala Křesťanská Akademie, Řím 1968

Pacem in terris, Mír na zemi, encyklika Jana XXIII. z 11. dubna 1963, vydal Vyšehrad, Praha 1969

Summa Theologiae, I^a I^{ae}, De Caritate Thomas Aquinus, Romae 1948

Encyklopedické slovníky *Catholicisme hier aujourd'hui demain* (Paris) a *Lexikon für Theologie und Kirche* (Herder), hesla "GUERRE" a "Krieg"

Časopisy, které tématice války, zbrojení a míru věnovaly v poslední době pozornost

Alternatives non violentes, č. 31, 32, 35, 43, 44, 47, 48 (Lyon)

Documentation Catholique č. 3, 4, 11, 14 (Paris)

Esprit, Juillet 1983 (Bayard Press Paris)

Herderkorrespondenz jmenovitě číslo März 1983 (Herder Freiburg)

The Month, September 1983 (London)

Revue Nouvelle Mars 1983 (Bruxelles)

Stimmen der Zeit č. 7. a 10. z r. 1983 (Herder Freiburg)

Poznámky

1) *Summa theologiae* II^a - II^{ae}, De Caritate, questio 40, De Bello, Romae 1948.

2) Srv. historický přehled na počátku pastýřského listu biskupů Německé Spolkové Republiky "Gerechtigkeit schafft Frieden", vydal 18. dubna 1983 Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, srv též *Stimmen der Zeit* 7/1983, str. 455-467.

3) *Catholicisme hier aujourd'hui demain*, svazek V., heslo "Guerre", kap. IV Letouzey et Ané, Paris 1962

4) Jan XXIII., *Pacem in terris*, Vyšehrad 1969, Praha

5) *Radost a naděje*, Křesťanská Akademie Řím 1968. Uspořádal a komentářem opatřil Dr. Karel Skalický

6) *De Civitate Dei* IV, c. 4, srv též *Pacem in terris*, část III., "Spravedlnost"

7) Hluboká lidskost autorova zde vyniká naplno; podobné tóny zní také v listu rakouských biskupů, viz níže

8) *Radost a naděje*, str. 386-392

9) Odznak je převzat ze symbolu sochy, díla sovětského sochaře Jevgenije Učetiče, znázorňující citaci Mich 4,3 (Iz 2,4). Tuto sochu daroval SSSR americkému sídlu OSN v New Yorku. Zdůvodnění zákazu oběžníkem organizace "Freie Deutsche Jugend" tvrdí, že sice

*Německá Demokratická Republika a všichni její občané samozřejmě jakožto komunisté naprosto berou za svůj obsah tohoto symbolu, ale že jakožto komunisté a lidé jednající podle svědomí jsme proti nošení tohoto odznaku v přítomnosti mládeži NDR. Důvodem je skutečnost, že nošení tohoto symbolu je zjevně namířeno proti politice Strany a vlády a tudíž proti zájmům našeho lidu a i celého lidstva (!). V současné fázi našeho boje (podtrženo autorem článku) za mír je tento odznak politicky scestný... využíváný jistými silami protivícími se naší politice. Srv např. *Documentation Catholique* 4/1983, str. 210-211.*

10) Pastorální list biskupů NDR ze 4. ledna 1984, § 3. Publikován v *KNA-Dokumentation*, podepsán celkem desíti biskupy země, což je celá biskupská konference Německé Demokratické Republiky, ve které žije jen 1 200 000 katolíků, ani ne 10 % celkového počtu obyvatelstva, které je jinak evangelického (luterského vyznání).

11) Viz *Rezoluci evangelického synodu NDR (EPD-Dokumentation* z 11. října 1982) a *Deklaraci luterských biskupů země* (tamtéž). Srv *Dokumentation Catholique* 4/1983

12) *Gerechtigkeit schafft Frieden*, srv. poznámku č. 2

13) Zejména *Stimmen der Zeit* 7/1983 v článku *Friedenshirtenbriefe* (Ph. Schmitz), *Friedenswort diesseits und jenseits des Atlantiks — ein Vergleich* str. 455-467

14) *The Challenge of Peace: God's Promise and Our Response. Origin, NC Documentary Service*, 19. května 1983, kapitola II. C. 2. *Rozpoutání nukleární války*

15) *Tamtéž, kap. I., úvod*

16) *Text zveřejněn nejdříve v deníku La Croix* z 10. listopadu 1983 a zabývá se mnohem méně analýzou nauky katolické církve či jinými historickými analýzami, než v předchozím uvedené texty. Zaměřuje se dosti jednoznačně na způsob, jakým pracovat pro mír v dané světové situaci.

17) List má jen jednu neúplnou stránku novinového formátu a byl zveřejněn ve *Wiener Diözesansblatt* z června 1983. Je to provolání, takřka volání v dramaticky vyhocené situaci. Rakousko pochopitelně reaguje na světová napětí mnohem citlivěji a bezprostředněji, než jiné, větší a vyzbrojenější země. Jeho četba v originále je velmi působivá a zanechává hluboký dojem.

AMBER BOUSOGLOU

FINLANDISACE
A FINSKÁ SKUTEČNOST

Amber Bousoglou

Finlandisace a finská skutečnost

Co je to vlastně finlandisace ? Podle Larousova encyklopedického slovníku, kam se tento výraz už dostal, je finlandisace “souhrnem omezení, která klade mocný stát autonomii svého slabšího souseda”. A to dělá, přímo či nepřímo, každý stát se svým slabším partnerem.

Výraz vznikl po druhé světové válce a je velmi nespravedlivý k zemi, která ho nechtěně pokřtila. Protože ale Finsko má více než tisícikilometrovou hranici se Sovětským svazem a muselo se po válce podrobit sovětskému diktátu, znamená dneska tento výraz jednat podle sovětského přání, ba co víc, předcházet nevysloveným požadavkům této velmoci. A to je přesně to, co Finsko pomalu, ale jistě přestalo dělat.

Způsob, jakým Finové dokázali obhájit svoji nezávislost, je v podstatě zajímavým návodem, jak se malý národ malé země může dostat ze svízelné situace. Pochopitelně, v mezích možností, daných geografickou polohou státu. Proto se mi zdá zajímavější mluvit o tom, jak se to stalo, než dlouze spekulovat, je nebo není-li Evropa finlandisována pacifistickým hnutím. To je otázka, komplikovaná jednak normálním lidským cítěním (kdo si vlastně může přát válku ?), jednak lze jen těžko změřit rozsah infiltrace sovětských agentů, nebo podrobně zvážit politické ambice různých složek “mírového hnutí”.

Každému je jasné, že bývalý francouzský prezident Giscard d'Estaing byl značně "finlandisován", když po sovětské invazi Afganistanu odjel do Varšavy, aby si promluvil s Brežněvem. Je sice fakt, že si Giscard myslel, že Brežněva lze ovlivnit, navíc chtěl hrát co nejvýznamnější roli v mezinárodní politice. Přitom však zapomněl, že Francie je pro Sovětský svaz pouhým pěšákem na šachovnici, na níž Moskva a Washington soupeří o světovou nadvládu.

Nechám povolanějším, aby zjistili míru "finlandisace" každého evropského státu a vrátím se k Finsku. Nejsem historik a v denní novinářské praxi se historické souvislosti často vytratí z paměti. Přitom je pohled na dvě století ruskofinských vztahů velmi poučný, aniž je třeba zabývat se jím příliš podrobně.

Začátkem devatenáctého století, po napoleonských válkách, přechází Finsko ze švédského područí do ruského. Ale car Alexander I. uděluje Finsku statut velkovévodství a svěřuje administraci země přímo Finům. Konstituce i zákonodárství zůstávají stejné jako za panování Švédů a výkon autonomie je svěřen Dietě, tj. stavovskému sněmu. Finové nemusejí rukovat do ruské armády a výtěžek daní je používán jenom ve Finsku. Po nějakém čase dostávají Finové právo razit vlastní minci, marku a mohou vybudovat armádu. Kulturní i politický rozvoj probíhá současně.

Ale koncem devatenáctého století už jde do tuhého. V únoru 1899 začíná rusifikace země. Carský manifest odebírá národnímu sněmu právo vyvíjet zákonodárnou činnost. Gubernátor Bobrikov vládne jako diktátor a represe neberou konce.

Koncem října 1905, po porážce Ruska Japonskem, začíná generální stávková hnutí: Finové chtějí docílit zrušení manifestu z roku 1899. Stoupenci Konstituce a socialisté si však vzájemně nedůvěřují a nejsou s to dohodnout se na společném postupu. Každá skupina vytváří svoji vlastní milici. Konstitucionalisté bílou a socialisté rudou gardu. Čtvrtého listopadu ruší car manifest z roku 1899 a současně ukládá senátu, který měl výkonnou moc, aby uspokojil stávkující vypracováním demokratických reforem.

Sněm, skládající se ze čtyř stavů, je v roce 1906 přeměněn v jednokomorové shromáždění, volené všeobecnými volbami podle systému proporcionální reprezentace. Ženy dostávají volební právo.

Ale idyla netrvá dlouho. Ruským vládním kruhům se nelíbí, to, co se děje ve Finsku. Zvláště je popuzuje přítomnost revolucionářů a agitátorů : například Stalin a Lenin se poprvé sešli ve Finsku. V roce 1908 car dekretuje, že finské záležitosti bude napříště řídit ruská vláda, zatímco dříve podléhaly přímo carovi. O čtyři roky později udílí carský dekret všem Rusům ve Finsku občanská práva, která dříve neměli : mohou se stát členy senátu, který je vlastně jakousi vládou velkovévodství. Většina Finů tehdy opouští senát.

Po říjnové revoluci v Rusku, 6. prosince 1917, prohlašuje Finsko svoji nezávislost. Poslední den roku uznává výbor lidových komisařů suverenitu nového státu.

Finsko začíná novou existenci občanskou válkou. Generál Mannerheim řídí bílou gardu a v Helsinkách začíná rudá revoluce. Rudá a bílá armáda se utkávají, po několika měsících rudá garda podlehne. V roce 1919 schvaluje Finsko republikánskou konstituci (pokus o přeměnu země v království ztroskotal). V roce 1920 sovětská vláda uznává Finskou republiku a podepisuje s ní mírovou dohodu.

V období mezi oběma světovými válkami nejsou vzájemné styky obou států příliš dobré, nedůvěra roste rovnoměrně na obou stranách. Ve Finsku ještě zdaleka nejsou zahojeny rány, vzniklé za občanské války a zákaz komunistické strany v roce 1930 vzájemným vztahům se SSSR pochopitelně neprospěje. Světová veřejnost sympatizuje spíše s ostatními, stejně neutrálními, severskými státy, dokonce jistá část veřejného mínění dává přednost Německu...

30. listopadu 1939 Sovětský svaz napadne Finsko, bez ohledu na vzájemou dohodu o neútočení, protože Finové odmítli věnovat Stalinovi část svého území, kterou považoval za nutnou pro obranu Sovětského svazu, zejména Leningradu.

Takzvaná "zimní válka" trvá několik měsíců a sovětský obr má co dělat, aby nakonec zvítězil. V březnu čtyřicátého roku je podepsána mírová dohoda. Sovětský svaz zabírá ty části finského území, které požadoval před válkou. Obyvatelé opouštějí území (11 % tehdejší populace), je třeba ubytovat a uživit půl milionu občanů..., většinou rolníků, zbavených půdy.

To už je světová válka a do Finska přicházejí německá vojska. Finská armáda brání svoje území proti sovětským útokům, ale nikdy se

nezúčastní společných akcí s wehrmachtem, který se dostal do severního Finska přes norské a švédské území.

Už v roce 1944 je třeba myslet na to, jak se dostat ze situace, v níž si dva obři dělí malou zemi. President republiky Risto Ryti, po dohodě s hlavním velitelem finských vojsk maršálem Mannerheimem, obětuje vlastní politické ambice : aby se jeho země nemusela vázat uzavřením paktu s III. Říší, posílá 28. června “osobní dopis” německému ministru zahraničních věcí Ribbentropovi. V dopise se Ryti zavazuje, že bude pokračovat ve válce po boku Německa a že bez německého souhlasu nebude jednat o separátní mír se Sovětským svazem. A 1. srpna podává Ryto demisi : tak, aby mohl být maršál Mannerheim zvolen hlavou státu. Maršál pak není vázán osobním dopisem svého předchůdce a může odpovědět na naléhání Sovětů...

Koncem roku 1944 se Finsko podepsáním separátního míru se Sovětským svazem zavázalo vyhnat německou armádu ze země. Zejména na severu nenechali Němci kámen na kameni. Finsko muselo Moskvě odevzdat Petsamské pásmo na severu země a ztratilo přístup k Arktickému oceánu (zato má Norsko společnou hranici se Sovětským svazem), ztratilo také jedno ze svých vzácných přírodních bohatství — niklové doly. Na východě si SSSR ponechal převážnou část Karelska, na jihovýchodě široké pásmo kolem Ladožského jezera, včetně velkého města Viipuri, Vyborg. A Sovětský svaz si zřídil vojenskou základnu v Porkkala-Ud, na finském pobřeží...

Mannerheim podává demisi počátkem roku 1946. Uchyluje se do Švýcarska, kde umírá v roce 1951. Na naléhání komise pro příměří, které předsedal generál Ždanov, je bývalý president Ryti souzen s ostatními “válečnými zločinci” a odsouzen k deseti letům vězení. Na toto ponížení Finové těžko zapomenou.

10. února 1947 je v Paříži podepsána mírová smlouva : schvaluje sovětské územní požadavky a stanoví reparace, které musí Finsko Moskvě zaplatit. Jde o částku 300 milionů dolarů, splatitelných ve zboží. Po šest roků musí Finsko vyexpedovat zboží podle seznamu stanoveného Sovětským svazem. Jestliže reparace byly předepsány ve zlatých dolarech, účtovalo se zboží v cenách, platných v roce 1938. Bylo to velice těžké břemeno, nakonec Sovětský svaz “slevil” o třiasmdesát

a půl milionu, prodloužil dodací lhůty a “zvýšil” ceny některých druhů zboží o 10 až 15 %.

SSSR nepotřeboval to, co Finsko mohlo dodat — dřevo a dřevěné výrobky. Finsko muselo tedy vybudovat metalurgický průmysl a rozšířit výrobu lodí. Obchodní loď chtěla Moskva dostat ihned. Finsko se tedy muselo vzdát více než stovky svých nejlepších lodí, za něž jim sovětský účetní odepsal z reparací celých 14 milionů dolarů...

Jestliže připočítáme i jiné poplatky (dluhy Reichu, odškodnění sovětským občanům za válečná léta, výdaje mezinárodní kontrolní komise atd.), lze odhadnout, že reparace stály Finsko kolem 550 milionů dolarů, což do roku 1952 reprezentovalo 10 až 20 procent národního důchodu země.

Sotva začalo Finsko splácet reparace, přišel další úder. Všichni už předpovídali konec finské nezávislosti. 22. února 1948 nabídl Stalin prezidentu Paasikivimu, který následoval po maršálu Mannerheimovi, uzavření smlouvy o vzájemné pomoci, jež měla na Finsko uvalit stejné závazky, jako na Rumunsko a Maďarsko. Tuto nabídku, zdůvodněnou nutností ubránit se německé hrozbě, udělal Stalin zrovna v okamžiku, kdy Západ zděšeně sledoval, co se odehrává v Československu.

Šestého dubna byla podepsána smlouva o přátelství a vzájemné pomoci a Finsko se podle jejího znění zavázalo bránit své území proti každému útoku, namířenému proti Sovětskému svazu. O případné vojenské spolupráci, jejíž modalita nebyly nikdy zpřesněny, se měly konat mezivládní konsultace. Sovětský svaz uznával, že Finsko si přeje zůstat neutrálním státem. Finsko tedy nebylo nuceno bojovat po sovětském boku, jestliže by útok nezačal přes finské území... Za podepsání této smlouvy snížil Stalin reparace a prodloužil dodací lhůty do 18. září 1952. Poslední nákladní vlak přešel hranice obou zemí právě v tento den. Půl roku nato Stalin zemřel.

Také v osmačtyřicátém roce — po skandálu se skladištěm zbraní (vlastně se také ve Finsku připravoval puč) — musel abdikovat nejen komunistický ministr vnitra, ale i jeho straničtí kolegové. Zůstanou mimo vládu po osmnáct let.

V roce 1955 může Finsko nakonec vstoupit do Organizace spojených národů a o rok později i do Severské rady, která zvolna a potichu připravuje opravdovou spolupráci mezi Finskem, Švédskem, Dánskem,

Norskem a Islandem. V roce 1956, na žádost SSSR, dva roky před vypršením smlouvy o přátelství a vzájemné pomoci, souhlasí Finsko s prodloužením na dvacet roků, tedy do roku 1976. Sovětský svaz oplátkou vrací vojenskou základnu Porkkala-Ud a stahuje svá vojska.

V Sovětském svazu stála vládne Chruščov, ve Finsku od roku 1956 Urho Kekkonen, který zůstane ve funkci celé čtvrtstoletí, dokud ho nemoc nepřinutí odstoupit. Další krize nastane nečekaně. V březnu 1961 vstupuje Finsko do EFTY, Evropské zóny volné výměny, do hospodářského sdružení malých západoevropských zemí, které nejsou členy Evropského hospodářského sdružení. Šest měsíců poté, 30. října, zve sovětská vláda finskou stranu k vojenským konzultacím, vzhledem k "agresivní politice" západního Německa a států Atlantického paktu. Rok předtím, po incidentu s americkým letadlem U-2, mlátil Chruščov botou na zasedání Valného shromáždění Spojených národů... Ale mezi Moskvou a Helsinkami se tehdy nic zvláštního nedělo.

Po několikadenním napětí odjel Kekkonen do Novosibirska. Co si tam s Chruščovem povídali, zůstalo a asi už i zůstane tajemstvím. Nakonec však Chruščov veřejně prohlašuje, že Sovětský svaz na žádné konzultaci netrvá a ponechá na finské vládě, aby ji svolala, až a jestli to uzná za vhodné. Temperamentní skřet současně prohlašuje, že Sovětský svaz sleduje "bděle rejdy imperialistických živlů" ve Finsku, atd... Kekkonen je znovu zvolen začátkem roku 1962 (jeho protikandidát odstoupil) a vládne dál. Vlastně vyloženě carstvuje... kolem sebe má vybrané poradce, kdo se nelíbí sovětskému velvyslanci, je na indexu. Vlády se střídají stále : množství politických stran, žádná jasná většina v parlamentě. A přece, v roce 1966, to už je Chruščov pár let pensistou, nepohne Brežněv ani brvou, když se stane premiérem starý Rafael Passio, člen sociální demokracie, strany, kterou Sověti nenávidí nejvíc, protože v ní jsou všichni "antikomunisté". Do vlády se tedy přibere pár komunistů, ale vyváží se příslušníky stran středu, mezi nimiž je i agrární strana, k níž kdysi patřil prezident Kekkonen. Ministrem financí se stává Mauno Koivisto, dnešní, devátý prezident finské republiky, první, který byl zvolen z levice...

Co se mezitím stalo ? Vybuďoval se moderní průmysl, rolníkům se pomáhá, sociální zabezpečení je víc než slušné, životní úroveň je dobrá. Ke všemu, Finové pomalu, ale jistě, ztráceli pocitu méněcennosti a dnes

jsou oprávněně hrdí na to, co dokázali. Pracovali a pracují dodnes jako diví. Vědí proč. Demokratická společnost západního typu, kterou vybuodovali, stojí na pevných základech jejich práce a úsilí.

Hospodářská krize se Finska sice dotkla jako ostatních zemí, ale v mnohem slabší podobě. Zahraniční obchod, pro zemi velice důležitý, je ve slušném stavu : asi z 29 procent se obchoduje se zeměmi Comeconu, dobrých 27 % se Sovětským svazem. Problém je ovšem, co u velkého souseda nakupovat kromě ropy. Aby aktiva finského konta nebyla tak velká, kupují Finové ropu, rafinují ji a prodávají dále. Aby Sovětský svaz ve Finsku mohl nakupovat a zabezpečovat práci. Aby nerostla nezaměstnanost.

Dnes mají Finové pocit, že velký soused má jiné starosti. Sovětské vedení ani nemuklo, když byl zvolen Mauno Koivisto, sociální demokrat, místo Ahti Karjalainena, kterého ani jeho vlastní strana — střed, bývalá agrární — nevybrala za svého kandidáta. Premiérem je další sociální demokrat Kalevi Sorsa. V opozici zůstávají dnes jenom komunisté a konservativci. Schvalují ovšem zahraniční politiku země.

Nový prezident si neorganizuje žádný “dvůr”, nemá ani žádné tajné poradce. Trvá na tom, aby vládla vláda, aby parlament vyvíjel zákonodárnou činnost. Když jede do Moskvy, namísto stoupenců sovětského vedení bere sebou předsedy politických stran, zejména opozičních, při cestě do Spojených států rozšiřuje svoji suitu o řadu velkopřemyslníků.

Komunistická strana, která kdysi při volbách dostávala čtvrtinu hlasů, získává pouhých 14 procent. Je rozdělená na nacionalisty, kteří mají většinu a na menšinovou frakci, za všech okolností věrnou Moskvě. Není vyloučeno, že brzy dojde k opravdové roztržce. Konec konců, Moskva by se patrně spokojila i s nepočtenou, ale na smrt věrnou stranou, která by mohla v případě potřeby začít agitovat. Veřejné mínění se od invaze v Československu, kdy v noci protestovaly celé Helsinky, posunulo spíše doprava.

Nový prezident, klidný realista, který zná líp ekonomické otázky než teologie politického světa, už za krátkou dobu vytvořil příjemnou atmosféru : každý na svém místě ví, co má dělat. I když Kekkonen podepsal předčasně, už 6. června tohoto roku, prodloužení smlouvy o přátelství do roku 2003, aby sovětskému vedení dokázal, že hodlá

pokračovat v dobrých sousedských vztazích, přece jen zároveň naznačil i meze tohoto přátelství. Rituální komuniké už neuvádělo, že signatáři podtrhují zodpovědnost, kterou mají sdělovací prostředky v zachování a zlepšování vztahů mezi oběma zeměmi. Takový paragraf byl přitom ve všech předcházejících finsko-sovětských prohlášeních. Je pro to jediné vysvětlení: na rozdíl od finské veřejnosti musí finská reprezentace zachovávat stále jistou zdrženlivost. Stát ovšem nemůže stále mobilizovat civilní společnost a nehodlá se do ní ani vměšovat. Veřejné mínění zaznamenalo tuto změnu okamžitě. Začalo se diskutovat mnohem volněji, pochopitelně i v tisku, takže Finům se dýchá lépe a mohou být právem hrdi na to, čeho dosáhli za uplynulých dvě stě roků.

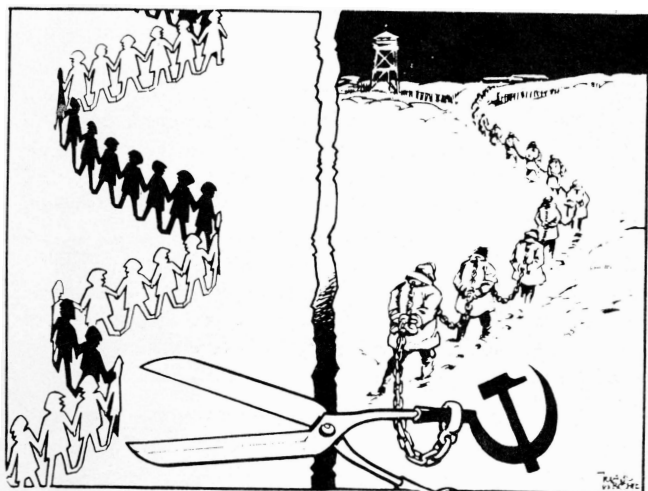
Která ze zemí Varšavského paktu, jejichž většina patří kulturně k západní Evropě, a kterým se dnes říká východoevropské země, by nechtěla být tímto způsobem "finlandisována" ?

Ostatně, situace je výhodná i pro Sovětský svaz: má dobrého hospodářského partnera, slušného souseda a žádné problémy. Kdyby byl východní blok vytvořen z takových států jako je Finsko, nebylo by to ku prospěchu Sovětskému svazu? Hospodářství by slušně prosperovalo a lidé by přestali nenávidět "ty Rusy"... Prospělo by to jistě také k uklidnění věčných sovětských obav z obklíčení. Inu, v Moskvě mají asi jiné názory.

Finové vědí, že vážná mezinárodní krize by mohla v mžiku rozbít to, co tak pilně a trpělivě vytvořili. Jsou stoupenci odzbrojení, ale vědí, že nezáleží na nich. Samozřejmě, že dávají přednost míru před válkou, ale pravděpodobně by znovu dokázali bojovat, aby svou zemi ubránili. I když se o tom nahlas nemluví, počítají s rovnováhou mezi Východem a Západem, která se v severní Evropě vytvořila, s neutrálním, ale dobře vyzbrojeným Švédskem. Proto se dívají s neklidem na to, co se bude v Evropě dít. V hloubi duše si zcela jistě nepřejí, aby byla Evropa "finlandisována" ve špatném slova smyslu. Finové vědí, že jejich nezávislost není úplná, ale dokázali vytěžit ze své situace, co mohli nejmíc. Dokázali to prací, čestností a láskou ke své zemi.

VILÉM HEJL

PACIFISMUS
NEBO
REALISMUS?

Lidský řetěz – lidé v řetězech

Vilém Hejl

Pacifismus nebo realismus ?

Tvrdí se často, že lidstvo a každý jednotlivec je nyní na osudové křižovatce, kde se rozhoduje o válce a míru, a že tudíž nemáme jinou volbu, než buď přitakat politice, směřující ke třetí světové válce, anebo rozhodně vystupovat pro odvrácení této války. Buď — anebo, tertium non datur. A tzv. mírové hnutí jde dál : představuje se jako jediný legitimní reprezentant mírové alternativy, monopolizuje si právo vystupovat jejím jménem. Zároveň kategoricky odsuzuje jako hazardéry, cyniky nebo nevědomce všechny, kdo s ním nesouhlasí, tedy i stoupence obranné připravenosti Západu.

Je to důrazné a srozumitelné a propagačně účinné. Zbývá se ptát, nakolik to odpovídá realitě naší doby.

Cíle sovětské globální strategie jsou konstantní už po řadu desetiletí, nezměnily se od vzniku sovětského státu. Sovětská politika užívala míru pouze jako nástroje. Známý Dekret o míru, vydaný bezprostředně po bolševické revoluci, měl jenom posloužit rozkladu armád bojujících zemí a jejich revolucionizaci; když se to nepodařilo, byl odložen podobně jako Dekret o právech národů Ruska. Sovětská politika se nikdy nezřekla konečného cíle — ovládnutí světa, a dokonce se tím ani příliš netajila.

I za dob poměrného uvolnění ve světě po ženevské konferenci v pětapadesátém roce a potom ze *détente* v sedmdesátých letech Moskva zcela oficiálně prohlašovala, že “mírové soužití je novou formou

třídního boje.” Když si pojem “třídní boj” přeneseme do světových měřítek, je to prostě konflikt komunistického a demokratického společenského systému, vedený v “nové formě”. V podstatě nic nového, jen převrácená Clausewitzova věta, že “válka je pokračování politiky násilnými prostředky.” V sovětském a obecně komunistickém pojetí je mír pokračováním “třídního boje”, tj. komunistické expanze, takzvané mírovými prostředky. Do škály těchto “mírových prostředků” patřil “válečný stav” v Polsku, intervence v Československu, vpád do Afgánistánu, Angola, Eritrea, podpora subverzivním hnutím v Latinské Americe a v Severním Irsku, hodil se Jásir Arafat i Muammar el-Kaddáfi, a nic z toho, poznamenávám už nyní, západní mírové hnutí nijak příliš neznepekovovalo.

Sovětská politika, která roznítla nebo podporovala celou řadu nejružnějších konfliktů, přitom pravděpodobně skutečně nehodlá začít světovou válku s nasazením raket a termojaderných zbraní. Jejím cílem není vést světovou válku; cílem je ovládnutí světa.

Není to konečně poprvé. Také Hitler vítal anšlus Rakouska, dosažený bez výstřelu : nic nenamítal, když se bez války zmocnil nejprve našeho pohraničí a pak opět bez boje obsadil Prahu. Máme doloženo, jak uvažoval před válkou s Polskem; předpokládal, že zde se už nebudou opakovat předchozí snadné úspěchy a celkem mu to nebylo proti mysli, protože jeho nová armáda musela projít bojovým křestem, avšak nečekal, že západní mocnosti dodrží svůj slib Polsku a vstoupí do války. Ani Hitler vědomě nezačínal válku opravdu světovou; věřil, že ke střetnutí se Západem dojde až o nějaký čas později, v čase, který si sám zvolí. A Kreml je ještě mnohem realističtější, cílevědomější, a na rozdíl od Hitlera neplánuje v měřítku let, ale desetiletí.

Tolik stručně k dnešní situaci, ve které po nás západní mírové hnutí nechce nic menšího, než abychom zapomněli na všechno, co o sovětské politice, jejích cílech a její praxi víme, anebo abychom to pokládali za mnohem menší nebezpečí než je riziko, spojené s vůlí k obraně.

Nechávám stranou jistě pozoruhodnou otázku, nakolik je mírové hnutí na Západě finančně podporováno i přímo manipulováno sovětskou politikou. Ptám se především, jaké jsou možnosti tohoto hnutí v podmínkách západních demokracií, tedy zejména evropského Západu.

Teoreticky si lze představit, že propaganda mírového hnutí, založená na vyvolávání panického strachu za současného zpochybňování demokratických institucí a hodnot by mohla v několika letech dosáhnout úspěchu. Předpokládejme, že v příštích volbách v hlavních demokratických státech se prosadí pacifistické strany nebo pacifistické tendence v jiných stranách, a že západní Evropa jednostranně odzbrojí. Tím odzbrojením myslím likvidaci amerických raketových základen s termojadernými hlavicemi. Protože by potom americká armáda v Evropě zůstala bez nepostradatelného štítu, musela by z Evropy odejít; v první fázi především ze Spolkové republiky. Izolovat Spojené státy od západní Evropy je naprosto nesporný cíl tzv. mírového hnutí, v sovětské strategii to však je cíl pouze postupný, ne konečný.

Kdyby se to skutečně stalo, bude sovětské mnohonásobné převaze čelit už jenom francouzská a britská raketová a termojaderná odstrašující síla. Jejich součet je příliš malý proti drtivé sovětské převaze; i dnes může jenom zvýšit cenu za případnou sovětskou agresi odvetným protiúderem omezeného rozsahu, nic víc. Současně nutno předpokládat, že kdyby pacifismus ovládl západní Německo a odešla by odtud americká armáda, promítlo by se to i do vnitropolitické situace dalších zemí, především právě Velké Británie a Francie. Všechny tyto země by pak se svými nedostatečnými silami samy stály proti takové sovětské moci, že by musely podléhat každému sovětskému politickému nátlaku. To zas by zpětně působilo na Německo.

“Mírové soužití” by pak nebyvale rozkvetlo. Sovětský svaz opravdu nepotřebuje západoněmecký průmysl, spálený válkou, a obejde se bez svých posádek v Hamburku, Frankfurtu a Mnichově. Zcela by mu stačilo, že Německo — i další západoevropské země — by se octly ve sféře jeho nesporného vlivu, a že německý průmysl by vyráběl a dodával podle sovětských požadavků. Dodávky by se financovaly nějakým tím zemním plynem a zejména dlouhodobými úvěry západních států a bank, vynucenými sovětským vydíráním. Potom by se sovětské politice bohatě vrátily všechny náklady, vynaložené od roku 1945 na zbrojení. Sovětská strategie by získala rozsáhlou moderní ekonomickou základnu pro široce založenou ofenzívu proti poslednímu vážnému nepříteli, proti Spojeným státům.

Je to pochmurný scénář, bohudík nepřilíš pravděpodobný, avšak rozhodně myslitelný alespoň hypoteticky.

A co Východ? Všelijaké ty "výbory obránců míru" v Moskvě, Praze, atd. nemusíme brát na vědomí. Jaké jsou možnosti neoficiálního mírového hnutí v komunistických státech?

Nepouštějme se do utopií; politika probíhá v reálném čase na Západě i na Východě. Za jakých okolností lze čekat, že se mírové hnutí prosadí jako významný politický činitel v Moskvě?

Opět teoreticky... Takovou situaci lze očekávat tehdy, jestliže v Moskvě bude sice platit oficiálně závazná státní ideologie, ovšem omezí se to na více méně formální deklarace a vznikne jistý prostor i pro jiné názory a koncepce. Parlament sice zdaleka nedosáhne významu Dolní sněmovny nebo Bundestagu, přece ale bude více reprezentovat smýšlení veřejnosti a prosazovat je vůči vládě. Neruské národy budou stále vázány politicky, ovšem zvětší se jejich kulturní autonomie. Stát dohání civilizačně Západ a využívá přitom západní finanční a technologické pomoci. Většina autorů může publikovat svoje práce doma a kulturní styky se světem jsou volnější a intenzivnější. Autoritativní charakter státní moci se uchovává, avšak tato moc musí respektovat platné zákony.

Lze si představit, že kdyby se sovětské poměry takto upravily, konstatovala by západní levice, že vývoj potvrdil její očekávání a že socialismus se v Moskvě konečně uskutečnil ve své pravé podobě. Bohužel však ty předchozí charakteristiky popisují carské Rusko v předvečer první světové války. V dnešním Sovětském svazu nic nenavědčuje, že by vývoj šel k poměrům tak liberálním jako za časů Mikuláše II.

Jenom v takových poměrech by neoficiální, nerežimní mírové hnutí mohlo nějak ovlivnit sovětskou politiku. Kdyby však takové poměry opravdu nastaly, přestala by patrně být aktuální hrozba sovětské agrese a subverze. Byl by to režim, připouštějící, aby např. polská Solidarita držela tři významná ministerstva, nebo aby se Charta 77 stala respektovaným partnerem státních úřadů, a aby se nerušeně setkali představitelé neoficiálních mírových aktivit z východního Německa, Československa a Polska a seznamovali pak s výsledkem jednání

veřejnost ve svých zemích. Nepotřebujeme si říkat, jak nedohledně vzdálena je podobná situace.

Čas ovšem nečeká a západní pacifisté mohou svobodně oslabovat vůli a připravenost k obraně, zatímco jejich východní přátelé působí v nesrovnatelně odlišných podmínkách, v mnohonásobně menším měřítku a s reálně vzato nepatrnou odezvou.

Už sama skutečnost, jak odlišné jsou podmínky pro mírovou aktivitu na Západě a na Východě, usvědčuje snad z omylu, snad ze lži tvrzení, že v přítomnosti probíhá prostě konflikt "dvou supervelmocí", jež se od sebe vlastně podstatně neliší. Polský publicista Tomasz Mianowicz (*Kultura*, 10/1983; "Czy Zachód przetrwa do roku 1984 ?") poukázal na úspěch, jakého sovětská politika dosáhla, když se SSSR stal rovnocenným partnerem Spojených států v odzbrojovacích jednáních, jednou ze "dvou supervelmocí", jíž jsou adresovány stejné podněty a výzvy jako Spojeným státům. Právě toto matení pojmů, ať vznikající z naivity nebo z cílevědomé kalkulace, toto srovnání největší demokratické velmoci a největšího zdroje ohrožení v současném světě, je přímo základním článkem katechismu západních pacifistů.

Nemůžeme nescítat jedna a jedna, nemůžeme nevidět, že sovětským cílem v dnešní době je rozbít západoevropsko-americké spojení, a nebrat na vědomí antiamerikanismus západních mírových hnutí. V nejlepším případě lze připustit, že jsou to omyly z naivity, podobné iluzím západních pacifistů před druhou světovou válkou, kteří vynaložili nemalé úsilí, aby západní mocnosti byly co nejhůř připraveny na hrozící konflikt s Hitlerem. Tenkrát jako dnes však jsou následky důležitější než příčiny.

Pak je tu domnělý argument všech argumentů : připravovat obranu nemá smysl, protože válka se v atomovém věku prostě nedá vyhrát. Sovětská vojenská doktrína je už několik desetiletí založena na předpokladu, že v termojaderné válce lze zvítězit. Ať je vojensko-technická stránka věci jakákoliv : i když se ta válka nedá vyhrát, co se dá vyhrát kapitulací ? A jednostranné odzbrojení je pouze kapitulace, zabývat se tolstojovskými iluzemi snad nemusíme.

Kapitulace je ovšem leckomu zřejmě docela přijatelná. Co jiného vyjadřuje známé heslo *better red than dead* ? Kdo z pacifistů by byl ochoten přihlásit se k zásadě *better Nazi than dead* ? To zní tuze ohavně,

nerýmuje se to, avšak v rodokmenu pacifistů z našich časů jsou stoupenci této zásady ze třicátých let. Tenkrát se o nacismu tolik nevědělo, anebo se vědět nechtělo; a co ale ví průměrný současný západní pacifista o komunismu ? Neopakuje se tu historie ? Co všechno lze omlouvat naivitou, dobrou vůlí, neznalostí ?

Historicky nedoložena je i další téze dnešních pacifistů, totiž že rovnováha ve zbrojení zvyšuje nebezpečí konfliktu. Konflikty v našem století vesměs vznikaly ze skutečného nebo mylného vědomí převahy : Rakousko-Uhersko myslelo jen na lokální válku proti Srbsku, Německo ve stejné době začalo ofenzívu podle Schlieffenova plánu proti Francii, aby využilo své převahy nejprve na západní frontě a pak se obrátilo proti pomalu mobilizujícímu Rusku, Hitler se rozhodl jít do války proti slabšímu Polsku, a pokud jde o Západ, dával přednost válce dříve, než se Francie a Velká Británie moderně vyzbrojí, načež později hluboce podcenil bojeschopnost Rudé armády. Stalin nejprve schválil preventivní válku proti jižní Koreji, pak plánoval válečné přípravy na rok 1955, kdy podle jeho předpokladu měl být Západ rozvrácen velkou ekonomickou krizí.

“Svět bez zbraní, svět bez válek ?” Jaký svět ? Věří snad někdo z pacifistů doopravdy v možnost, že Sovětský svaz podlehne sugestivním heslům a odzbrojí ? Výchozí premisy pacifistického hnutí jsou naivní, historicky nepodložené, politicky krátkozraké; ještě slabší však je jeho představa konečného cíle, toho tzv. míru. Výslovně říkám tzv. míru, protože prakticky nesahá dál za jednostranné západní odzbrojení, rovné kapitulaci. Všechno další se má definovat a ustavit jaksi teprve potom. Osudná nesnáz je však ve skutečnosti, že po kapitulaci neexistuje žádné “potom”. Zakládá-li někdo svoji filosofii na přežití za každou cenu, musí brát na vědomí, že tuto cenu nebude určovat on sám; tu mu určí ten, před kým kapituloval. Může to být mír protektorátu nebo mír Gulagu, v každém případě mír kapitulace a pak mír poddanství.

Co je to mír ? V Haagu a Ženevě byla už kdysi stanovena jistá pravidla vedení války. Kde jsou pravidla vedení míru ? Bylo kodifikováno, co je nečestné a zločinné ve válce; od pacifistů bychom právem mohli žádat, aby přednesli pravidla vedení míru, která by jasně definovala, co je s opravdovým mírem neslučitelné, kdy se mír omezuje jenom na stav bez války a kdy se prostě mění ve vlastní žalostnou karikaturu.

Klíčová otázka našich dnů nezní — mír nebo válka. Rozhodujeme se zcela jinak; volíme mezi realistickou obranou kulturních, právních a civilizačních hodnot — a mírovým hnutím.

A to je volba, před níž stojí každý, i křesťané všech konfesí. Jako křesťané vycházíme z metafyzické hodnoty každého jednotlivce a zároveň z jeho nepopíratelné a nezczitelné odpovědnosti. Nemůžeme se neptat, zda je fatalismus křesťanský, a zda je křesťanská kapitulace? Kdyby tomu tak skutečně bylo, musíme právě letos, při třistaletém výročí porážky Turků u Vídně, odsoudit všechny, kdo tehdy odrazili islámskou agresi a nedopustili, aby se z vídeňského svatoštěpánského dómu, z katedrály svatého Víta v Praze a ze svatého Jana ve Varšavě i z řady dalších chrámů staly mešity. Je snad tak nerealistická představa *pax sovietica*, směřující za nějaké to desetiletí k zřízení protináboženského muzea v kolínském dómu a k povinným zkouškám z “vědeckého ateismu” na Sorbonně?

Ano, pro exilovou politiku. Je to pojem dokonale zprofanovaný všemi těmi dětinskými hrami na exilové vlády, exilové politické strany, exilové výbory ústřední i výstřední. Zároveň ale také pojem velmi reálný. Exilová politika je také vážná, odpovědná práce. Máme k ní dobrou vůli. Proto jsme se tu sešli.

Vážná a odpovědná práce. Vážná být musí, odpovědnosti se nevyhneme. Především dva roky zde bylo připomenuto, že československá státnost by byla nevznikla bez úsilí politického exilu a že politický exil přispěl o dvě desetiletí později k jejímu obnovení, a to měrou rozhodující. Zajisté nejsme oprávněni za někoho doma rozhodovat; nepochybně jsme povinni využít našich možností, neporovnatelně větších, než mají lidé doma — možností přístupu k informacím i možností zcela reálného politického vlivu, ať adresovaného domů nebo do zemí, kde nyní žijeme.

Nevím, kdo z nás se dožije návratu a bude doma odpovídat, co a jak a proč dělal nebo nedělal. Není to důležité. Historické odpovědnosti se nevyhne nikdo z nás. Jednou budeme posuzováni buď jako lidé, kteří rozumně, kriticky a odpovědně vážili, soudili a rozhodovali se, nebo jako ulevjáci, případně jako směšné figury, těžící z nahodilých konjunktur. Smyslem činnosti politického exilu zůstává návrat — ne návrat osobní, fyzický, ale obnovení normálních svobodných právních i mravních poměrů doma.

A do té naší odpovědnosti patří také poměr k západnímu mírovému hnutí i posouzení vyhlídek neoficiálních mírových aktivit v Československu a náš vliv na jejich rozvoj a orientaci. Ve specifických československých poměrech má tato otázka zvláštní příchut'; pocházíme přece ze země, jejíž solidně vyzbrojená armáda zůstala třikrát v kasárnách, třebaže všechny zákony i všechny morální zásady přikazovaly vydat ostré střelivo a splnit přísahu.

Jde o náš poměr k západnímu pacifismu, ba pacifismu vůbec. O poměr československého demokratického exilu v celé jeho dnešní šíři k hnutím, která nade všechno staví přežití, ať už tak jednájí ze slabosti, z naivity nebo pod vlivem manipulace.

Chceme se s nimi spojovat, když víme, k čemu jejich úsilí směřuje? Hodláme toto naše rozhodnutí doporučit našim lidem doma jako vodítko v situaci, v níž se přirozeně orientují obtížněji, než my zde?

Za druhé: má taková naše koalice smysl, získáme tím něco pro konečný cíl našeho úsilí, tedy pro obnovu demokratického právního řádu v Československu?

A za třetí: jak na to můžeme doplatit, kde všude na Západě ztratíme věrohodnost jako politicky inteligentní síla? Nezdiskreditujeme netoliko sebe, ale také demokratickou opozici doma a nebudeme ji klamat?

Jestliže pak odmítneme se spojovat se západními pacifisty, co můžeme dělat a co čekat?

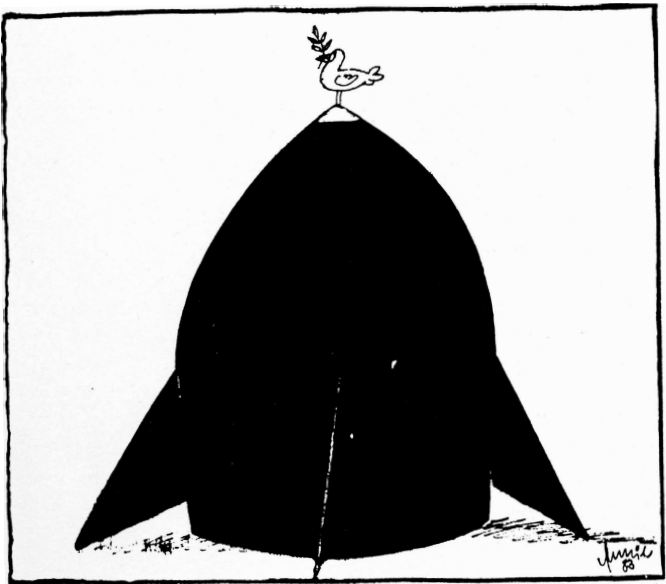
Je to volba nedramatická a jak už to u nedramatických rozhodnutí bývá, nepohodlná, ba tuze náročná.

Přispívat kde a jak jen můžeme k stabilizaci demokratického Západu a jeho institucí, usilovat, aby se zde co nejvíce lidí dostalo k seriózním informacím o poměrech v komunistických státech.

Západ bude patrně po mnoho let a desetiletí vyvíjet a vyrábět zbraně, jichž nikdy nehodlá použít — aby jich použít nemusel. A musí přetrvat také morálně a intelektuálně: tam je naše pole působnosti. O tom všem musejí vědět co nejvíce a co nejvěcněji lidé doma. Žádný Armageddon, žádné chiliastické blouznění, jenom práce až nad hlavu až do doby, než se Sovětský svaz a sovětský blok neubrání vnitřním změnám, patrně dříve technokratickým než humanistickým a liberálním.

LÍDA RAKUŠANOVÁ

NUKLEÁRNÍ MÍR
REALITA NEBO ILUZE?

Lída Rakušanová

Nukleární mír realita nebo iluze ?

Zvykli jsme si říkat, že žijeme už skoro čtyři desetiletí v míru. Celkem bezmyšlenkovitě užíváme tohle slovo, když označuje onen stav permanentní nervosity, ve kterém se nacházíme. Daleko příhodnější — a upřímnější — by bylo mluvit o příměří, které prodělává denně nespočet zatěžkávacích zkoušek. Otrěse jím každý konflikt na jižní polokouli, každý výstřel, vypálený na německo-německé hranici do zad prchajícího, i každý tank, který generálové v Kremlu pošlou do ulic Prahy nebo Varšavy. Nebot' příměří mezi západem a východem vykupujeme už 38 let milionovými oběťmi na lidských životech v tzv. lokálních — a často zástupných — konfliktech, a v neposlední řadě i brutálně vynucovaným "hřbitovním klidem" ve východní Evropě. Za takových okolností nepřekvapuje, že se stále neodbytněji vtírá otázka, jak dlouho může takový stav ještě vydržet. A protože u kolébky tohoto vratkého příměří stojí coby sudička přízrak globální apokalypsy, jsou takové otázky — v doslovném smyslu — existenční.

Vynálezem zbraní hromadného ničení, jejichž nasazením riskuje útočník vlastní sebevraždu, se problematika bezpečnosti od základu změnila. 11 let po II. světové válce, v roce 1956, napsal generál Dwight D. Eisenhower : "Dostali jsme se do stádia, v němž bezpečnost nemůže už být zajišťována pouze zbraněmi. Jejich význam spočívá stále víc v odstrašení než v možnosti porazit jimi protivníka, jako tomu bylo v

roce 1945. V tomto smyslu jsme už nyní vzdáleni od konce II. světové války mnohem více, než jsme byli na počátku tohoto století vzdáleni od konce středověku." Od těchto slov z úst generála, který vedl armády západní aliance k vítězství nad Hitlerem, uplynulo 27 let a je zřejmé, že jsme se od jeho éry nepohnuli z místa ani o krůček. Stejně jako tehdy, víme i dnes, že *jenom* zbraně naši bezpečnost nezajistí. A přesto se — stejně jako tehdy — na ně bezvýhradně spoléháme. Snad ještě nikdy se s takovým důrazem nemluvilo o tom, že je nutno zredukovat zbrojení. — A zároveň nebyly nikdy vyhlídky na rozmístění dalších, ještě dokonalejších a nákladnějších zbrojních systémů realističtější než právě nyní.

Očividně jsme se ocitli v dilematu, které spočívá, jak se zdá, v tom, že si nejsme jisti, jak tzv. "nukleární odstrašení" vlastně funguje. A hlavně, jak bude fungovat do budoucna, jestliže se dosavadní vývoj nezmění. V teorii to vypadá poměrně jednoduše : když bude zachována rovnováha sil, když protivník nebude ani na okamžik ve výhodě — a tudíž v pokušení — je válka nejméně pravděpodobná. A to nejen válka nukleární, ale i konvenční. Ze zkušenosti víme, že se doposud žádná atomová mocnost nepustila do přímého ozbrojeného konfliktu s druhou jadernou velmocí, i když už nespočetněkrát došlo ke střetům, které by za "pouhého" konvenčního vyzbrojení byly pravděpodobně vedly k válce. (Tady je ale nutno zdůraznit, že na současném stupni technického vývoje by i tzv. "konvenční" válka mezi východem a západem byla infernem, které si nedovede představit ani ta nejzrůdnější fantazie). Vyhnuly se nukleární velmoci přímému ozbrojenému konfliktu proto, že vlastní jaderné zbraně — a že si tedy nemohou být jisty, jak by s nimi druhá strana v případě hrozící porážky naložila? Kdybychom mohli s určitostí tvrdit, že odstrašení funguje tímto způsobem, museli bychom uchování jaderné rovnováhy střežit jako oko v hlavě.

V praxi je ovšem mnohé nepoměrně složitější : Především se naskytá oprávněná otázka, zda se válečná technologie svým nebývalým rozvojem nevmanévrovala sama už dávno do stádia naprosté absurdity. Jaderné nálože, nashromážděné v arsenálech obou velmocí, stačí dnes na několiknásobné zničení zeměkoule, na kompletní eliminaci lidstva včetně jeho minulosti i budoucnosti. A přesto přibývají rok co rok nové jaderné bomby a rakety, — a už se pošilhává po vesmíru. Jak by ne —

vždyť v porovnání s rozmachem našeho strategického “ducha” vypadá zeměkoule jako kabát po mladším bratrovi. Až komicky bezmocně působily například úvahy, které se vynořily v Ženevě na začátku americko-sovětských jednáních o raketách středního doletu : jestliže by se Kreml dal pohnout k odstranění raket středního doletu z evropského území Sovětského svazu, co s nimi ? Za Uralem by ohrožovaly západní Evropu zrovna tak jako před Uralem, — a kdyby je sovětské generálové dali odvést ještě o kousek dál, mířily by zase na Japonsko, popřípadě na západní pobřeží Spojených států a Kanady. Jinými slovy, za tak dokonalými zbraněmi, které se lidstvu podařilo vymyslet, zeměkoule beznadějně zaostává. A kdesi daleko v závěsu zůstali už dávno i lidé. Precisní elektronické počítače ve Spojených státech se v uplynulých dvou letech třikrát zmýlily, a hlásily nálet sovětských strategických střel. Kolikrát se musely už mýlit technické přístroje obdobného typu ve šlendriánem prosáklém Sovětském svazu ? Jako odpověď na rozmístění Pershingů v západní Evropě hodlá Sovětský svaz svou vzdušnou obranu údajně zcela zautomatizovat, a to s odůvodněním, že doba, která zbývá při eventuálním úderu protivníka na odvetná opatření, se zkrátí na několik málo minut. Z představy, že by se to Kremlu — přes akutní nedostatek deviz a přes nedostatky v technologii — přece jen jednou povedlo, jde mráz po zádech. Samozřejmě ne proto, že bychom se snad obávali prvního úderu západní aliance. K jakým reakcím vede v Sovětském svazu souhra nekvalitní poruchové techniky, vojáckého drilu a paranoidního postoje k “nedotknutelnosti hranic tábora míru” — tedy okolností pro tento systém typických — o tom podává děsivé svědectví 269 mrtvých pasažérů jihokorejského dopravního letadla. Tak tedy vypadá naše realita. Jedním z jejích logických důsledků je, že dějiny jaderného zbrojení jsou zároveň i historií nepřetržitých pokusů o jeho kontrolu. Momentálně — a i to je příznačné — dosahují tyto pokusy přímo inflačních rozměrů : v Ženevě skomírají americko-sovětská jednání o raketách středního doletu a stagnují rozhovory o raketách strategických, ve Vídni se za léta rozhovorů o snížení stavu vojsk v Evropě nedostali zástupci Varšavského paktu a západní aliance přes startovní čáru — a přesto se od Nového roku bude o evropské bezpečnosti mluvit ještě ve Stockholmu. V jednom aspektu jsou všechna tato setkání totožná : dá se od nich stěží

čekat, že by dosáhly svého proklamovaného cíle : zbraní bohužel — nebude. Spíš naopak.

Důvodů pro takovou skeptickou předpověď je mnoho. (Stačí například ohlédnout se do minulosti, třeba do roku 1972. Ani tehdy dojednaná americko-sovětská smlouva SALT I nebyla zaměřena na redukci už existujícího potenciálu, nýbrž snažila se stanovit pouze horní hranice pro strategické zbrojení.) Jedna příčina se však zdá být nejpodstatnější. A ta spočívá v pohledu západních demokracií na SSSR. Západní vyjednavací mají samozřejmě k dispozici draze placené štáby “kremologů”, které chrlí analýzy o specifických rysech sovětské diktatury, o tom, v čem spočívá taktika sovětských zástupců, a co se ve skutečnosti může skrývat za jejich proklamacemi. Přesto však interpretuje západ do základního přístupu Sovětského svazu — a to jak ke zbrojení, tak k jednáním o jeho kontrole, nakonec vždycky svůj vlastní, ryze defenzivní postoj. Proč ale ve skutečnosti zbrojí, a to stále rychlejším tempem, Sovětský svaz? Obávají se snad generálové v Kremlu ve vši vážnosti, že by jejich země mohla být nenadále přepadena západními demokratickými státy? Tenhle paranoidní aspekt může být snad jedním z dílčích důvodů, avšak hlavní příčinou není. Zrovna tak lze silně pochybovat i o tom, že by jasným a promyšleným záměrem Moskvy bylo zaútočit na západní svět. Ony stovky a tisíce raket před a za Uralem mají jen jedinou úlohu : nahánět strach. Být potenciálem, který dodá zahraničně-politickým požadavkům a intencím sovětské totalitní diktatury patřičnou váhu.

Nic nedokumentuje tuto skutečnost lépe, než vývoj sovětského zbrojení v posledních letech. V době, kdy Spojené státy jednaly se Sovětským svazem o SALTu II, o další smlouvě, která měla kontrolovat strategické zbrojení, a kdy se na západě skloňovalo kouzelné slůvko “detente” ve všech pádech, — zahájil Sovětský svaz rozmisťování jaderných raket středního doletu. To znamená, že v okamžiku, kdy měla být na strategickém poli dohodnuta smluvně jakás takás rovnováha, v Moskvě už pilně pracovali na tom, aby se zajistili převahu v oblasti jaderných zbraní, jichž se dohoda netýkala.

Západ, který se s potížemi začal probouzet ze snu o harmonické spolupráci s východem, byl v první fázi, v prosinci 1976, chlácholén tvrzením, že ke kocovině nemá nejmenší důvod : rakety SS-20 nejsou

prý ničím jiným, než běžnou modernisací zastaralých raket SS-4 a SS-5. Na strategické situaci v Evropě se tím, ujišťovali kremelští funkcionáři — nic nezmění. S obvyklou arogancí tak Kreml od počátku ignoroval několik zásadních faktů : rakety SS-20 mají nejen delší dolet a lze je přesněji zacílit, nýbrž jsou především pohyblivé, nesou tři nukleární hlavice, a systém je možno znovu nabíjet. To všechno jsou vlastnosti, které dodaly sovětskému útočnému potenciálu nebývalou strategickou pružnost, a které ho, co do objemu, značně rozšířily.

Teprve mnohem později, když už bylo jasné, že má západní aliance v úmyslu bránit se novému ohrožení, přišel Sovětský svaz postupně s dalšími třemi argumenty, které ovšem jeho prvnímu tvrzení zásadně odporují. Jen ve stručnosti : nejdřív měly rakety SS-20 vyvážit západní nukleární bombardéry, pak zase americké rakety na ponorkách, a naposled čelit raketám britským a francouzským. Kreml tak nepřímou přiznal, že rakety SS-20 neznamenají pouhou modernisaci bez změny strategické situace v Evropě. Kdyby tomu tak bylo, nemohly by být najednou protiváhou západních systémů, které v Evropě byly už dávno předtím, než se v Sovětském svazu začaly budovat základny pro nové rakety středního doletu. Vzhledem k tomu, že ze Sovětského svazu míří na cíle v západní Evropě už po celá léta také stovka interkontinentálních raket s variabilním doletem, známých pod označením SS-11, a že na základně v Murmaňsku mají sovětské generálové k dispozici na ponorkách 300 nukleárních raket s doletem do 3 tisíc km, je zřejmé, že rakety středního doletu slouží vojenským účelům až v poslední řadě. Sovětský svaz vládl i bez nich ničivým potenciálem, za kterým pokulhávala veškerá představitost. Přesto provádí Moskva od roku 1981 navíc modernisaci tzv. operačně taktických zbraní, přesněji řečeno “modernisaci”, ve stejném smyslu jako v případě raket středního doletu. Rozmístěním raket SS-21, 22 a 23 v Sovětském svazu, v NDR a v Československu si Sovětský svaz zajistí další moderní, přesný a rozsáhlý potenciál, kterým může ještě jednou zničit západní Evropu, dokonale “pokrytou” dosavadními systémy. Kdyby se snad někdy stalo, že by v Kremlu museli sáhnout na rakety středního doletu v rámci eventuálně dojednaných smluv, — je v záloze ekvivalentní náhrada. To je snad ten jediný smysl, který lze v současných, Kremlem vytrubovaných “protiopatřeních” najít. Jakmile je totiž jednou dosaženo kapacity, zaručující

totální zničení možného protivníka, nelze už další vojenské prostředky používat ani k vyvíjení politického nátlaku — vždyť zabít stačí jen jednou!

V tomto ohledu je “rozhodnutí” Moskvy odpovědět na nastávající rozmístění Pershingů II a tzv. křížujících střel v západní Evropě, — rozhodnutí, které padlo už dávno a nikoli letos na podzim — i dokladem jisté bezmocnosti. Především však prozrazuje, do jaké míry kříží západní aliance svým dozbrojením, — v poměru k rozsahu sovětských systémů středního doletu spíše skrovným — plány sovětské politiky. 108 Pershingů 2 a 464 křížujících střel nemohou ani v nejmenším nastolit — v dosavadním smyslu tohoto slova — rovnováhu sil. Co do počtu hlavic vyvažují jen o něco málo víc než polovinu sovětských jaderných náloží na raketách středního doletu. Přesto však, jak se zdá, stačí odstrašující efekt tohoto potenciálu neutralisovat horečné zbrojení Sovětského svazu na tomto poli. Vysvětlení je jednoduché: eventuálním nasazením těchto zbraní by během několika málo minut mohly být zničeny rozsáhlé oblasti celého Varšavského paktu. Pro Sovětský svaz obsahuje tento fakt tak podstatnou hrozbu, že v jejím důsledku jeho vlastní, mnohem větší a hrozivější raketový potenciál ztrácí charakter prostředku, kterým lze politicky vydírat.

Nepřekvapuje, že se Kreml snaží seč může, aby rozmístění amerických raket středního doletu v západní Evropě zabránil a uchoval si svou nákladně vybudovanou převahu. Nic jiného se nedalo čekat. Západním zemím poskytl ovšem vývoj posledních let názornou lekci o tom, co je při zbrojení — a pokusech o jeho kontrolu — asi nejpodstatnější. Když se západní aliance v prosinci 1979 dopracovala k rozhodnutí čelit sovětským raketám středního doletu, napočítaly jich výzvědné satelity zhruba 120. To znamená, že západní Evropu ohrožovalo 360 jaderných hlavic. V Sovětském svazu se ovšem tou dobou stavěly — s nepřehlednutelným budovatelským elánem — další základny a rampy. Bylo nutno předpokládat, že sovětský program raket SS-20 není zdaleka dokončen. Počet Pershingů 2 a křížujících střel v západní Evropě, nutných ke znovunastolení rovnováhy, stanovila západní aliance podle svého tehdejšího odhadu hranic sovětského zbrojení. Záhy se ukázalo, že to byl odhad mylný. To, co v západní Evropě považovali odborníci s přihlédnutím k obvyklé sovětské megalomanii za víc než dostačující,

bylo — podle Kremlu — k údajné obraně “hranic tábora míru” málo. V době, kdy se Brežněv veřejně zavazoval, že Sovětský svaz zastavuje rozmístování dalších raket středního doletu, vyrůstala ve skutečnosti kolem Uralu, Kijeva, v Bělorusku a v Karpatech jedna odpalovací rampa za druhou. Dnes má Sovětský svaz před Uralem nebo těsně za ním 27 základen s 243mi raketami, které míří na západní Evropu — a na ženevských jednáních přiznal, že z dalších šesti základen na Sibiři doletí rakety do západní Evropy v případě konfliktu jen s nepatrným zpožděním.

Celkem má Sovětský svaz v současné době 38 základen pro rakety středního doletu a mnozí odborníci nyní předpokládají, že ani tento stav není konečný. Vycházejí přitom jednak z faktu, že Sovětský svaz zatím nezrušil příslušné výrobní kapacity; především se však opírají o rozbor struktury sovětských branných sil. Jestliže by měl Sovětský svaz v úmyslu vyzbrojit raketami středního doletu všechny divize, které by přicházely v úvahu, pak by musel vybudovat 55 základen s minimálně 990ti raketami. Mohl by tak najednou odpálit skoro tři tisíce jaderných hlavic, z nichž každá promění okruh o poloměru pěti kilometrů v měsíční krajinu. A to by se jednalo jenom o raketový potenciál středního doletu. Takovými hypotézami však není třeba se zabývat — alespoň ne v prvé řadě. Nad rozměry sovětského zbrojení zůstává rozum stát už dávno i bez nich.

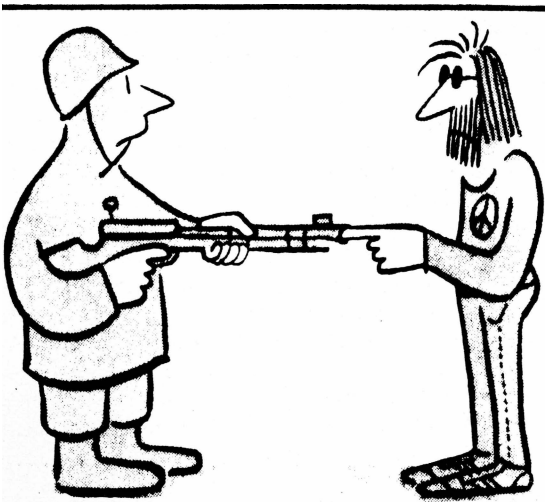
Nezbývá, než si položit otázku, jaké možnosti má za takové situace západ. Určité možnosti tu totiž jsou a je jich dokonce víc, než by se na první pohled zdálo. Především je třeba si ujasnit, zda je opravdu nutno počítat s účetnickou pečlivostí všechny ty rakety, hlavice, nálože, bombardéry a ponorky na obou stranách rozdělené Evropy. Taková činnost je značně frustrující, jen vyjímečně vede k cíli, a především zastírá skutečné problémy. Ve Vídni počítají vojáky už dobrých deset let a podobně jako tam, jsou početní úkony tohoto druhu náhražkovou náplní i mnoha dalších odzbrojovacích konferencí. Sovětský svaz přitom nesčetněkrát dokázal, že nikdy nepřizná skutečný stav věcí — a západ se odjakživa spoléhá především na své vlastní poznatky, odhady a analýzy. Nebylo by tedy mnohem jednodušší soustředit se na záměry, které sovětská politika zbrojením sleduje, a snažit se je zmařit? A pečlivě uvážit, zda opravdu nelze reagovat jinak než jenom dalším

zbrojním gestem? To by mělo být vždycky jen řešením v krajním případě a pohybovat se, už vzhledem k nesmyslně vysokým nákladům, na nejnižší možné úrovni. Západ nemá přece jen bomby a rakety, má i celou řadu kvalit, které jsou totalitní diktatuře bytostně cizí. Je silný nejen vojensky, ale i technologicky, hospodářsky, duchovně. Aby mohl těchto předností využít, musí se však nejdřív zbavit strachu. Je třeba si uvědomit, že strach je přesně to, co vyděrač ke svému úspěchu potřebuje, — a co tedy starostlivě pěstuje.

Daří se mu to fantasticky, a to nejen na jeho vlastních humnech. Hysterie strachu je dnes patrná zrovna tak na západě, v mírovém hnutí, i v akcích mnoha politiků, žádajících nové a nové miliardy na obranu. Mnohem víc než rakety, ježící se kolem Uralu, nás, ve skutečnosti ohrožuje náš vlastní strach před nimi. Zbavit se ho není jednoduché. Jednou z hlavních příčin, proč sklízí kremelská propaganda na západě takovou bohatou žeh, je zřejmě jisté dilema mezi otevřenou demokracií a vojenskou strategií. Na jedné straně je nutno nechat protivníka, pokud jde o obranná opatření, v nejistotě. Ta se ovšem zrovna tak týká vlastního národa, tedy občanů, kteří rozhodují o tom, kdo vládne, a mají demokratické právo na to, aby politika vládnoucích byla pokud možno transparentní. Západu by se však přesto mělo podařit zbavit se strachu. Strach nesvědčí o sebevědomí. K němu však mají západní demokracie ve srovnání s totalitními režimy na východě všechny důvody. Dokonce i ty vojenské: Sověti mají sice víc raket, ale také mnohem víc technických problémů. Protože ukrást se dá jen technologie a nikoli předpoklady k jejímu optimálnímu využití. Konec konců, přes všechny nářky by žádný západní generál nevyměnil výzbroj svých vojáků za zbraně, které mají k dispozici armády Varšavského paktu. Jedině když si západ uvědomí svou skutečnou sílu ve všech jejích aspektech, bude snad schopen zbavit se strachu. A pak by mohlo konečně dojít k jednomu zásadnímu obratu: dosud diktuje totiž pravidla hry otrlý vyděrač. Západ na ně pouze reaguje. Jestliže se tento stav nezmění, bude nukleární příměří, ve kterém žijeme, nejspíš realitou stále iluzornější.

JAROSLAV LANGER

OSM TÉZÍ K ALTERNATIVNÍMU
ZABEZPEČENÍ MÍRU

Jaroslav Langer

Osm tézí k alternativnímu zabezpečení míru

Téze 1

Heslo “Odzbrojením k míru”, které odpovídá pojetí míru a jeho zajištění, jaké zastávají obě velmoci USA, SSSR a jejich spojenci, je přes upřímnost, s jakou vyjadřuje všeobecnou touhu po míru, protismyslné, protože na hlavu postavené.

Míru může být dosaženo a mír může být zabezpečen jenom bezprostředním a vytrvalým úsilím o odstranění jak zahraničněpolitických tak vnitropolitických příčin jeho opaku, totiž permanentního politického konfliktu. Každý skutečný, t. zn. na trvalo účinný krok k odzbrojení může být vždy jen důsledkem úspěšně provedeného kroku k politickému míru. Bez takových primérních kroků k míru musí zůstat všechna jednání o odzbrojení i nadále bezvysledná.

Na začátku citované heslo musí tedy znít obráceně: *Mírem k odzbrojení*”.

Téze 2

Předpokladem opravdu smysluplného úsilí o dosažení a zabezpečení míru je shoda usilujících — tedy států, vlád i občanů a jejich hnutí a

organizací — o tom, co má být pod pojmem společného cíle, totiž míru, rozuměno. Definice, z níž musí všechny mírové snahy, které lze brát vážně, a tím i mírová hnutí vycházet, má-li být nebezpečí války zažehnáno, zní: *“Mír je stav zajištěných lidských práv.”*

Politické cíle a politická jednání, směřující k porušení lidských práv, stejně jako politické poměry a vztahy, které na porušování lidských práv spočívají, vylučují trvalý mír.

“Mír” jako pouhý stav bez války, byť i zaručený mezinárodními smlouvami o neútočení, neznamená víc, než kratší nebo delší přestávku mezi válkami. Tak chápaný mír, který nezajišťuje trvale základní lidská práva jak mezi státy, tak uvnitř států, nedovoluje ani odzbrojení ani podstatnější omezení závodů ve zbrojení. Navíc ale může být takový “mír” udržen jenom za cenu nanejvýš slovně maskovaného spřeženectví zúčastněných vlád států, které porušování lidských práv druhými státy uznávají a souhlasně trpí jako jejich “vnitřní záležitost”.

Téze 3

Princip “suverenity” a “nevměšování”, jak jej členské státy Organizace Spojených Národů přijaly a praktikují, znamená, aplikován na lidská práva, globální zločin proti lidskosti, který sahá až k trpění genocidy (masové vraždy na národech a etnických skupinách), zakotvenému v mezinárodním právu. Zjednodušeně a jen trochu přiosřtěně, ale jinak zcela výstižně vyjádřeno: stačí, aby se gangsterská banda zmocnila pučem nebo přepadem zvenčí moci ve státě, a aby ji násilím udržela, a už může v OSN úspěšně uplatit nárok na uznání za právoplatného representanta onoho státu. Tím získává taková “vláda” automaticky i právo na “suverenitu”, a může v budoucnu každou kritiku, včetně resolucí OSN, odmítnout a ignorovat jako “vměšování do vnitřních záležitostí”.

Z toho, že takový stav byl v poválečných létech všemi vládami bez výjimky z mocenských důvodů vědomě vytvářen a upevňován, a že žádná z nich nikdy nepodnikla pokus jej změnit, vyplývá závěr, že tím umožněné porušování lidských práv vlády členských států OSN

souhlasně trpí a jen tehdy slovně odsuzují, když to slouží jejich mocenskému zájmu.

Státní suverenita, tak jak ji všechny vládnoucí mocenské skupiny neměnně chápou, o jakou usilují a jakou udržují a praktikují, znamená totéž, co pod tímto pojmem rozuměli už jeho duševní otcové, Jean Bodin (1530-1596) a Thomas Hobbes (1588-1679): *co nejneomezenější moc vládců nad poddanými*. Na tom sotva něco změnil i nový pojem "suverenity lidu", zavedený v reprezentativním systému k legitimaci nové struktury nadvlády.

"Suverenita sátu" na poli základních lidských práv byla a zůstává nadále opakem nejdůležitějšího předpokladu skutečného míru: *sebeurčení jak jedince tak i celých národů*. Zásada sebeurčení, proklamovaná v r. 1918 ve 14 bodech amerického presidenta T. Woodrowa Wilsona a po první světové válce přinejmenším v Evropě v podstatě uskutečněná, byla po druhé světové válce a je dodnes hrubě pošlapána.

Téze 4

Protimírový permanentní stav politického konfliktu a porušování lidských práv stojí v nerozborném příčinném vztahu: udržují a stupňují se vzájemně zpětnými vazbami, takže konflikt nepřetržitě narůstá a porušování lidských práv nabývá stále na rozsahu.

Tři nejkompexnější porušení lidských práv jsou: válka, genocida a totalitarismus.

Ve válce jsou prakticky všechna lidská práva zbavena platnosti a nejdůležitější z nich také hrubě porušována. Vzhledem k ničivé působnosti současných zbraní by každá budoucí válka současně znamenala i genocidu.

Genocida sama znamená zdánlivě porušení jen jednoho, byť nejdůležitějšího lidského práva — práva na život. Rozsah genocidy ji ale řadí jednoznačně mezi tři nejkompexnější porušení lidských práv. Kromě toho je genocida sama, bez porušení dalších lidských práv, sotva představitelná.

Totalitarismus, který může být nastolen a aspoň dočasně udržen bez

války a bez genocidy, je systém nadvlády, v němž držitelé moci mohou kdykoliv kterékoliv právo občana porušit nebo i zrušit. Rozsah porušování lidských práv závisí pak na zvůli panujících a může v totalitarismu dosáhnout stejné míry, jako ve válce.

Potírání a odstranění příčin a možností těchto tří nejkompexnějších porušení lidských práv je nejdůležitějším úkolem mírového hnutí, jehož splnění musí nekompromisně sledovat. Z toho také vyplývá, že každý, kdo válečná jednání (agresi, okupaci a.t.d.), genocidu nebo totalitarismus výslovně schvaluje nebo aspoň souhlasně trpí, nemá v mírovém hnutí co hledat, protože je může nanejvýš diskreditovat.

Téze 5

Ani OSN ani velmoci nevěnovaly těmto principům po válce nikdy pozornost. Pod pojmem míru rozuměly vždy pouhý stav bez války, a na tomto chápání míru vybudovaly svou koncepci jeho zabezpečení vojenským zastrašením protivníka, která vyžaduje stálé zbrojení a vede nezbytně k trvalému závodu v něm.

Zastrašování potenciály zničení a vyhlazení může ale účinkovat jen tehdy a jen tak dlouho, jak dlouho potenciální útočník skutečně věří, že potenciální napadený je pevně odhodlán použít jako obranného prostředku sebevraždy. Takové odhodlání může brát ale útočník jen potud vážně, pokud je ohrožený skutečně pojal. To ale národy obou stran nikdy neučinily. Doktrina zastrašení funguje dnes ještě jedině proto, protože vedoucí politici obou velmocí věří, nebo mají aspoň závažné důvody věřit, že jejich politický protivník je pro udržení vlastní moci připraven spáchat masovou vraždu na vlastním národě.

Ale i kdyby tento způsob zastrašení ještě nějaký čas účinkoval, mohl by být udržen jen za cenu dalšího závodu ve zbrojení, který by v dohledné době musil vést nezbytně k hospodářskému kolapsu na obou stranách. V případě, že by se obě nezhroutily (přibližně) současně, je nutno počítat s tím, že ta velmoc, které bude hrozit podlehnoutí ve zbrojním závodu, vyvolá válku.

Alternativa, kterou tedy koncepce vojenského zastrašení národům, včetně zemí "třetího světa", skýtá, je volba mezi sebevraždou zbrojením a sebevraždou válkou.

Téze 6

Nikdo nechce a nechtěl válku. Nechce jí ani Andropov ani Reagan; ale ani Hitler ji nechtěl. Přesto stále znova docházelo k válkám, protože rozhodnutí ležela v rukou vládnoucích skupin a politiků, kteří chtěli *za každou cenu stvořit nebo udržet mocenské poměry, jaké se bez války nedaly stvořit ani udržet*. Totéž platí o příčinách oněch hospodářských zhroucení, která válkám předcházela nebo následovala.

Pozorujeme a analyzujeme-li střízlivě požadavky, cíle a návrhy dnešních nositelů moci, především obou velmocí, ale také jejich rozhodné odmítání každého alternativního řešení, které by omezilo jejich mocenské postavení, vidíme, že cesta k válce a ke globálnímu hospodářskému zhroucení již byla nastoupena. S tím, že by se vládnoucí kruhy obou vojensko-politických bloků dobrovolně umoudřily, nelze počítat, protože nejen každý účinný krok k míru, nýbrž sám mír jako takový (viz tézi 2) by nutně znamenal omezení jejich jak vnitropolitické, tak zahraničněpolitické moci, již se nechtějí vzdát. Totéž platí i pro jejich hospodářskou moc.

Proto musí samy národy vypracovat rozumná a účinná alternativní řešení a vnútit je nenásilnými prostředky vlastním nositelům moci. Zde leží styčný bod mezi mírovým hnutím a ostatními demokratickými alternativními hnutími občanské báze. Postoj k otázce lidských práv a občanských svobod (viz tézi 4) může a musí při tom zůstat základním měřítkem pro možnost spolupráce.

Téze 7

Při hledání alternativních prostředků a způsobů zabezpečení míru a možností jejich realizace se mírové hnutí nemůže a nesmí spoléhat na jakékoliv morální zábrany nebo lidská hnutí těch, kteří v obou vojenských blocích politicky a vojensky rozhodují. To platí i pro uzavřené pakty o neútočení, o odzbrojení, o omezení a kontrole zbrojení a pod. Zkušenosti nejen z druhé světové války, ale také z nejnovějších ozbrojených konfliktů, na př. z falklandského a libanonského, bohužel takové lehkovážné předpoklady nepřipouštějí.

Pokud o válce nebo míru rozhodují nositelé moci jako páni zbrojních potenciálů, je nutno vycházet z předpokladu, že budou svá rozhodnutí činit vždy jen na základě “analysy nákladů a užitku” (“Kosten-Nutzen-Analyse”): jaké mocenské a hospodářské výhody nebo újmy nám může válka přinést. Jen na takovém pozadí mohou být ostatně chápány úvahy politiků a generálů o omezitelnosti nukleární války a pod.

Z toho vyplývá pro mírové hnutí nutnost, která by se měla stát železnou zásadou všech alternativních koncepcí jak zastrašení, tak také obrany: pokud možno civilními prostředky a pokud možno bez použití násilí zvýšit všechny předvídatelné újmy agresora do takové míry, že výsledek jeho předchozí analýsy nákladů a užitku musí bezpodmínečně a i pro něho jednoznačně mluvit proti jakémukoliv válečnému dobrodružství.

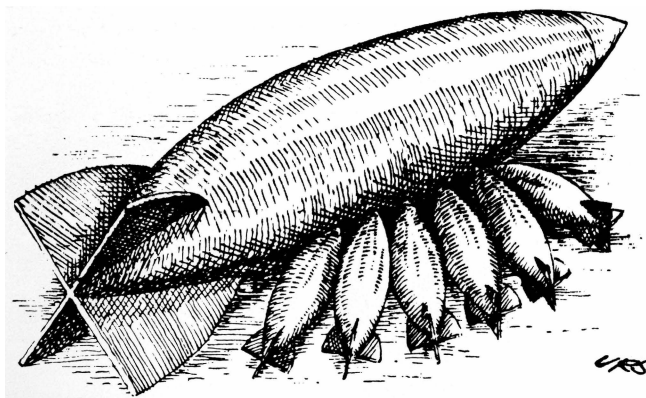
To je první hlavní úkol mírového hnutí, který nemůže být splněn bez dobře promyšleného a s věcnou znalostí vypracovaného *realistického konceptu společenské obrany*.

Téze 8

Rostoucí odpor občanů proti hrozbě války, a pod tlakem zbrojení stále se zostřující hospodářská krize, způsobují, že se velmocenská role stává velmocím stále nepohodlnější a svízelnější; tato svízelnost poroste dále. Bude proto nutno přesvědčit je, že jak míru, tak také vlastní bezpečnosti mohou dosáhnout jen za cenu postupného ale důsledného *zaručení lidských práv a sebeurčení národům v geopolitické sféře jejich vlivu*, a že teprve tak umožněný konec zbrojení jim otevře cestu z jejich jak ekonomické, tak také mocensko-politické slepé uličky.

I to vyžaduje vypracování konkrétních alternativních řešení, která se od politiků a vlád nedají čekat. To bude druhý hlavní úkol mírového hnutí.

JIŘÍ SLÁMA
ZBROJENÍ
A
EKONOMIKA

Jiří Sláma

Zbrojení a ekonomika

1. Náklady na zbrojení a udržování armády

Zbrojení a udržování armády má rozdílný ekonomický charakter a rozsah v době míru a v době války. Je v každém případě spojeno s investicemi do zařízení a činností a nadto s běžnými náklady zařízení a činností čistě vojenského charakteru. Tyto prostředky musí být odňaty společenskému produktu a zmenšují zdroje pro krytí nevojenských investic a spotřeby.

Vedle nákladů čistě vojenského charakteru existují náklady, které mají smíšenou anebo dvojí — vojenskou a nevojenskou funkci. Jejich krytí nestojí v plné konkurenci k nevojenským nákladům a nezmenšuje vůbec anebo nezmenšuje v plném rozsahu zdroje pro krytí nevojenských potřeb.

Náklady na zbrojení a udržování armády zahrnují v době míru zejména :

a) Náklady na výzkum a vývoj zbraní a jiných výrobků, určených výlučně pro potřeby armády.

b) Náklady na vybavování armády výše uvedenými výrobky, budovami, stavbami a jejich zařízeními. (Prvotní vybavení, obnova, přezbrojování).

c) Náklady na provoz armády a jejích zařízení a rovněž hospodářských, produkčních a jiných organizací, které slouží výlučně potřebám armády.

d) Dodatečné náklady, které vznikají mimo sféru armády v důsledku specifických potřeb a řešení, nutných se zřetelem na potřeby armády, vedení války atd. (Stínové a rezervní kapacity, komunikace a ostatní infrastruktura atd.)

Odnětí prostředků nevojenským činnostem může být v jisté míře vyrovnáno prodejem zbraní v zahraničí.

Sovětský svaz využívá této možnosti v plné míře. Prodej zbraní je pro Sovětský svaz a také pro Československo důležitým zdrojem tvrdých měn.

Náklady na výzkum a vývoj pro vojenské cíle přicházejí často k dobrému rozvoji civilních technologií. Této možnosti se však daleko více využívá na Západě. V zemích sovětského bloku jsou přehrady (zejména z důvodů utajení) mezi vojenským a nevojenským průmyslem tak velké, že je transfer technologie do civilního sektoru brzděn.

2. Krytí potřeb armády v různých hospodářských systémech

Ve všech ekonomických systémech, které nás zde zajímají, se krytí potřeb armády uskutečňuje v podobě dodávek monopolnímu odběrateli — státu. V závislosti na vládnoucím systému jsou dodavateli státní nebo soukromé podniky. Velká a koncentrovaná poptávka armády zvětšuje možnosti tlaku na výrobní podniky a to nejenom v tržní, poptávkově orientované ekonomice, ale i v centrálně řízené ekonomice, všeobecně charakterizované existencí trhu prodávajících. Získávání dlouhodobých a velkých státních zakázek pro zbrojení a armádu se v tržních ekonomikách uskutečňuje s využitím prostředků ekonomické a technické konkurence mezi výrobci, ale vedle toho také různými způsoby ovlivňování jednotlivců a grémií, které se podílejí na příslušných rozhodnutích (lobby).

Existence zájmové shody mezi výrobcí pro armádu a samotnou armádou na růstu odpovídajících (vojenských) výdajů, se někdy vyjadřuje pomocí pojmu průmyslově-vojenského komplexu. S jistým oprávněním je možno mluvit o tom, že v USA existuje vojensko-průmyslový komplex — naproti tomu Sovětský svaz je vojensko-průmyslovým komplexem.

3. Rozsah a vývoj výdajů na zbrojení a armádu ve světě — zejména v USA a v SSSR v posledních letech

Světová agregace výdajů na zbrojení a jejich mezinárodní srovnávání, zejména mezi různými společenskými, politickými a hospodářskými systémy je velmi obtížné a jenom v hrubých rysech možné. Důvod spočívá jednak v utajování příslušných údajů v sovětském bloku (západní země potřebují zpravidla souhlas parlamentu a s tím související zveřejnění), jednak v rozdílných ekonomických, cenových a jiných podmínkách pro vybavování armády. Poněkud spolehlivější je srovnávání lidského a materiálního vybavení armád různých zemí.

Podle nejnovějších údajů Mezinárodního ústavu pro strategické studie v Londýně mají země NATO a Varšavské smlouvy mezi jiným k dispozici následující množství vojenského personálu a zbraní (stav ke konci roku 1983):

Ukazatelé vybavení armád	SSSR	USA	Varš. pakt	NATO
vojenský personál (v tisících)	3705	2117	4821	4998
tanky (v tisících)	32	3	47	18
mezikontinentální rakety (v kusech)	1398	1052	1398	1052
nukleární hlavice strategických raket	cca 7300	9268	cca 7300	9268
výbušný potenciál strategických raket v mil. tun TNT	cca 6100	3752	cca 6100	3752

Ukazatelé materiálního a lidského vybavení armád podávají konkrétní informaci o jednotlivých aspektech poměru vojenské síly. Neukazují však celkový rozsah zbrojení a zatížení hospodářství v důsledku zbrojení. K tomu je třeba dříčí údaje agregovat s pomocí peněžních a cenových údajů. Zatímco v západních zemích jsou publikovány i tyto

agregované údaje, musejí být pro východní země rekonstruovány na základě zpravodajsky (pomocí družic atd.) zjištěných údajů o vybavení východních armád. Tyto informace se týkají řádově více než tisíce položek zbraní a jiných předmětů vybavení armád. Americká zpravodajská organizace Central Intelligence Agency (CIA) a Defense Intelligence Agency (DIA) provádějí tyto propočty metodou blokové agregace. Jednotlivé položky jsou oceněny v US dolarech a v rublech a pak sečítány. S pomocí dolarových údajů se provádí srovnávání s americkými a vůbec západními výdaji, s pomocí rublových výdajů se zjišťuje stupeň zatížení sovětského hospodářství zbrojením.

Nejnovější srovnání sovětských a amerických vojenských výdajů, které máme k dispozici, jsou ze září 1983. Vycházejí z ocenění v dolarech a předpokládají, že sovětské výdaje byly v roce 1981 o 45 % vyšší než americké. Ve srovnání s tím byla převaha sovětských výdajů v roce 1976 55 % a v roce 1972 20 %. V absolutním vyjádření činily sovětské výdaje v roce 1980 175 miliard US dolarů a americké 115 miliard dolarů.

Na základě údajů v národních měnách se odhaduje zatížení národního hospodářství zbrojením výdaji v současné době v USA na 5-6 %, v Sovětském svazu na 14-16 %. Sovětské prameny tento údaj pro USA potvrzují. Naproti tomu uvádějí pro Sovětský svaz pouze položku obranných výdajů ve státním rozpočtu — v roce 1981 17,1 miliard rublů, t.j. 5,5 % celkových výdajů státního rozpočtu SSSR, které činí 309,8 miliard rublů. Tato položka odpovídá — jestliže se srovná se sovětským národním důchodem podle sovětské definice — 3,5 %, ve srovnání se sovětským národním důchodem podle západní definice asi 2,8 %.

Jestliže vezmeme v úvahu, že mezi USA a SSSR existuje přibližně vojenská rovnováha a že sovětské hospodářství dosahuje stejných výrobních a technických cílů jako USA s podstatně nižší efektivností a vyššími výdaji než hospodářství americké, dále že sovětský národní důchod i mzdová úroveň jsou nižší než ve Spojených státech, je zřejmé, že sovětské oficiální údaje leží hluboko pod skutečností.

Důležité jsou také vývojové trendy v posledních 15 letech. Zatímco vývoj v USA mezi rokem 1968 a 1975 charakterizuje pokles vojenských výdajů, šly sovětské výdaje celá 70. léta až doposud nahoru — s jistým zpomalením v posledních letech, které jde na účet stagnace sovětského hospodářství.

Toto zpomalení růstu vojenských výdajů je sotva možno interpretovat jako důsledek přílišného globálního zatížení sovětského hospodářství zbrojením. Je ovšem pravda, že se relace mezi růstem národního produktu a růstem nákladů na zbrojení obrátila a sice následovně :

údaj	1966-1976	1976-1981
růst národního produktu v % za rok	3,9	2,2
odhadnutý růst vojenských výdajů v % za rok	4,5	2,0

Tento vývoj jde však pravděpodobně na ucet výrobních a zásobovacích obtíží v důležitých dílčích úsecích sovětského hospodářství jako např. výr oby oceli, energie, dopravy, nedostatků v technickém rozvoji atd. Mezinárodní a historická srovnání ukazují, že přes velmi citelné zatížení sovětského hospodářství zbrojením, nebyla horní hranice tohoto zatížení doposud dosažena. Podíl nákladů na vedení války přesáhl v SSSR v době II. světové války 50 % národního produktu — v Izraeli se tento podíl pohybuje kolem 30 %. Na druhé straně je nepochybné, že už současné a stále se zvyšující zatížení sovětského hospodářství vojenskými výdaji, povede nutně k hospodářskému rozvratu a stagnaci, k vážným obtížím v zásobování a k politické nespokojenosti a konfliktům. Větší důraz na odzbrojení je sice možný, ale bohužel nikoli jediný možný důsledek takového vývoje.

Literatura :

CIA : Soviet and US Defense Activities, 1971-1980 : A Dollar Cost Comparison, Washington 1981

Internationales Institut für Strategische Studien, London : Streitkräfte 1982/83, München 1983

Joint Economic Committee (JEC) US-Kongressu : Allocation of Resources in the Soviet Union and China 1980, Washington 1981

JEC : The Defense Buildup and the Economy, Washington, 1982

JEC : Soviet Military Economic Relations, Washington, 1983

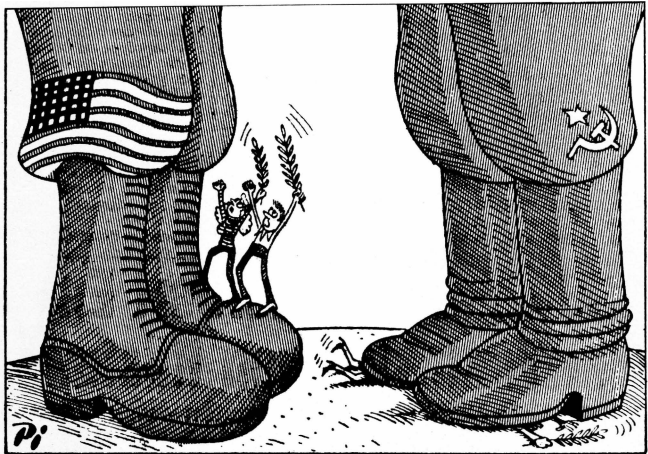
JEC : Soviet Defense Trends, Washington 1983

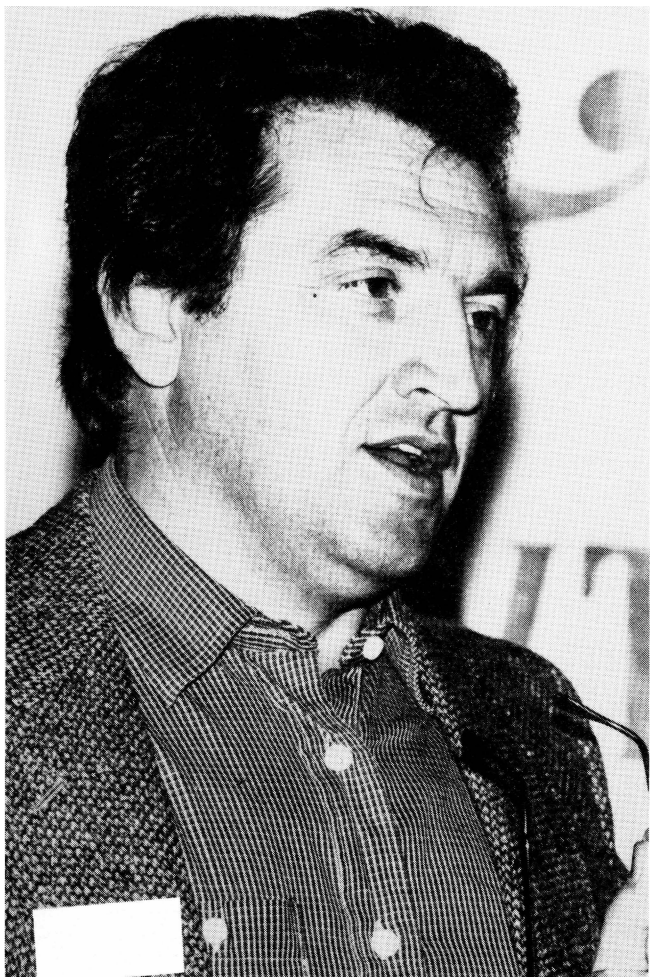
Militärverlag des Ministeriums für Verteidigung der UdSSR : Von wo die Gefahr für den Frieden ausgeht, Moskau, 1982

Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) : World Armaments and Disarmament — SIPRI, Yearbook 1982, London 1982

VILÉM PREČAN

CHARTA 77, JEJÍ VZTAH K OTÁZKÁM
MÍRU A VÁLKY A K SOUDOBÝM
MÍROVÝM HNUTÍM

Vilém Prečan

Charta 77, její vztah k otázkám míru a války a k soudobým mírovým hnutím

(Dokumentární přehled a interpretační glosy)

I. Úvodem

Charta 77 není mírovým hnutím ve vlastním slova smyslu, ani se za takové nepovažuje (srv. dok. 9/83 z 30.4.1983, dopis berlínské konferenci), vyjadřovat se k otázkám míru chápe nicméně jako “svůj legitimní úkol” (dok. 20/83 z 15.6.1983). To vyplývá z toho, že se “angažuje za hodnoty a cíle, které podle mezinárodně právních a politických dokumentů, podepsaných i nejvyššími představiteli našeho státu, tvoří základní komponenty míru, soužití a spolupráce mezi národy” (dok. 19/83, 30.5.1983); jinak řečeno — vyplývá to z jejího pojetí lidských práv a souvislosti mezi respektováním lidských práv a mírem mezi národy a státy.

Ve svém konstitutivním Prohlášení z 1. ledna 1977 dovolávala se Charta 77 Všeobecné deklarace lidských práv, mezinárodních paktů o lidských a občanských právech, Závěrečného aktu z Helsink, jakož i dalších mezinárodních dokumentů “proti válkám, násilí a sociálnímu i duchovnímu útlaku”. Ve výzvách, dopisech a prohlášeních adresovaných různým mezinárodním fóřům koncem 70. let a zejména v r. 1980 (např. při zahájení schůzky v Madridu) plédovala Charta 77 pro

politiku mírového soužití, za uvolňování napětí ve vztazích mezi státy, za snížení zbrojení (aniž viděla možnost vyjadřovat se ke konkrétním opatřením na tomto poli — srv. dopis mluvčích ze 17.9.1980), zdůrazňujíc současně nedílnost, vzájemnou souvislost a vzájemnou podmíněnost všech principů Závěrečného aktu.

V uplynulých dvou letech — od listopadu 1981 do léta 1983 — Charta 77 vyložila svá stanoviska k daným otázkám v řadě textů podrobně a systematicky. Definovala také svůj postoj k mezinárodním mírovým aktivitám všeho druhu a navázala dialog s představiteli a zástupci různých tzv. nezávislých mírových hnutí. Při formulaci svých stanovisek a zmíněném dialogu věnovala velkou pozornost především tomu, aby poukázala na vlastní — československé — specifické zkušenosti v dané sféře.

V uvedeném dvouletí zveřejnila Charta 77 následující texty věnované problematice míru a mírového hnutí, jež byly jako “dokumenty Charty 77” podepsány jejími mluvčími a představovaly tedy tak či onak prodiskutovanou společnou platformu všech názorových směrů uvnitř Charty 77 :

- prohlášení k mírovému hnutí ze 16. listopadu 1981;
- otevřený dopis mírovým hnutím z 29. března 1982 (dok. 13/82);
- otevřený dopis Mezinárodní mírové radě v Holandsku z 27. srpna 1982 (dok. 25/82);
- dopis Mezinárodní konferenci za Evropu bez atomových zbraní konané v Západním Berlíně 9.-14.5.1983 (dok. 9/83 z 30. dubna 1983);
- dopis Sekretariátu koordinační skupiny Světového shromáždění za mír a život, proti jaderné válce v Praze, v němž se Charta 77 hlásila o účast na Shromáždění (dok. 19/83 z 30. května 1983);
- prohlášení adresované plénu tzv. Světového shromáždění (dok. 20/83 z 15. června 1983);

- odpověď na pozvání k účasti na shromáždění v Larzacu, svolané francouzskými mírovými organizacemi na 6.-7.srpna 1983 (dok. 29/83 z 26. července 1983).

V daném kontextu jsou dále důležité tyto texty :

a) dopis mírovému hnutí v Německé demokratické republice (dok. 18/82 z 21. dubna 1982) a

komuniké "Jak došlo k některým událostem během Světového shromáždění za mír a život, proti jaderné válce v Praze 1983" (dok. 24/83 z 30. června 1983), jež obsahuje první výsledky dialogu Charty 77 s některými zahraničními tzv. nezávislými mírovými hnutími;

b) jakož i některé dokumenty Charty 77 adresované čs. oficiálním činitelům nebo orgánům, které obsahují konkrétní návrhy, jak by mohlo Československo přispět k bezpečnosti a spolupráci v Evropě, resp. jak posílit v mezinárodním měřítku důvěryhodnost údajně mírové politiky čs. vlády. V tomto ohledu poukazují zejména na následující texty :

- dopis Federálnímu shromáždění a vládě ČSSR z příležitosti 14. výročí vojenského zásahu států Varšavské smlouvy v Československu (dok. 27/82 ze 16. srpna 1982);
- dopis vládě ČSSR k znovuzahájení jednání kontrolní schůzky v Madridu v říjnu 1982 (dok. 29/82 z 22. října 1982);
- dopis Federálnímu shromáždění, v němž se opakuje podnět přezkoumat otázku účelnosti dalšího pobytu sovětských vojsk v Československu (dok. 30/83 z 15. srpna 1983).

V první polovině listopadu 1983 zveřejnila pak Charta navíc k předcházejím, výše uvedeným textům dvě další prohlášení. Je to krátký dopis adresovaný západoevropským mírovým hnutím s informacemi o persekuci akci proti signatářům Charty 77 a výhrůžkám na její adresu v souvislosti s rozhodnutím o rozmístění sovětských raket na čs. území (dok. 38/83 z listopadu

1983). Druhý, daleko obsáhlejší text je koncipován jako dopis prezidentu republiky, předsedovi vlády ČSSR, předsedovi Federálního shromáždění a generálnímu prokurátoru ČSSR (dok. 39/83 ze 14. listopadu 1983). Charta 77 se v něm vyjadřuje k výsledkům v září 1983 zakončené madridské schůzky a předkládá jmenovité návrhy, jakými opatřeními by se měla v Československu realizovat ustanovení Výsledného dokumentu z Madridu, k němuž se čs. vláda veřejně přihlásila.

II. Hlavní aspekty postoje Charty 77 k míru a mírovým hnutím

Všechny úvodem vyjmenované texty vykazují — po mém soudu — velkou obsahovou koherenci, souvislost a spojitost. Každý z nich podle daných okolností — adresát; situace, za níž byl koncipován; příležitost, pro kterou je určen — akcentuje sice určitou stránku věci, není však mezi nimi rozporu: žádný z textů, jež jsou předmětem našeho rozboru, nepopírá — ani jen částečně — tvrzení obsažená v některém z ostatních. Vycházejíce z téhož základního pojetí lidských práv, tvoří, jak se domnívám, jeden celek a ve své celistvosti by také měly být zkoumány. Rozčlenění následujícího výkladu do několika pododdílů nechť je proto chápáno jako pomůcka k lepšímu porozumění toho, oč jde. Proto také hovořím jen o výkladových aspektech, bylo by také možno říci — úhlech pohledu, z nichž se nazírá.

Ze všech možných forem výkladu zvolil jsem tu, jež je převážně založena na citaci autentických textů. Je to možná příliš náročné na sledování, ale pro danou příležitost, myslím, nejúčelnější; také proto, že dosud není k dispozici na jednom místě publikovaný soubor těchto materiálů; musí být shledávány po časopisech, některé pak nebyly dosud tiskem zveřejněny vůbec.

Aspekt první : Charta 77 a mír — ano, či ne ?

Svou v zásadě kladnou odpověď na takto položenou otázku odvozuje Charta 77 z toho, že právo na život a svobodu od strachu z války patří do kodexu základních lidských práv. (Srv. např. v dok. 13/82: “Bez mírové koexistence je jedno ze základních lidských práv, právo na život, ohroženo.”)

Právo na život však Charta 77 nenadřazuje nad ostatní práva a svobody. V jejím pojetí “existují hodnoty, za něž se lidský život obětuje” (dok. 13/82). A dále : “Teprve v souvislosti se všemi lidskými právy /mír není/ naivním přáním těch, kteří se za každou cenu chtějí držet života bez ohledu na lidskou odpovědnost k hodnotám, jež život přesahují.” (Tamtéž.)

V jiném textu Charta tuto výhradu rozvádí a formuluje to, co lze nazvat kategorií “lidsky důstojného mírového života”, anebo — jinými slovy — lidsky důstojné existence. Zdůrazňujíc, že do jejího programu patří obhajoba jednoho z lidských práv — totiž na život — Charta říká : “Nikoli ovšem na jakýkoli život, ale ... na život, v němž se respektují základní hodnoty lidsky důstojného bytí.” (Dok. 25/82.)

Charta 77 výslovně odmítla takový mír, který by byl “mírem koncentračních táborů” (v informativním přehledu *Činnost Charty 77 v 1. pololetí 1982* z počátku července 1982, podepsaném všemi mluvčími), anebo mír za každou cenu :

“.. jakožto občané země, která koncem 30. let katastrofálně doplatila na snahu po míru za každou cenu, víme, že slovo mír není zdaleka jednoznačné. Může sloužit propagandistické rétorice, zakrývání velmocenské rozpínavosti, pohrdavé nadvládně nad lidmi a duchovnímu ujařmení, může se stát nálepkou pro spolčení mocných proti bezmocným, může být také výrazem rezignace, vzdání se lidské důstojnosti a výrazem výprodeje všech lidských hodnot ve jménu sobecké sebezáchovy.” (Dok. 29/82.)

Aspekt druhý : Mír a lidská práva

Úhelným kamenem, úběžníkem, z něhož vychází a do něhož se promítá veškerá argumentace Charty týkající se míru a mírových hnutí, jejich vlastních postojů a jejího vztahu k těm hnutím, jež se jako mírová definují, jakož i k politice vlád, která se deklaruje jako mírová — ať na Východě, nebo na Západě —, je teze o těsném svazku mezi mírem a lidskými právy. Zde se také přesněji vyjevuje, co se míní pod mírem důstojným člověka.

Charta nejprve vytyčila tezi o nedělitelnosti míru, čímž byla myšlena neoddělitelnost úsilí od míru od úsilí respektovat lidská práva. Poprvé byl tento pojem rozveden podrobněji už v prohlášení z listopadu 1981: "... považujeme úctu k lidským právům a občanským svobodám za nedílnou součást politiky uvolňování, stejně důležitou jako její aspekty vojenské, hospodářské a diplomatické, za součást tyto aspekty podmiňující i jimi podmiňované." O několik měsíců později jiný text Charty interpretoval nedělitelnost míru takto: "Zabezpečit mír vyžaduje vyloučit násilí a hrozby násilím a zajistit práva národů v mezinárodních vztazích stejně jako skoncovat s násilím a bezprávím uvnitř států", což znamená "zabezpečit respektování práv člověka a občana státní mocí v každé zemi, tj. lidské svobody a důstojnosti co do přesvědčení, víry, shromažďování, projevu apod." (Dok. 13/82.)

Později se setkáváme s tezí o těsné souvislosti a vzájemné podmíněnosti míru *vnějšního* a míru *vnitřního*: v prohlášení adresovaném tzv. Světovému shromáždění se pravilo: kde není vnitřního míru — mezi občanem a státem, tam není ani jistoty míru vnějšního. Tato myšlenka je v prohlášení široce rozvedena a vyúsťuje do konstatování: "... není míru bez svobody, ... to, co se rozumí lidskými právy a co se rozumí mírem, jsou jen vzájemně se podmiňující parametry, aspekty či podmínky skutečně lidského života na zemi." (Dok. 20/83.) A dále: "Jakýkoli pokus zachránit... mír na úkor svobody — nezachrání nakonec ani jedno, ani druhé." (Tamtéž.)

Na zásadě o nedělitelnosti míru, resp. neoddělitelnosti míru

vnějšího a vnitřního se nic nemění, z ní Charta 77 ani o coul neustupuje a na ní trvá. Ledaže ji rozšiřuje o aspekt ekologický a o rozměr napětí mezi tzv. Severem a tzv. Jihem. V dopise Charty berlínské konferenci se říká, že zásada nedělitelnosti míru platí také v oněch dvou rovinách, neboť mír je ohrožován “nebezpečím ekologických katastrof a rostoucím napětím mezi životní úrovní vyspělého Severu a přetlakem bídy v zemích rozvojového Jihu”. (Dok. 9/83.)

Jak těsnou souvislost spatřuje Charta mezi otázkami zachování míru a respektováním lidských práv, lze se poučit z jedné pasáže prohlášení z 15. června 1983 :

“Často se zdůrazňuje souvislost mezi mírem a lidskými právy. Nedomníváme se, že tu jde jen o nějakou... souvislost dvou... víceméně samostatných veličin, ale že tu jde... vlastně o věc jedinou, respektive o dvě dimenze téhož, jediného a nedělitelného problému : krize světa jako krize odpovědnosti mocných, vyrůstající z krize lidské odpovědnosti vůbec. Tato krize má ostatně i další neméně důležité dimenze, jako je například prohlubující se propast mezi bohatými a chudými částmi světa nebo pokračující devastace přírody, životního prostředí a všech hodnot, které v sobě ukrývá země... Vydělovat kteroukoli z těchto dimenzí z celku toho, čeho dimenzí je, znamená tudíž jen... předem své úsilí... odsuzovat k nezdaru.” (Dok. 20/83.)

Stanovisko Charty 77 ke vztahu mezi úsilím o mír a o lidská práva bude dodatečně ozřejmeno, jestliže se zeptáme, v čem toto společenství vidí hlavní nebezpečí pro mír : “... největším nebezpečím pro vznik války je nerespektování důstojnosti a svobody druhého, zacházení s druhým nikoli jako s bližním..., nýbrž jako s nepřítelem”. (Dok. 25/82.)

Anebo ještě jinými slovy, z jiného úhlu : “Boj proti válce je jedním z aspektů úsilí vymanit člověka z útlaku a manipulace anonymních sil a struktur moci. Je proto nerozlučně spjat s úsilím hájit a zabezpečit respektování lidských práv a důstojnosti každého člověka v každém společenském a státním zřízení.” (Dok. 19/83.)

Aspekt třetí : Charta 77 a konkrétní otázky zbrojení a odzbrojení

Charta 77 se nevyjadřuje ke konkrétním otázkám, které se týkají stavu zbrojení, různých aspektů odzbrojovacích návrhů apod. : “Jako řadoví občané můžeme těžko posuzovat odborná vojenská či vědeckotechnická stanoviska a argumenty vznášené na podporu či k oslabení požadavků a projektů nových či dalších druhů zbraní a ničivých prostředků té či oné strany, ani s jistotou stanovit, ve kterém z těchto druhů má ta či ona strana převahu a kde je rovnováha sil.” (Dok. 9/83.) Vůbec nejkonkrétnějším vyrokem v tomto ohledu je zřejmě následující formulace, vyslovená s odvoláním na “odborníky” a “značnou část veřejného mínění” : “... můžeme souhlasit se závěrem Palmeho komise, ... že místo rovnováhy strachu je třeba v politice velmocí i všech států prosadit pojetí společné bezpečnosti, vyžadující a umožňující obrat ve směru i tempu zbrojení směrem ke snižování výzbroje a postupnému odzbrojení.” (Tamtéž.) Zdrženlivě se tu pak uzavírá : “Zdá se nám, že je nutno a možno v myšlení národů šířit a uplatňovat toto pojetí.” (Tamtéž.)

V červnovém prohlášení letošního roku prohlásila Charta opětovně, že vítá mezinárodní jednání o snížení stavu zbraní a že se raduje z každého sebemenšího úspěchu na tomto poli, vyjádřila však přesvědčení, že tato jednání nemohou ještě sama o sobě vytvořit skutečný mír; jedině snad připravit jednu z příznivějších podmínek či příznivější ovzduší, v němž bude snazší o skutečný mír usilovat. (Dok. 20/83.) Tento postoj vyplývá po mém soudu z toho, že Charta 77 nevidí vojenské ohrožení jako hlavní nebezpečí pro mír, přesněji — vojenské ohrožení je pro ni jen jednou dimenzí tohoto nebezpečí. (V této souvislosti připomínám pasáž z dopisu holandské mírové organizaci : “... úsilí o mír cestou demonstrací, protestů a jiných aktivit pouze proti vojenskému ohrožení je úsilím o velmi

problematický mír. Není pravého, důstojného, mírově pokojného života bez základních hodnot, k jejichž střežení je člověk... povoláván." Dok. 25/82.)

Neochota vstoupit do momentálních polemik o tom, co je a kde je rovnováha sil v současné výzbroji supervelmocí nebo vojenských bloků, neznamena, že Charta rezignuje na starost o tuto velkou sféru současných diskusí o míru a válce. Její podnět v tomto směru cílí k tomu, jak vytvořit předpoklady, aby jakákoli diskuse o těchto otázkách byla plodná, ba vůbec možná; je ovšem zaměřen ještě dál, k širšímu horizontu, než jsou jednací stoly odzbrojovacích konferencí. To je zřejmé z následující pasáže adresy zaslané tzv. Světovému shromáždění v Praze :

"Navrhujeme... závěrem tohoto dopisu vašemu shromáždění, aby do své rezoluce přijalo i výzvu všem vládám, aby svá jednání objektivně zpřístupnila všem lidem, to znamená aby všechny strany zásadně, nezkresleně a v celém rozsahu informovaly obyvatele svých zemí nejen o svých vlastních návrzích, ale i o návrzích druhých stran; aby je seznamovaly nejen se svou vlastní argumentací a vlastními statistickými podklady, ale — v autentické nezcenzurované podobě — i s argumentací a statistickými podklady svých partnerů. Stěží si lze představit skromnější ústupek vlád veřejnosti — a přitom by to byl možná čin významnější než leccos jiného : otevřel by postup všech vlád — v této tak důležité sféře jejich činnosti — plné kontrole světové veřejnosti. Splnění tohoto požadavku by bylo tak nejen ku prospěchu jednání samých, ale bylo by ještě i čímsi víc : důležitým krokem k veřejné kontrole dnes tak těžko kontrolovatelných společenských mocí. Jinými slovy : nešlo by jen o příspěvek k onomu příměří, o něž při odzbrojovacích jednáních jde, ale o přímé vykročení na cestu skutečného míru, toho míru, který je věcí všech, protože je všemi spolutvořen a všemi spoluzaručován; který není k jednostrannému prospěchu či na úkor kohokoliv a který proto otevírá svobodný život všem." (Dok. 20/83.)

Aspekt čtvrtý : Charta a její kritéria pro hodnocení politiky vlád

Respekt k lidským právům jako dimenzi míru a důstojného života v míru je pro Chartu měřítkem, jímž posuzuje opravdovost mírové politiky vlád států, včetně vlády československé :

“Těžko uvěřit v upřímnost mírového úsilí tam, kde jsou lidé pronásledováni za to, že se dožadují plnění závazků politiky uvolňování v oblasti lidských práv a základních svobod.” (Prohlášení ze 16. listopadu 1981.) Nebo o rok později : “Nejvýrazněji a nejpůsobivěji prokáže skutečnou mírovou vůli vlád respektování práv i svobod vlastních občanů. (Dok. 29/82.) Anebo v květnu 1983 : “... úcta k právům a svobodám vlastních občanů /je/ kriteriem opravdovosti mírové politiky každé vlády, předpokladem důvěry i v mezinárodních vztazích.” (Dok. 19/83.)

Tato podobná konstatování pak Charta nejednou rozvedla do podoby kritické argumentace na adresu těch režimů — v dané souvislosti se nabízejí na prvním místě režimy sovětského typu — které jsou zdrojem mezinárodního napětí nebo i válečného nebezpečí vzhledem k tomu, že moc v nich není kontrolována občany, či proto, že — řečeno jinými slovy — v nich není vnitřního míru mezi vládou a občanem : “Napětí mezi státy se může neutralizovat, nebude-li latentním zdrojem konfliktů napětí mezi vládnoucími a ovládanými, libovůle a nespolehlivost občansky nekontrolovatelné moci, která nerespektuje ani /ty/ zákony, které sama vydává, a od níž se nelze tudíž nadít, že by dodržovala jakékoli dohody, natož mezinárodní.” (Dok. 29/82.)

Tato argumentace je rozpracována v úvodní pasáži dopisu Světovému shromáždění (dok. 20/83), vzhledem k rozsahu pasáže mohu jen odkázat. Smysl je zhruba takový : Vláda, která potlačuje veřejné mínění a občanské svobody, orientuje se jen podle vlastních zájmů, je ze své podstaty expanzivní a dbá stále méně zájmů obecně lidských. Navíc má možnost manipulovat občany k čemukoli; má volné ruce v oblasti vojenských příprav,

neboť není konfrontována s veřejným míněním a nemusí se nikomu zodpovídat. A protože potlačuje pravdu v okruhu své působnosti, nemůže budít důvěru jiných vlád.

Takovouto obecnou kritiku Charta opakovaně konkretizovala formou požadavků a návrhů adresovaných čs. vládě a jiným domácím oficiálním fórům; uvádělo se tu, jak by podle mínění Charty mohlo Československo přispět k obnovení důvěry mezi národy a k zvýšení důvěryhodnosti o mírových úmyslech čs. vlády.

Řečené návrhy a požadavky se zaměřují zejména dvěma směry :

1. Porušování lidských a občanských práv v zemi včetně existenční, policejní a soudní persekuce těch občanů, kteří se aktivně zasazují za to, aby byly v Československu realizovány závazky převzaté podpisem Závěrečného aktu a dalších mezinárodních dohod. K tomu se druzí konkrétní návrhy, jak vtělit do čs. zákonodárství ustanovení obou mezinárodních paktů o lidských a občanských právech, helsinského Závěrečného aktu a naposledy Výsledného dokumentu z Madridu. (Srv. nejnověji dok. 39/83.)

2. Druhým námětem, který Charta předložila v srpnu 1982 a znovu v letošním roce, je požadavek "přezkoumat nutnost prodlužování dočasného pobytu sovětských vojsk na československém území". Oba dopisy Charty — ze srpna 1982 i ze srpna 1983 — obsahují ostrou kritiku vojenského zásahu v r. 1968 a jeho následků, tzv. normalizace, pro vývoj v Československu samém. Současně poukazují na to, že ukončení pobytu sovětských vojsk na čs. území, který byl svého času deklarován jako dočasný, by měl obrovský význam nejen pro ozdravení života v Československu, ale také pro upevnění míru v Evropě. V souvislosti s tím je nepřímou kritizováno i oficiální mírové pokrytectví čs. vlády, ale nejen její, když se v dopise z letošního srpna říká (parafrázují): Na zasedání poradního výboru Varšavské smlouvy v Praze a na Světovém shromáždění se ve výzvách ke světové veřejnosti zdůrazňovaly takové ušlechtilé zásady, jako nepoužití vojenské síly ani hrozby

takovou silou při řešení politických otázek a respektování práva každého národa svobodně se rozhodovat. "Věrohodnost takových výzev však nebyla posílena tím, že by místa, odkud byly pronášeny, sama na ně dbala." (Dok. 30/83.)

Nejnověji bylo pokrytectví čs. oficiální mírové propagandy pranýřováno v souvislosti s tím, když Charta 77 zveřejnila informaci o výsledích většího počtu signatářů na začátku listopadu 1983 a s tím spojených výhrůžkách, že kritika rozmístění raket na čs. území bude trestně stíhána jako narušování obranyschopnosti země: "Takový postup Státní bezpečnosti je nejen v rozporu s čs. zákony, ale staví do podivného světla postoj našich oficiálních míst k mírovému hnutí na Západě, jako by podpora, kterou jim poskytují, nebyla výrazem úcty k jejich občanskému postoji, nýbrž je využívána jako nástroje jen proto a potud, slouží-li k oslabení opačné strany." (Dok. 39/83.) V témž textu ze 14. listopadu 1983 Charta 77 připomenula: ".. máme na paměti to, co bylo tak často opakováno v našich sdělovacích prostředcích v souvislosti s chystaným umístěním amerických raket v západní Evropě — že umístění těchto zbraní nezvyšuje bezpečnost zemí, na jejichž území jsou rozestavěny, nýbrž je naopak vydává nebezpečí atomového útoku či odvetného úderu." (Tamtéž.)

Aspekt pátý : Charta 77 a soudobá mírová hnutí

Od svého prvního dokumentu věnovaného dané problematice, tj. od prohlášení ze 16. listopadu 1981, vyhlášovala Charta 77 svou solidaritu s těmi mírovými aktivitami, které sdílejí její stanovisko o nedělitelnosti míru a které jsou neseny řadovými občany (což znamená aktivitami nezávislými na vládách, resp. vládami neinspirovanými a neditigovanými). Myšlenka o potřebě aktivního úsilí "právě řadových občanů" za lidské právo žít ve spravedlivém míru je zdůrazněna v adrese mírovému hnutí v Německé demokratické republice (dok. 18/82 z 21. dubna 1982).

V každém dopise či prohlášení na adresu té či oné mírové iniciativy, organizace, konference či shromáždění vyložila Charta 77 své pojetí míru, jak jsme se jím zabývali, a volila vždy takové formulace, z nichž je zřejmé mimo všechnu pochybnost, s jakými mírovými hnutími se solidarizuje. Nesetkáváme se sice s kritikou žádného z aktů či počinů té či oné mírové iniciativy; avšak z toho, jak Charta své partnery oslovuje a na co u nich apeluje je zřejmé, kde jsou její sympatie a oč jí jde.

V dopise holandské Mezicírkevní mírové radě se píše: "Vám, kdo poctivě usilujete o důstojný mír na našem kontinentě a na světě vůbec, podáváme přes všechny státní hranice obě ruce a jsme vděční za to, že věc lidských práv zahrnujete do svého usilování." A připomíná tu: "Prosíme vás..., abyste ke svému nynějšímu boji proti atomárnímu zbrojení připojili intenzívní úsilí za osvobození všech, kteří jsou věznění či jinak pronásledováni za svůj postoj k lidským právům a k míru a spolupráci v Evropě." (Dok. 25/82.)

Na berlínskou konferenci v květnu 1983 se Charta obrátila těmito slovy: "Bylo by dobře, kdyby se všichni účastníci berlínské konference mohli sejít o měsíc později na Světovém shromáždění za mír a život v Praze a přičinit se o to, aby právě tam zaznělo pojetí nedělitelnosti míru v plné síle..." (Dok. 9/83.) Některé další výroky, použitelné v dané souvislosti, byly již citovány v předcházejícím výkladu: zde bych chtěl ještě obrátit pozornost k dvěma prohlášením, jež představitelé Charty 77 podepsali společně s některými zahraničními účastníky červnového shromáždění v Praze.

V prvním z nich se říká: "Zástupci CODENE (francouzský Výbor pro nukleární odzbrojení v Evropě) a Charty 77 se shodují v tom, že nebezpečí války nespočívá pouze ve zbraních a vojenských strategiích, ale také v nedůvěře mezi národy a v porušování základních práv člověka, jako práva vyjádřit svobodně své názory a svobodně se pohybovat... CODENE vyslovuje politování, že v době, kdy se koná Světové shromáždění v Praze, českoslovenští občané, kteří se zasazují o

lidská práva a mírový dialog, zůstávají ve vězení” (následují jména). (Dok. 24/83.)

V druhém prohlášení, v komuniké o schůzce zástupců Charty s delegáty několika zemí, konané 23. června 1983, charakterizovali účastníci schůzky výsledek rozhovorů takto : “Shodli se na tom, že jejich stanoviska jsou v mnohém příbuzná, že mír úzce souvisí s lidskými právy a že nejlepší zárukou vnějšího míru je svobodný dialog všech společenských sil uvnitř států i mezi státy.” (Tamtéž.)

Při dvou příležitostech, v dopise do Holandska v srpnu 1982 a v souvislosti s přípravami na své vystoupení v rámci Světového shromáždění v Praze v červnu 1983, zkoncipovala Charta 77 své pojetí významu nezávislých mírových hnutí v širší perspektivě globálních problémů soudobého lidstva. Formulace, jež tu budu citovat a o nichž bude řeč, nemusí nutně znamenat, že Charta takto vidí a pojímá každou mírovou iniciativu; soudím, že se tu uplatňuje jisté hledisko “pedagogické”, jde jistě také o pokus ovlivnit program těchto hnutí, aby od lokálních a dílčích cílů či jednostranného vidění směřovala k promýšlení hlubších souvislostí míru ve světě.

V textu ze srpna 1982 se říká :

“Podobně jako my a někteří další z mírových obránců, kteří nám nabízejí svou ruku, chcete rozvoj svého hnutí zakládat nikoli na oficiálních mocenských a politických strukturách, nýbrž na odpovědnosti prostých lidí, dosud stojících většinou na okraji politického dění, účastni nanejvýš prostředně i tam, kde existuje systém skutečně svobodně volených zástupců. Tato renesance občanské odpovědnosti za věc obce, Evropana za věc Evropy a světa, svým významem výrazně přesahuje dokonce i boj proti aktuálnímu ohrožení, z něhož mírová hnutí vznikla, neboť probouzí podstatný rys lidství : místo požadování práva na život, na svobodu... vyzdvihuje se občanská povinnost brát se osobně za všechny tyto hodnoty, akcentuje se nezastupitelnost

občana-jedince. Pouhá pasivní reklamace muze se potom jevit jako projev konzumního způsobu života nebo dokonce zbabělého strachu o svou vlastní soukromou zajištěnost. Proto — a jen takto — je buditelské úsilí takových mírových hnutí krokem ven ze současného zmatení, z ohrožení a běd, krokem k budoucnosti v duchu té mravně závazné pozitivní tradice dějin evropských národů. Myšlenka takové mravní odpovědnosti každého člověka za celkový stav věcí, myšlenka, že každý je povoláván k tomu, aby nebyl lhostejný ani k současným osudům druhého trpícího bližního, ani k osudům budoucího možného nespravedlivého utrpení, a že každý, kdo tuto svou odpovědnost necítí a ji nerealizuje, je spoluvinen za příkoří, bolest a útrapy jednotlivců či celého společenství, tato myšlenka je totožná s tím, oč usiluje i Charta.” (Dok. 25/82.)

Základní myšlenka o potřebě renesance mravní zodpovědnosti člověka-občana, jež proniká celou citovanou pasáží, je vedoucím motivem jednoho z oddílů dopisu Charty z června 1983; lze tu až nahmatat soustředěné úsilí dobrat se podstaty věci, skryté pod povrchem politické každodennosti, pokud je to, pravda, možné v textu, který nemohl být z praktických důvodů koncipován jako obsáhlá filosofická úvaha.

“Nebude skutečného míru bez skutečné důvěry a nebude důvěry, dokud budou — i když zahaleny do vznešených slov — partikulární zájmy různých establishmentů hrát v politice větší roli než skutečný prospěch všech lidí, národů a celého světa. Tato základní a hluboká odpovědnost za lidstvo v planetárním měřítku — jako do politiky promítnutá odpovědnost za důstojný a svobodný život každého člověka — se však v myšlení států, vlád a především velmocí zřejmě neprosadí, dokud si to na nich tisíce a milióny obyčejných lidí dobré vůle nevynutí. To se však těžko stane, dokud se cosi radikálně nezmění v samotné struktuře soudobého lidství, totiž dokud nevystoupí dnešní člověk ze zajetí své orientace na své omezené, privátním horizontem obezděné, k obecnému dění lhostejné a tudíž veskrze problematické a nakonec i ve své omezenosti ohrožené individuální štěstí.

Chápeme soudobé mírové hnutí jako jeden z pokusů o takovouto hlubokou proměnu v orientaci dnešního lidství. Proto se přirozeně i my — jako ti, jimž rovněž není lhostejný osud lidské obce — otevíráme dialogu a spolupráci s ním, vítáme ho a cítíme se být s ním spojeni touž základní vůlí po lepším světě. Právě tato vůle nás ovšem zároveň nutí vždy znovu upozorňovat na různé hlubší aspekty problému míru, a to zvláště na ty, které si díky své specifické zkušenosti obzvláště živě uvědomujeme.” (Dok. 20/83.)

Necitoval jsem obě pasáže tak ze široka proto, že bych v nich snad shledával nový přístup Charty 77 k posuzování společenských jevů, anebo dokonce rozchod se stanovisky dosavadními. Jdě mi spíše o to dokumentovat, že Charta i v otázkách míru a mírového hnutí vychází z kontinuity svého původního a základního filosofického konceptu, jehož se přidržuje, domýšlejí a aplikují ho v nových konkrétních situacích. Ten pak dostala do vínku od Jana Patočky, anebo se na něm Patočka přinejmenším významně podílel. Mám na mysli patočkovské pojetí morálky a svrchovanosti mravního citění a odtud odvozenou koncepci práv a povinností člověka jako jedince i jako občana-součastí obce. Toto pojetí nelze zdaleka lokalizovat do jediného Patočkova textu; k Patočkově filosofickému odkazu patří ostatně rovnocenně s jeho texty i jeho spoluúčast na vzniku Charty 77 a jeho činnost jako jejího mluvčího, kdy jednal v duchu morálních zásad, jež uznával, a současně filosoficky toto jednání reflektoval. Nicméně lze přece jen toto pojetí v stručné, ale pregnantní podobě nalistovat v jedné jeho stati z ledna 1977: *Čím je a čím není Charta 77*. Pro ozřejmení souvislostí připomenu odtud několik formulací. Stať začíná konstatováním, že dnešní lidstvo, rozervané ideologiemi, očekává toužebně a horečně řešení svých problémů od nových technických receptů; proti tomu Patočka ihned namítá, že pro rozvoj lidstva v souladu s možnostmi jeho technického rozumu je nezbytné bezpodmínečné uznání nedotknutelných morálních zásad: záchranu nelze čekat ani od technických prostředků, ani od sebevětších “akumulací moci” v rukou státu. A dovozuje:

“Bez mravního základu... žádná sebelepší technicky vybavená společnost nemůže fungovat. Morálka však zde není k tomu, aby společnost fungovala, nýbrž prostě k tomu, aby byl člověk člověkem... ona to je, která vymezuje člověka.” Z požadavku takovéto morálky, nikoli “úskočné a příležitostné”, nýbrž naprosté, pak Patočka vycházel, když formuloval následující tézi o nedotknutelnosti lidských práv : “Pojem lidských práv není nic jiného než přesvědčení, že i státy a celá společnost se staví pod svrchovanost mravního cítění, že uznávají něco nepodmíněného nad sebou, co i pro ně je závazně posvátné (nedotknutelné), a že svými silami, jimiž tvoří a zajišťují právní normy, míní přispět k tomuto cíli.” A dodává : “Totéž přesvědčení žije i v jednotlivcích a je základem pro plnění jejich povinností v životě soukromém, pracovním i veřejném. Jedině v souladu s ním existuje skutečná záruka toho, že lidé nejednají jen pro výhody nebo ze strachu, nýbrž svobodně, ochotně, zodpovědně.”

Toto pojetí morálky a jejího místa v soudobém světě v prostředí Charty zobecnělo, stalo se její metodou nazírání, metodologickým postupem při posuzování jevů současnosti i při rozhodování, jak na ně reagovat; jinak řečeno stalo se prismatem, jímž je nahlížen každý společenský jev. Jedním z důsledku toho je pak okolnost, že její přístup, nacházející výraz i ve formulacích jejích stanovisek, liší se od běžného — neosobního, účelového — přístupu politického, zejména pak takového, který vychází z ideologického vidění světa, ať jde o ideologie jakéhokoli ražení.

Nad citovanými pasážemi ze dvou textů Charty — abychom se k nim ještě vrátili — lze si klást otázku : Nejsou to stanoviska příliš abstraktní, neodsunuje taková argumentace palčivé problémy dne kamsi do nedohledna? Nerezignuje vlastně Charta na řešení otázek současnosti, jestliže např. vyslovuje požadavek radikální změny v samotné struktuře dnešního lidství jako podmínky důstojného mírového života? Možná by námitky tohoto druhu byly oprávněné, kdyby zůstalo jen u podobných konstatování, jaká jsme citovali. Avšak Charta,

neztrácejíc se zřetele planetární rozměry a dlouhodobé perspektivy dané problematiky, vědoma si toho, "jak hrozná dlouhá je to ještě cesta" — "než lidstvo vyjde z různých modalit válek a skoroválek" (Patočka), vytrvale pokračuje v drobných krůčcích, jež považuje za smysluplné jako svůj osobitý a okolnostem odpovídající příspěvek k dosažení cíle, byť ten sám byl ještě v nedohlednu.

Brzy po pražském Světovém shromáždění, na jehož okraji vyvinula tak čilé styky se zástupci mnoha západních mírových hnutí a iniciativ, zformulovala Charta v odpovědi na pozvání k účasti na shromáždění francouzských mírových organizací svůj "akční program" v úsilí o mír zcela nepateticky :

"Jako přesvědčení přívrženci myšlenky nedělitelnosti míru ve spravedlnosti a svobodě pokračujeme ve svém úsilí, abychom docílili respektování základních svobod a lidské důstojnosti státní mocí. V naší současné situaci považujeme toto úsilí za podstatný krok k vytváření předpokladů pro nezávislé a opravdové mírové hnutí i pro opravdové veřejné mínění, způsobilé být jedním z prvků účinné kontroly jakéhokoli ujednání mezi vládami států o mezinárodním uvolnění i o odzbrojení." (Dok. 29/83.)

Počátkem listopadu, krátce poté, co bylo zveřejněno rozhodnutí umístit rakety s atomovými hlavicemi na území Československa, konstatovala Charta 77, že "ostrá konfrontace, jíž jsme v poslední době svědky v mezinárodních vztazích, maří naději probuzenou madridským jednáním v celé šíři"; současně však veřejně prohlásila, že a jak "chce přispívat k překonání této znepokojivé situace", totiž tím, že "je odhodlána nadále plnit úkoly, které si uložila při svém vzniku téměř před sedmi lety — obranou lidských práv". (Dok. 38/83.)

III. Hodnotící a interpretační poznámky

Řeč je stále jen o prohlášeních, dopisech a sděleních, tedy o textech. Ale tak tomu opravdu je, nic jiného hmatatelného není.

Jiné formy aktivity než ty, které vedou k vypracování písemných stanovisek (která jsou adresována domácím politickým institucím a reprezentacím, jakož i mezinárodními fóry či vůbec adresátům v zahraničí, jiné akce, jimiž by Charta 77 dodala důrazu svým písemnostem, nepřicházejí v úvahu vzhledem k obecným poměrům panujícím v zemi.

Vzpomeňme na osud jediné spontánní, malé mírové demonstrace na Václavském náměstí v Praze v červnu 1983 : během patnácti minut byla zlikvidována policií. Mohla vzniknout jedinečně za mimořádných okolností daných tzv. Světovým shromážděním, a nebýt toho, byla by určitě prezentována jinak než pouhá "pouliční výtržnost mladistvých opilců" (oficiální verze) a její dozvuky by byly bezpochyby daleko horší než jediná noc strávená v policejním zadržení; stačí si připomenout, za co byli odsouzeni na mnoho let do vězení lidé jako Battěk, Uhl, Benda, Gruntorád, Jirous a desítky dalších známých osobností nezávislého československého myšlení, literatury a hnutí za lidská práva. Protestní pochody z města do města, shromáždění nebo stanování v prostorech, kde jsou soustředěny sovětské jednotky nebo kde jsou umístována sovětská raketová zařízení, něco takového je nepředstavitelné v zemi, kde policie vyšetřuje účastníky pouhých náboženských procesí.

Organizování podpisových akcí ? Pokud by taková akce byla v prostředí Charty považována za účelnou a pokud by na ni Charta měla dost sil, byla by spíše vybočením z dosavadní praxe, kdy Charta svá stanoviska prezentovala jen jménem svých signatářů, nechtějíc nikoho manipulovat či nutit ke krokům, jež by považoval za příliš riskantní, a vědouc navíc, že v možnostech režimu je vynutit si souhlas většiny obyvatelstva s čímkoli, anebo proti čemukoli, také proti Chartě.

1. Smysl a význam

K čemu je vůbec dobré takové usilování o mír, jehož viditelnými a spočitatelnými výsledky jsou jen napsané texty ?

Tato otázka, domyšlená do konce a do všech souvislostí, by nás přivedla k nutnosti hovořit o smyslu existence takové občanské iniciativy jako je Charta 77, na to zde není dost místa, a bylo o tom již hodně napsáno. Omezím se jen na několik poznámek, jež se však vyhnu hodnocení morálního dosahu a hlubinného společenského významu Charty 77 v nejobecnějším smyslu.

a) Obecně vzato mají aktivity, jimiž se zabýváme, tentýž smysl a význam jako nezávislé myšlení v ostatních sférách společenského života. Jde o udržení kontinuity myšlení a uvažování jiného než režimového, sloužícího momentálním potřebám moci. Jde o to udržet při životě, podpořit existenci prostředí, z něhož by vycházely alternativní a při tom kvalifikované návrhy a podněty k řešení společenských problémů země.

Charta jako iniciátor, stimulátor a organizátor svobodné výměny názorů o všech otázkách dotýkajících se života společnosti je významným fórem na režimu nezávislého a režimem nemanipulovaného myšlení. A protože stanoviska, v jejím prostředí vypracovaná, jež by jinak zůstala omezená na soukromí atomizovaných jedinců či malých skupin, zveřejňuje, tedy dává k dispozici veřejnosti, protože zveřejňuje informace, které reglementovaná režimní komunikační média všeho druhu potlačují, přispívá Charta k formování skrytého "veřejného mínění" (anebo "skrytého", tj. autentického veřejného mínění).

Tak je tedy uvažování o otázkách míru a války, formulování stanovisek a diskuse o nich příspěvkem Charty 77 k autentickému politickému životu země. Zvláštní význam textů, jež nesou označení "dokumenty Charty 77" spočívá v jejich reprezentativnosti; to je dáno autoritou, kterou Charta doma i v zahraničí má. Věc má však také háček, který by bylo možno brát jako handicap: text podepsaný mluvčími Charty musí být přijatelný pro všechny názorové, generační, sociální proudy v Chartě, avšak organizování výměny názorů a diskuse, nezbytné pro dosahování konsenzu o kontroverzních otázkách, naráží na hranice dané poměry v zemi, kde je omezována, ba i

pronásledována každá aktivita, která nenese pečeť vládnoucího mocenského systému.

Avšak i zde nachází Charta řešení, tím že svým jménem předkládá k diskusi elaboráty vypracované odborníky či pracovními skupinami z vlastních řad. Jiným příkladem byla právě diskuse o otázkách míru a války: Charta prezentovala veřejnosti (jako přílohu své adresy určené plénu tzv. Světového shromáždění) sborník statí "Charta 77 o míru", který kromě souborů jejích vlastních "dokumentů" obsahoval řadu textů z pera jednotlivců, ať už signatářů Charty nebo jiných nezávislých autorů, aktivních v samizdatové scéně.

b) Smysl a význam veškeré této textové činnosti je také aktuálně politický. Skutečnost, že z Československa zaznívá ještě jiný hlas, jiné mínění než hlas oficiálních institucí a představitelů, než orwellovský newsspeak reglementovaných masmédií, je významným poselstvím světu: je to demonstrace vůle po svobodě a přihlášení se k zodpovědnosti svobodně smýšlejících lidí, kteří chtějí být svobodní a jsou ochotní převzít povinnosti, jež se svobody vyplývají.

Texty Charty i jednotlivých "nezávislých" autorů o otázkách míru a války jsou cennou informací pro ostatní svět, neboť se v nich zračí tak či onak reflektovaná specifická zkušenost jedné země nebo jedné části rozdělené Evropy. Účastníci mírových hnutí na Západě jsou konfrontováni s hledisky vycházejícími z jiné společenské reality a z jiné sociální zkušenosti. Tím je dán předpoklad pro diskusi, pro interakci, pro překonání lokální omezenosti, partikularity a jednostranného vidění tu i tam, na obou stranách.

2. Obtíže vzniku "dokumentů" a úskalí jejich interpretace

Při rozboru textů Charty 77 je nutno mít na paměti okolnosti, v nichž tato stanoviska vznikají, přesněji obtíže, úskalí a rizika provázející jejich vznik a zveřejnění. Tyto okolnosti nemohou

být rozhodující kriteriem pro posuzování obsahu stanovisek, nelze je však ztrácet ze zřetele, protože mohou různou měrou ovlivnit jednotlivé formulace či textaci některých pasáží.

Na prvním místě mám na mysli obtíže všeho druhu při získávání objektivních informací o kterékoli otázce týkající se té či oné sféry společenského života v Československu a ve světě. Možná ještě větším problémem je pak vzájemná komunikace v nezávislých strukturách, počínaje schůzkou a diskusí většího počtu lidí, než je malá skupina přátel; vše, co se v demokratických zemích považuje za obvyklé podmínky pro koncipování textů určených k zveřejnění, zcela chybí, nebo je defektní: v tomto ohledu pracuje Charta v podmínkách naprosto nenormálních.

Periodické ztráty písemností a podkladů utrpěné při opakovaných domovních prohlídkách, takže při koncipování nového textu k danému tématu začasté není po ruce soubor textů dřívějšího data; nedostatek volného času v podmínkách existenční persekuce; nemožnost sejít se ve větším plénu či uspořádat paralelně diskuse v oblastních střediscích země; nemožnost využívat běžných civilizačních vymožeností, jako je telefon, spolehlivý poštovní styk, kopírovací technika; často nedostatek nejzákladnějšího technického aparátu a zařízení vůbec: možná právě odtud plynou občasné formální nedostatky dokumentů Charty, nevytříbenost či stylistická nepřesnost některých formulací.

Na celou činnost Charty 77, a tedy i na dikci jejích textů bezpochyby má jistý vliv uvědomění si rizik spojených se zveřejněním neoficiálních, na vládě nezávislých mínění či vůbec informací, jež jsou považovány za nežádoucí. Zkušenosti uplynulých čtrnácti let ukazují, že v Československu nelze nikdy vyloučit možnost, že jakýkoli nezávislý tvůrčí projev — literární, umělecký, myšlenkový — a vůbec vlastní názor bude nějakým způsobem potrestán, jakmile byl vysloven, ztvárněn, zaznamenán, sdělen více než jedné osobě. Nelze odhadnout, kdy bude komu co tolerováno a kdy naopak za totéž bude jiný stíhán a potrestán.

Těžko říci, jak by se Charta vyjadřovala, kdyby byly podmínky v Československu o něco liberálnější, o tom lze jen spekulovat. Nejsem však toho názoru, že jazyk Charty je ezopovský, nemyslím, že by volba výrazových prostředků jejích textů a způsob, jak exponuje problémy, jimiž se zabývá, byly závislé na vědomí uvedených rizik. Kdyby ta byla pro Chartu kriteriem určujícím, byla by se musela vzdát záhy po svém vstupu do života, už v roce 1977.

To, co některé lidi zvyklé na silná slova irituje, nebo co se jiným zdá jako opatrnictví, ve skutečnosti vyplývá ze samotné podstaty Charty. Třebaže to nikde přímo nevyslovila — Charta sama o sobě málokdy co sděluje, po roce 1978 vlastně už vůbec nic —, lze to odvodit z rozboru jejích textů za sedm let její existence: úmyslně zvolila a volí klidný, neprovokativní, neútočný, nepolemický a slušný, ideologického žargonu prostý způsob argumentace. To se ovšem opět dotýká samé podstaty Charty 77. Snad bude jasnější, co mám na mysli, ocituji-li výrok jednoho ze signatářů Charty, pasáž ze známého interview Václava Havla z dubna 1983:

“I když mám přirozeně na mnoho věcí své vyhraněné názory, nehlásím se k žádné konkrétní ideologii, doktríně nebo dokonce politické straně či sektě, nesloužím nikomu, a tím méně nějaké moci, sloužím-li něčemu, tak jen svému svědomí. Nejsem komunista ani antikomunist a kritizuji-li svou vládu, pak nikoli proto, že je komunistická, ale proto, že je špatná. Kdyby tu byla vláda sociálně demokratická nebo křesťanskosociální nebo jakákoli jiná a kdyby vládala špatně, kritizoval bych ji stejně, jako tuto. Nejsem na straně žádného establishmentu a nejsem profesionálním bojovníkem proti nějakému jinému establishmentu, jsem prostě na straně pravdy proti lži, na straně smyslu proti nesmyslu, na straně spravedlnosti proti nespravedlnosti.”

Myslím, že tato slova mohou sloužit jako dobré interpretační vodítko v mnohém, co se týká Charty 77. Domyslíme-li je do konce, pochopíme mnohé z toho, co se některým kritikům zdá být na Chartě bezzubé, málo bojovné či politicky neurčité.

Postskriptum z 15. ledna 1984

Výše uvedený text je přepis referátu předneseného 26. listopadu 1983 na frankenském symposiu. Při redakci pro tisk, po výtce stylistické, jsem z věcného hlediska doplnil pouze údaje o jednom textu Charty 77, který jsem před tím neznal (dok. č. 29/83).

Považuji za účelné zveřejnit na tomto místě jako doplněk svého referátu obsáhlejší pasáž ze soukromého dopisu, v němž mi Václav Havel na počátku r. 1984 odpověděl na řadu mých dotazů týkajících se Charty 77. Pisatel dopisu souhlasil se zveřejněním, přál si však zdůraznit, že jde o jeho soukromý názor, o jeho vlastní interpretace postojů Charty 77 v otázce míru a dialogu Charty s různými mírovými hnutími na Západě. Následuje Havlův text.

“Charta 77 není mírovým hnutím v tom smyslu, jak se tomu pojmu běžně rozumí na Západě, totiž jakousi “jednoúčelovou” iniciativou. Není jí nejen proto, že vznikla na jiném základě a s jinak vymezeným posláním, ale i proto, že usilovat pouze o mír, to znamená o jakýkoliv mír a o mír za jakoukoliv cenu, je v jejím prostředí obecně považováno za nedostatečné, ne-li přímo scestné. N nejen z důvodů principiálních, ale i praktických: historie nás poučuje, že takto založené úsilí k žádnému trvalejšímu míru beztak nevede. Je to pochopitelné: tak jako válka není nahodilým jevem, vzniklým bez hlubších důvodů, není něčím takovým ani mír: nelze k tomu dospět jen tím, že o něj — jako o cosi “o sobě” — usilujeme, ale jedině tak, že usilujeme o to, aby byly k němu vytvořeny předpoklady, respektive aby byly odstraněny důvody k válce. Krize míru v dnešním světě není tedy něčím izolovaným a sebou samým daným, ale je projevem krize hlubší a obsáhlejší. Signatáři Charty 77 si nejen přejí mír tak jako všichni ostatní, ale jsou připraveni se o něj i veřejně zasazovat, byť by to bylo pro ně jakkoli riskantní. Nikoli však jako o věc “o sobě”, vytrženou z kontextu svých příčin a souvislostí, ale v rámci širšího úsilí o svobodnější, spravedlivější a humánnější svět, o svět, v němž se měřítkem hodnot stane opět zájem člověka, a nikoli zájem té či oné odlišné moci, a který jedině

může skutečný a trvalý mír zajišťovat. Je-li obrození míru následkem stavu dnešního světa, pak skutečně angažmá za mír je to, jež usiluje o celkovou nápravu tohoto světa, tedy o odstranění příčin, a nikoli pouze následků. /.../

V duchu tohoto pojetí se Charta v posledních letech k problematice míru nejednou vyjadřovala a v jeho duchu navázala i dialog s různými mírovými hnutími za Západě, jimž své názory tlumočila a u nichž se vesměs setkala se souhlasem nebo aspoň s porozuměním.

Přesto byl tento směr práce Charty 77 předmětem různých diskusí. Nejčastější výhradou, která se při tom objevovala, byla výčitka, že kontaktem s těmi či oněmi partnery ze zahraničí se Charta 77 tak či onak politicky zařazuje nebo dokonce — v očích jiných — kompromituje. Takový hlas opět prozrazuje nedobré porozumění samotné ideji Charty 77.

Kdyby Charta 77 byla politickou stranou, musela by pravděpodobně bedlivě a s diplomatickou obezřetností zvažovat, s kterými politickými silami jak intenzivní vztahy bude udržovat, aby si nezahladila u svých voličů či spojenců. Charta 77 však nemá žádné vlastní politické ambice či zájmy, ale vyrůstá především z mravního principu a jako taková nejen že může, ale nemá-li se sama sobě zpronevěřit, přímo musí být svobodná od všech účelových ohledů. Tedy ze samé její podstaty vyplývá, že je otevřená dialogu s kýmkoliv a že tak, jako nekádruje své signatáře, nemůže ani kádrovat ty, kdo s ní chtějí vést dialog, a z taktických důvodů některé z tohoto dialogu a priori vylučovat. Lepší svět je společným úkolem všech lidí, všech se budoucnost světa týká a nikomu nelze právo na diskusi o této budoucnosti předem upírat jen proto, že by mohl mít jiné názory nebo že by jeho účast mohla ohrozit sympatie nebo účast někoho jiného. Takto sektářsky instrumentální vztah k lidem a k různým veřejným iniciativám je Chartě 77 bytostně cizí. Domnívám se, že pravda není pro signatáře Charty 77 fetišem, který je třeba chránit před cizím pohledem, ale životním postojem, který nejen nemá důvod sám sebe skrývat, ale směřuje naopak k oslovení druhého a ke komunikaci. K tomuto postoji patří i otevřenost pro názor jiného, schopnost vlastní názor před kýmkoliv hájit anebo ho naopak změnit v případě, že ho někdo přesvědčivě

vyvrátí. Dialogu se vyhýbá jen ten, pro něhož pravda není živoucí orientací, ale jen věcí, kterou je třeba úzkostlivě chránit před kontaktem s každým, kdo není jejím spolunajitelem, aby ji náhodou nepošpinil. Takový strach o svou pravdu Charta 77 opravdu mít nemusí. Ostatně jsem si jist, že v okamžiku, když by si Charta 77 začala vybírat své partnery z hlediska jejich významu, ztratila by tím podporu všech: ta je totiž založena právě na úctě k nepředpojatosti, k otevřenosti a odvaze za všech okolností svou pravdu dosvědčovat, jimiž se vystupování Charty 77 dosud vyznačovalo.”

Z DISKUSE

JIŘÍ GRUŠA:

Setkávám se velmi často s tím, že se přehlíží zcela elementární skutečnost, kterou semiotika už kdysi označila za problém znaku. To znamená, že prohlášení Charty jako každý výrok je třeba hodnotit ze tří hledisek. Z hlediska času promluvy, perspektivy promluvy a skutečného průběhu promluvy. Tento znak, toto prohlášení k politické situaci, je uděláno za určitými účely; formuluje stanovisko, vytvořené na diskusní bázi, ve které se nehlasuje, nepřijímají se většinová rozhodnutí, ani žádná usnesení. Vzniká to v neformálních týmech. Z jazykového hlediska se dá dokonce rozanalyzovat, kdo byl nyní formulátorem a kdo byl minule formulátorem. Nicméně základní linie Charty je jasná, vychází z Patočkovy závěti, jak se říká v Praze. A kvalifikovat tuto linii jako nedemokratickou, nebo jakýmkoli způsobem ji diskvalifikovat, je podle mého názoru chyba.

Něco jiného jsou potom jednotlivá prohlášení, která se chovají jako skutečnost znaku. To znamená: Když se v Praze, v sále, kde všichni hlasují pro rezoluci pro rakety, někdo zvedne a odejde dát si pivo, nemusí říct ani větu a přesto protestoval účinněji než Petra Kelly u Honeckera. To je prostě hodnota znaku. A současně když Charta píše svoje prohlášení, ona samozřejmě musí formulovat své politické krédo. Samozřejmě volí, má tři hlediska: první směřuje k tomu vůbec tu věc formulovat a udržovat nějaké politické myšlení, nějaký kontakt s Evropou a vůbec schopnost politicky myslet a formulovat v jiném jazyce, než je pseudojazyk, ideologizovaný jazyk československé skutečnosti, tedy sdělovacích prostředků.

Druhý úkol je takříkajíc vnitropolitický. Ten se odehrává ve sporu, který však – a to je, myslím, podstatnou zkušeností poslední doby – nedosahuje staré české nectnosti: apriorního vylučování potenciálních jiných mínění. Další rovina je potom samozřejmě řeč k vládě, reagování na danou politickou moc v Čechách. A třetí rovina, neméně důležitá, je rovina hledání nebo oslovování potenciálních spojenců v Evropě nebo v Americe, při kteréžto příležitosti se samozřejmě prezentuje také vlastní mínění. Úkolem těchto dopisů není pouze vyjádřit stanoviska, která jsou více méně v Čechách každému jasná, protože třeba termín "mírové hnutí" je u nás prostě

vyprodán nebo obsazen – ten by se musel do češtiny, aby vůbec měl plný smysl, opět překládat. Charta píše mírovému hnutí do Amsterdamu také proto, že hledá svou mezinárodní publicitu, hledá politické partnery, kteří ji umožňují svou věc prezentovat. Který z ministrů zahraničních věcí po holandském ministrovi koho kde v Praze navštívil? Třikrát si to rozmyslí. Genscher si to rozmyslel, třikrát tam byl. Čili z hlediska Prahy se jedná o tuhle věc.

To neznamená, pozor, že by kterékoli z kritérií mírového hnutí v západním Německu bylo přijato. Naopak bych viděl jakýsi pedagogický moment v těch dopisech, kde se vysvětluje, aby si to s tím mírem nevykládali tak pitomě. Jinými slovy: tyto české skutečnosti je potřeba vzít v jejich bohatosti a strukturovanosti, v jejich nesmírné členitosti a v celé problematice, především jazyka. My musíme začít s analýzou jazyka, toho reálu tam, který už není dneska s námi totožný. Každý, kdo se bavil překládáním třeba textů Václava Havla – já teď rediguji dopisy pro Rowohlta – tak ví, že se to prostě někdy nedá přeložit. Musím hledat úplně jinou paralelu.

A totéž platí ovšem při reakci na to. My musíme hledat v té členité skutečnosti. Nesmíme ji a priori zideologizovat podle toho, jestli se teď hodí do mého konceptu, nebo se do něho nehodí. Čili nemohu přiřazovat podle kritérií daných politických hnutí. Byl jsem asi před třemi nedělemi v Brémách a připadal jsem si jako na pražské univerzitě. Diskutovali a povídali a říkali mi: 'A co dělnická třída v Čechách?' Já říkám: 'Jak to chcete sociologicky kvalifikovat v Čechách? Já tam neznám fenomén – jaksí v pravém slova smyslu – dělnické třídy. Tam jsou zaměstnanci. A jsou hůře placení zaměstnanci v těch a těch oborech a to je, dejme tomu, dělnická třída. Jak se kvalifikuje, nevím. Sociální rámce v Čechách nefungují. Ta společnost se mezitím strukturovala jinak a je ji třeba uchopit v jejích dimenzích. A teprve pak se pokoušet ji kvalifikovat, nikoli diskvalifikovat.' To je problém všech našich diskusí, – že se prostě za kvalifikaci považuje kvalifikace negativní.

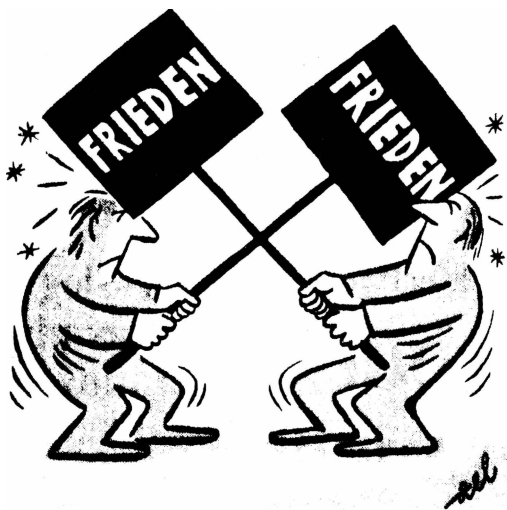
PŘEMYSL JANÝR:

Charta se vyslovila jasně. Naznačila svoje negativní stanovisko v tom smyslu, že žádá možnost veřejné diskuse a uveřejňování nejen souhlasných, ale i nesouhlasných názorů, a na druhé straně, že se ztotožňuje se stanoviskem neumístování dalších raket v Evropě.

A jednoho momentu si já velmi cením. Že se Chartě podařilo vnést otázku lidských práv do celé diskuse o raketách, o míru a tak dál. Že se jí podařilo ji tam dostat, neboť tyto věci byly do té doby zcela přehlíženy. Když mírové hnutí začalo, tak otázka Východu nebo otázka lidských práv ve východoevropských zemích nehrála pro ně vůbec žádnou roli.

MILAN SCHULZ

SLOVNÍ VOJNA A MÍR

Milan Schulz

Slovní vojna a mír

Když se počátkem září museli v Moskvě přece jenom nějak vyrovnat s celosvětovým rozhořčením nad chladnokrevnou vraždou, které se sovětsí ostrořelci dopustili na nevinných lidech mnoha národností, cestujících v jihokorejském dopravním letadle, došlo k zajímavému jevu. Oficiálně vlastně nikdo dotud neměl vědět, co se stalo. Sovětská média se vyjadřovala mlhavě. Jeden z maršálů, kteří tam mají čím dál větší slovo, však potom na velké tabuli ukazovátkem předvedl podrobně vlastní verzi inkriminované události. Předpokládal při tom, že všichni dobře vědí, co se přihodilo. A měl zřejmě pravdu. V celém Sovětském svazu, v celém sovětskému bloku byl ten, kdo se aspoň trochu zajímá o okolní svět, dávno informován. Zahraniční vlny se donesly buď k uchu přímo jeho nebo k uším sousedovým.

Taková je dnes situace. Propaganda, určená vlastnímu obyvatelstvu států moskevského bloku, už delší dobu počítá s tím, že lidé vědí, co vědět chtějí a co se mohou dozvědět z jiných pramenů. Je to pro ni zároveň schůdnější i obtížnější. Schůdnější v tom, že leccos nemusí vůbec říkat; lidé se to stejně dozvědí. (To platí třeba o činnosti nekonformních občanských iniciativ, které režimy zpravidla zcela zamlčují.) Obtížnější v tom, že lidé, kteří víc vědí, jsou hůř manipulovatelní. Totalitní propaganda musí čím dál víc zacházet s konkrétními fakty a ne už pouze s ideologickými frázemi, zatemňujícími mnohdy i jen náznam původních skutečností. Konkrétní fakt se mnohdy vrátí jako nezadržitelný bumerang. Tak například :

neustálým ujišťováním o nepřítomnosti sovětských raket na československém území, vznikl u řady Čechů a Slováků dojem, že na tom vlastně jsou dobře, protože je ty rakety — z obou stran — “přeletí”. Polofakta, zajištěná pololživým výkladem, pomohla, aby prostoduší lidé věřili v to, co by si egoisticky přáli. Propaganda tehdy svým způsobem uspěla : mnozí se mohli domnívat, že jsou “v bezpečí”. Pak ale přišla rána. Z Kremlu oznámili, že v Československu a ve východním Německu se budou “rozvíjet” sovětské raketové systémy. Egoisté se zachvěli tak důkladně, že i Rudé právo cítilo nutnost odpovídat na otázku, zda “z nás teď budou cíle”, a pokusilo se lidem vymluvit strach z války, skepsi a fatalismus už zase jen obvyklými frázemi. Propagandě se tvrdě vrátila polovičatost a lež. Jiný příklad : když se už zmíněný maršál dostal k citlivému bodu líčené události, nedokázal (jakož ani žádný z pozdějších sovětských vykladačů) pojmenovat barbarský akt jediným výstižným pojmem : sestřelení letadla. Sověti hovořili zcela neomaleně o “přerušení” nebo “zastavení” letu. Bylo zřejmé, že touto formulací jen znovu soustřeďují pozornost na nejotřesnější fakt incidentu a že si tak jen škodí; omluva — ať už jakkoli zabalená — by jim naopak v očích demokratické veřejnosti mohla jen pomoci v nápravě pověsti. Nestalo se. Propaganda neuspěla. Jsou hranice, za které se sovětské samoděržaví nikdy nevydá; hranice maršálské nadutosti, soustřeďující v sobě všechny špatné vlastnosti zamindrákovaného (pozdního) imperialismu, jemuž se věci nedaří tak, jak by chtěl.

Tento neúspěch se odráží i v jiné, stále nápadnější metodě komunistické propagandy, podle níž se protivníkovi připíší záměry a postupy vlastní. Je to skoro jako zpovědní zrcadlo. Jihokorejské dopravní letadlo přece nemohlo nad Sachalin zabloudit jen tak; v Kremlu dobře vědí, co všechno oni sami už dlouhá léta podnikají s dopravními letadly svých i spřátelených aerolinií. Vinu má proto — podle TASSu — americká výzvědná služba. Sovětské akce tohoto druhu přece řídí příslušné oddělení KGB. — Při americkém zásahu v Grenadě se v Praze neostýchali hovořit o Kubáncích, přistižených na ostrově při činu, jako o “stavbařích, kteří měli rozkaz se bránit, budou-li napadeni”, zatímco americká námořní pěchota byla nejhorším výlupkem válečnictví. — A to už jsme u témat takřčeně “mírových”. Americké rakety, které se mají rozmístit v západní Evropě vyjadřují — podle

Moskvy — úmysl získat převahu nad Sovětským svazem. Ve skutečnosti je tomu tak, že v Kremlu záměrně a věrolomně využili mírnějšího mezinárodního podněbí po podepsání helsinských dohod a rozmnožili své rakety jen proto, aby dosáhli převahy a pokusili se jí použít k nátlaku na západní Evropu. Začneme-li komunistická propagandistická tvrzení zkoumat tímto zpovědním zrcadlem, vystopujeme v nich spoustu už použitých a stále znovu používaných metod. Jsou to desítky trojských koní, nasazovaných proti důvěřivým lidem na celém světě. Jsou to stovky škrabošek, kterými se mají oklamat dobré duše v zemích, kde se jedná s otevřeným hledím.

Je to tedy všechno rovný boj? Má otevřená společnost — zároveň i společnost odkrytá, odkrývající se — šanci proti společnosti uzavřené — a zároveň i uzavírající se, navenek i dovnitř?

Je to podle všeho boj nerovný. Demagog bývá zpravidla ve výhodě oproti tomu, kdo jedná čestně a pojmenovává věci pravými jmény. Komunistická propaganda dělá ze svých potentátů beránky boží, kteří nemají na mysli nic jiného než spasit lidstvo. A bezostyšně už po léta vzbuzuje dojem, že pouze komunismu jde o trvalý mír na celém světě, o blaho všech národů, o rovnost všech lidí. Tento postup nemá ohlasu v satelitních komunistických zemích: tam lze dnes sotvakoho přesvědčit o sovětské mírumilovnosti a nezištnosti. Jistého ohlasu dochází však stále ve světě, kde nemají s komunismem konkrétní zkušenosti. Politici v otevřené společnosti musí jednat s odkrytými kartami. Jsou neustále pod veřejnou kontrolou. A musí za těchto okolností — to je logika věci — usilovat zároveň o přízeň voličů i o realizaci mnohdy volebně na právě přitažlivých kroků, vyplývajících z širší politicko-ekonomické koncepce. Takoví politici proto sotva mohou vypadat jako ideální andělé míru, když jsou přesvědčeni o nutnosti účinné obrany své země a rozhodnutí pro ni udělat, co je v jejich silách. Musí k tomu například sehnat prostředky, které by ovšem voliči viděli mnohdy raději jinak použité a už je tu nespokojenost a nebezpečí volebního neúspěchu. Komunistický státník je na tom v tomto směru lépe. Není vůbec pod kontrolou voličů. Jeho volbu zajišťují nadřazené orgány. Místo o přízeň lidu, kterou ostatně nikdy neměl, musí usilovat o přízeň těchto orgánů. Protože se nikomu s problémy nemusí svěřovat (vše se děje příkazně a pod několikanásobnou kontrolou shora), může taky volně hlásat lživé

fráze o své bezmezné oddanosti míru a pokroku, zatímco pilně rozestrkává samopaly a samopalníky po všech vratkých místech zeměkoule. Ale : neříká to. Což mnohdy stačí k vytvoření nimbu — byť čím dál pošramocenějšího — o mírumilovnosti Sovětského svazu, v horším případě o jeho neútočnosti, eventuelně i slabosti — slovní označení je Kremlu v zásadě jedno, jen když se tím posílí jakékoli opoziční postoje v táboře protivníkův.

Nejtoužebněji vítá Moskva řeči o jednostranném odzbrojení, čímž se samozřejmě myslí jednostrannost západní. S tím, že demokraté řeknou ; “my jsme přece rozumnější, musíme ustoupit první a donutit tak i komunisty, aby se zastyděli”. Komunistická propaganda tady vědomě staví především na lokálních resentimentech a myšlenkové omezenosti hlavně mladých lidí, kteří nedokáží globálněji přemýšlet o souvislostech světového vývoje a zakleti do upřímné snahy ochránit sebe a svou zem před válkou ochotně a bezmyšlenkovitě zapomínají na zájmy jiných národů a jiných zemí. V Moskvě spoléhají na demokratické poměry v západních zemích, na nepotlačitelné právo každého jedince zastávat svobodně a veřejně své názory, na působivost hlasitých projevů radikální části demonstrantů, na často až zbedněné kavalírství liberálních žurnalistů, kteří jsou za jistých okolností ochotni vystavit průkaz bezúhonnosti i dlouholetému přednostovi sovětské státní bezpečnosti. Kreml jedná zcela bezostyšně podle Leninova principu popravy nepřátel na provaze, který si oni sami dodali.

Jaká je tedy alternativa k postupu komunistické propagandy ? Jakou má — znovu — otevřená společnost šanci proti tvrdě zorganizované diktatuře ?

Alternativa je jediná : setrvat na všech zásadách demokracie a humanismu; nepřijímat ani stopu z komunistických způsobů; neoplácet lež lží a zlobou. Je pravda, že taková pozice a takový postup není jednoduchý. Historická zkušenost — zdá se — však žádný jiný způsob účinné obrany lidské důstojnosti neposkytuje. Vešel snad některý z diktátorů moderní doby do dějin jako ideální typ pro budoucnost ? Je pro mladé lidi v Praze nebo v Amsterdamu životním cílem stát se Hitlerem nebo Stalinem ? Nikoho nic takového ani nenapadne. Ale celá řada z nich — ti, kteří se chtějí věnovat politické dráze — velice rychle pochopí, že je sice efektní demonstrovat proti atomovým elektrárnám

jako symbolu bezuzdné technizace světa, ale že rutina politického života od nich vyžaduje respekt k daleko širším souvislostem průmyslově vyspělé civilizace, byť se i v tomto rámci mohou chovat dosti “zeleně”.

Nesdílím v tomto ohledu názory opačně orientovaných radikálů, kteří jsou ochotni — určitě ne náhodou — vtloukat demonstrantům vědomí o potřebě atomové energie tak dlouho pendrekem do hlavy, až to konečně pochopí. A nejsem v tomto ohledu připraven ani v nejmenším hájit jako protiopatření vůči komunistické zlovůli právě její zásadu, že jakýkoli účel světí jakékoli prostředky. Žádný účel například nesvětí falšování pravdy. Lež není — v konečném efektu — účinnější prostředek než pravda. V celých lidských dějinách neexistuje opačný důkaz. Ano, do času, pro jeden lidský život, pro tři generace — se může stát, že zvítězí přetvářka, faleš a zvlůle. Ale nakonec — a to podle zákonů lidské přirozenosti — vždycky dojde převahy a konečného potvrzení poctivosti, slušnosti a pravdy.

Komunistická propaganda — začneme-li u “Manifestu”, podle něhož se měli spojit proletáři všech zemí se strašidlem, které obcházelo Evropou — trvá dnes skoro půldruhého století; v zostřené formě asi tak polovinu toho období. Za celou dobu své existence nedokázala přesvědčit ani jeden z národů, které se dostaly silou moci do jejího područí, o hodnotě principů, které zastává, o platnosti svého výkladu dějin a dalšího vývoje lidstva. Nikdo se dobrovolně nepřipojil. Všichni byli připojeni. Mnozí jednotlivci — když jim to došlo — se odpojili. Celou řadu těch, kteří se aktivně zapojili, propojila právě tato propaganda, když to potřebovala, s “nepřítelem” tak těsně, že to nepřežili. Spontánně se s ní ztotožňují jen domácí kariéristé a zahraniční iluzionisté. Přesto je to pořád ještě síla. Historicko-politické pozadí dodává sovětské propagandě rysy, které nelze podceňovat, protože mají — jak patrně — svou působivost. Je neúnavná v opakování bezostyšných překroucenin. Zakládá svůj úspěch na přesvědčivosti setrvalého opakování převrácených pravd — o pokrokovosti komunismu, o jeho starostlivosti vůči rozvojovým zemím a zaostalým částem světa, o převaze dialektického materialismu (který je ochoten vysvětlit všechno vším) nad jakýmkoli tzv. idealismem, o bezmezném mírumilovnosti první socialistické země světa, jež ve skutečnosti jen po druhé světové válce shtla pěknou řádku zemí kolem svých, tj. ruských hranic. Přestože se

tyto teze stále znovu, na základě nových a nových zkušeností, ukazují jako falešné, objeví se ještě vždycky dostatek nových uší a duší, ochotných se k nim příznivě naklonit. Komunistická propaganda je nekonečně trpělivá. Může-li se od ní demokratické společenství něčemu naučit, pak právě této vlastnosti. Komunistická trpělivost je ovšem spojena s mnoha negativními projevy. Pramení ze zavlitého negativismu. K jejím zdrojům patří neúcta k lidské osobnosti, nevážnost k projevům lidského ducha vůbec. Po trpělivém vyčkávání přichází zálučný úder, který se ničeho neštítí. To vše nic nemění na významu soustředěné trpělivosti jako vážné příčiny komunistických propagandistických úspěchů. Proti nim není jiné zbraně, než stejně trpělivě, znovu a po miliónté trvat na zásadách právě opačných : na přesvědčené důvěře v člověka, v lidské schopnosti zvládnout vývoj tohoto světa, na bezmezné oddanosti pravdě a na víře v konečné vítězství poctivého rozumu a spravedlivého srdce. To nejsou fráze. To jsou staletími prověřené hodnoty, které je ovšem třeba naplňovat novým obsahem, novým nábojem nezištné služby těmto ideálům, odvážnou tolerancí vůči postojům mnohdy zoufale naivním a moudrou rozhodností vůči nedůstojným provokacím, často třeba i dobře míněným. Řekl bych rád ještě jednou : největší službu prokazují komunistické propagandě ti, kteří napodobují její metody nebo je dokonce přejímají. Hitler se od bolševiků naučil v tomto ohledu leccos. A přesto to byl právě on, který jim nakonec podlehl a otevřel doširoka bránu do Evropy. Nejen tím, že prohrál válku územní. Hlavně tím, že oslabil vědomí evropských politicko-kulturních souvislostí. Existuje—li vůbec nějaká kolektivní vina, pak se tehdejší Německo dopustilo těžkého omylu právě tou zapomětlivou netrpělivostí, s níž napřahovalo bez ohledu na druhé ruku po evropském prvenství; doplatilo na to tragickým rozdělením země a národa. Nic by nebylo horšího, než kdyby demokratický svět ztratil sebedůvěru natolik, že by chtěl komunistickému nebezpečí bránit jeho vlastními způsoby. Právě tím by nejvíc naletěl totalitní propagandě, která se nejvíc těší, když vidí svou pěnu u huby protivníkovy. A naopak : nejvíc se zlobí, když se jí s důrazným klidem metají do tváře důkazy pravdy.

Duše nedočkavých (zase ta vlastnost !) mladých lidí v demokratických zemích baží po neuskutečnitelné bezmezné svobodě všech a po iluzorně

vystavěném světovém míru. Mnozí z nich se v tomto opojení dávají bezelstně zneužít i pro zájmy nedobré a nepravé. Duše umořených mladých v reálně- socialistických zemích jsou v tomto ohledu vyléčeny až s hrozivě konečnou platností. Letos v létě si fejeton v pražském stranickém týdeníku posteskl líčením této příhody : Mladík, chystající se k maturitě, se v předvečer zkoušky svěřil svému otci s nejhorsími obavami, řka : “Jestli, tati, bude písemka o míru, tak jsem v háji. O míru já nevím vůbec nic.”

vystavěném světovém míru. Mnozí z nich se v tomto opojení dávají bezelstně zneužít i pro zájmy nedobré a nepravé. Duše umořených mladých v reálně- socialistických zemích jsou v tomto ohledu vyléčeny až s hrozivě konečnou platností. Letos v létě si fejeton v pražském stranickém týdeníku posteskl líčením této příhody : Mladík, chystající se k maturitě, se v předvečer zkoušky svěřil svému otci s nejhorsšími obavami, řka : “Jestli, tati, bude písemka o míru, tak jsem v háji. O míru já nevím vůbec nic.”

LUDEK PACHMAN

MÍROVÁ POLITIKA
Z KONZERVATIVNÍHO HLEDISKA

Luděk Pachman

Mírová politika z konzervativního hlediska

Studium dokumentů pacifistického hnutí let 1935-1939 ve Francii, Anglii, Holandsku a ostatních západních demokratických zemích dokazuje překvapující shodu nejen v argumentaci, nýbrž dokonce i v jednotlivých slovních obrazech se současným tzv. "mírovým hnutím" západních zemí, především Spolkové republiky Německo.

Pacifismus třicátých let — a v tom se všichni přední historikové shodují — usnadnil Hitlerovi rozpoutat druhou světovou válku. Jeho existence a zvláště jeho nejvyšší výplod-tzv. "mnichovská dohoda" — zlomily i odpor proti válce, který existoval m.j. ve vedení německého Wehrmachtu.

V Mnichově 1938 bylo ve jménu míru-obětováno Československo. Zhruba 30 milionů lidských životů padá nejenom na konto zločinecké Hitlerovy kliky, ale i oněch "mírotvorců", kteří už v roce 1934 v Paříži protestovali proti úmyslu francouzské vlády, čelit zvýšením rozpočtu na obranu nebezpečí možné nacistické agrese.

Generální tajemník CDU dr. Geissler měl proto pravdu, když prohlásil, že "pacifismus třicátých let umožnil Osvětim."

V roce 1968 se Dubčekovo vedení vzdalo legitimního práva na sebeobranu — sovětská invaze byla odpovědí na Dubčekovo tvrzení, že "představa, že by nás mohla bratrská socialistická země napadnout, je zcela absurdní."

Začátkem sedmdesátých let přimělo silné pacifistické hnutí v USA a

západoevropských zemích Američany, opustit jejich jihovietnamské spojence. Nikoliv zbraně Vietkongu a severovietnamských divizí, nýbrž “míroví apoštolové” oné doby způsobili první vojenskou porážku v historii USA.

Po skončení oné údajné “špinavé americké války ve Vietnamu” bylo zhruba desetkrát víc lidí vyvražděno, než jich v průběhu celé války zahynulo. Ukázalo se, že mír může být za určitých okolností ještě strašnější než válka.

V USA mezitím mnoho oněch publicistů a demonstrantů přiznalo svou spoluvinu na oné strašné masové vraždě v Indočíně. V Evropě to učinila jen hrstka stejně aktivních pacifistů šedesátých a sedmdesátých let — v Německu v podstatě vůbec nikdo.

Učíme se vůbec z dějinných zkušeností? Na několika veřejných shromážděních a také v televizním vystoupení jsem nedávno prohlásil toto : Kdo v dnešní situaci, při rozdělení Evropy a existenci totalitního systému v její východní části, žádá jednostranné odzbrojení Západu, kdo chce oslabit či dokonce odstranit západní obranné společenství, je buď šílenec, anebo stojí v cizích službách. Nevidím třetí racionální alternativu.

Za tento a podobné výroky jsem byl od levicové žurnalistky označen za pravicového radikála, ba dokonce za neonacistu. Trvám na tomto hodnocení tzv. “mírového hnutí”.

V únoru m.r. předložil tehdejší ministr vnitra dr. Baum, který patří vlastně ke krajní levici FDP, ve Spolkovém sněmu písemné dokumenty, dokazující, že hlavní centrum německého “mírového hnutí”, tzv. “Krefeldský apel”, je zhruba z 80 % financován z prostředků Německé komunistické strany a že tato strana dostává každoročně vysoké částky z východního Berlína. Loni obnášela subvence NDR této straně zhruba 60 milionů DM, letos je odhadována na nejméně 100 milionů. V podstatě financují sami daňoví poplatníci SRN — neb bankrotářský režim NDR je od nás každoročně subvencován zhruba 2,5 miliardami marek — akce proti svému státu a proti jeho politice. Není pochyby o tom, že německé “mírové hnutí” je řízeno a financováno z komunistické mocenské sféry.

To ovšem neznamená, že každý z příslušníků tohoto hnutí — anebo aspoň jeho většina — by měl být označován za agenta Moskvy. Toto označení zaslouží jen lidé, kteří dobře vědí, o co tu jde. Jinak jde o pestrou koalici nejrůznějších politických a ideologických směrů. Snad bychom mohli mluvit o jakési nové “lidové frontě”.

Toto hnutí má svou silnou, různými marxistickými směry vedenou levice, patří k němu prakticky celé spektrum “Zelených” a “Alternativních”, t.j. směr, který plně zaslouží označení “fašistoidní”, patří sem i levice, dnes zřejmě v Německu už většina sociální demokracie a odborů, stejně jako velmi početná skupina příslušníků obou velkých křesťanských konfesí.

Všechny tyto naprosto rozdílné skupiny spojuje několik základních stanovisek, z nichž se ani jediné nedá logicky zdůvodnit a tím méně ospravedlnit. Uvedu některé často uváděné motivy a stanoviska :

1) Moderní zbraně a zvláště atomové zbraně, jejich výroba a jejich uložení ve vojenských arsenálech musí vést více méně automaticky k nové válce, která tentokrát ohrožuje celou lidskou civilizaci. Proti tomu lze namítnout, že nikoliv zbraně, nýbrž rozhodnutí politiků začne či znemožní válku. Zkušenosti Evropy po roce 1945 ukazují, že existence zbraní masového zničení je nesporně *brzdou* vypuknutí války.

2) Mír nelze zajistit snahou o vojenskou rovnováhu, nýbrž jen “partnerstvím bezpečnostní politiky.” Jinak řečeno : Mír nezajistíme tím, že budeme ve srovnání se Sovětským svazem dostatečně silní, nýbrž jen tím, že budeme se Sovětským svazem úzce spolupracovat.

Toto stanovisko naprosto ignoruje celou podstatu komunistického totalitarismu a vyvolává živé vzpomínky na “apeasement politic” třicátých let. Pro SSSR je “spolupráce se Západem” či “politika zmírňování napětí” jenom jinou formou třídního boje ve světovém měřítku. Od poloviny šedesátých let — to zn. od začátku “politiky zmírňování napětí” se komunistický systém rozšířil do mnohem více dalších zemí, než za stejně dlouhé období 1948-1965.

3) Každý pokus o obnovení vojenské rovnováhy vede jenom k nové “spirále zbrojení”. Správná metoda je tudíž jednostranné odzbrojení, které ukáže naši dobrou vůli a povede s určitým zpožděním i k odzbrojovacím krokům druhé strany.

Zde jde vlastně o kapitulaci před totalitarismem, zcela obdobnou oné

kapitulaci před Hitlerem. V letech 1975-1979 země NATO uskutečnily řadu jednostranných kroků k odzbrojení — např. snížení atomových hlavic v Evropě o 1500 jednotek. Kromě toho nezavedly Spojené státy technicky vyvinutou, ryze obrannou zbraň, tzv. neutronovou bombu. Sovětský svaz v téže době využil mezery v dohodách SALT I a SALT II a vyvinul obrovský potenciál raket středního doletu, které mohou s mimořádnou přesností zničit každý cíl v Západní Evropě, až po atlantické ostrovy západně od Anglie. NATO nemá až po dnešní den proti těmto zbraním v Evropě vůbec odpovídající protiváhu.

4) Zbrojení je nemorální, naše "Nachrüstung" zvyšuje bídu zemí 3. světa a zostruje i sociální konflikty západních zemí.

Přesná analýza ukazuje, že většina zemí 3. světa vydává na zbrojení-měřeno jejich bruto-sociálním-produktem — víc než země NATO. Tak např. Indie vydala před několika lety na atomové vyzbrojení téměř přesně tolik (dvě miliardy dolarů ročně), jako obdržela v celé rozvojové pomoci.

5) Vyzbrojení musíme odmítnout z důvodů morálních, ono samo vyvolává existenciální strach všech "normálních lidí". Musím se vždy divit tomu, že strach má být ctností a odvaha, optimismus, ba sám realismus, prohřeškem proti morálce. To znamená naprostou negaci všech obecně platných morálních představ.

6) Obě světové supervelmoci jsou stejně vinny na současném napětí ve světě, obě usilují o světovládu a podmaňují si brutálním vojenským násilím jiné země.

S tímto názorem snad není v tomto kruhu třeba polemizovat. Kdo klade rovnítko mezi Afganistanem a Grenadou, nemá všech pět smyslů pohromadě, přestává být politickým a začíná být psychiatrickým problémem. Chtěl bych pouze poznamenat, že šíření antiamerikanismu je jedním z nejdůležitějších cílů sovětské psychologicko-vojenské strategie.

Sovětští vůdcové nejsou na rozdíl od Adolfa Hitlera psychopaté a nepustí se nikdy do války, kterou by nemohli přežít a vyhrát. Jejich výzbroj je především prostředkem vojensko-politického tlaku a vydírání západních zemí a současně technickým prostředkem k dobytí strategického předpolí Západu. Jejich strategie ve směru Západní Evropa má tři etapní cíle: Neutralizace, finlandizace a konečně socializace

západní Evropy. Už první etapový cíl předpokládá narušení spojeneckých svazků mezi Evropou a USA.

Vojenské řešení evropských problémů je pro SSSR zřejmě myslitelné jen za dvou podmínek : Naprostá převaha konvenční výzbroje musí dávat záruku vítězné “bleskové války” proti Německu a dalším západním zemím — války vedené bez jaderných zbraní. Za druhé — Sověti musejí vidět při nejmenším reálnou šanci na to, že USA nebudou Evropu svým atomovým potenciálem bránit. Poměr ke Spojeným státům je proto klíčovým strategickým problémem evropské politiky.

Velkou úlohu v současných diskusích o principech bezpečnostní politiky hraje zneužití křesťanských ideálů. Právě křesťané — a to je zjištění neobyčejně smutné — převzali i v sovětské strategii úlohu pravých “užitečných idiotů”. Není to vina mladých lidí, svedených ideologizovanými levicovými teology, o nichž jsem nedávno prohlásil — i na tomto prohlášení trvám — že jim z jejich celého teologického vzdělání zbyla jen schopnost rouhání.

Jak máme jinak charakterizovat snahu, učinit z “horského kázání” — oné nesmírné výzvy na adresu jednotlivých lidí, především učedníků Kristových — doktrinu, určující státní politiku ? Každému musí být přece dokonce při povrchní četbě Písma sv. jasné, že by stát, řídící se těmito principy, nemohl existovat ani jediný týden. Jak to, že oni teologové neberou vůbec na vědomí řadu jiných míst v evangeliu, např. tato slova :

“... kdo má měšec, vezmi jej, stejně i mošnu ! Kdo nemá, prodej svůj plášť a kup si meč” ! (Luk 22-36) Není to varování před tím, že právě pro křesťany znamená tento svět četná nebezpečí, není to výzva k obraně ? Právě v dnešní době je věc svobody a věc křesťanské víry vlastně jeden a týž úkol !

V létě 1981 prohlásil tehdejší americký minister zahraničí D. Rusk, toto : “Mír má v americké politice velice vysoké místo. Není to však jediná a není to absolutní hodnota, určující naši politiku.”

Byl za tato slova samozřejmě okamžitě hrubě napadán, ač neřekl nic jiného, než to, co musí být pro demokratický stát samozřejmostí : Nejvyšším kriteriem demokratické politiky není mír, nýbrž lidská důstojnost — viz např. odstavec 1) německé ústavy. Lidská důstojnost předpokládá život v míru — za zničující války nelze přece mluvit o

důstojném životě ! — k ní patří však i jiné hodnoty : Lidská a občanská práva, individuální svoboda i právo sebeurčení pro národy, sociální spravedlnost — to zn. snahu po rovných šancích, pro spravedlivé odměňovací práce a účinnou sociální ochranu. Nejvyšší hodnotou, která musí z hlediska konzervativního hnutí určovat celou naši politiku, je tedy *mír ve svobodě a spravedlnosti*.

V rozdělené Evropě a v rozděleném světě není jiné cesty k zajištění míru — pokud tím nerozumíme mír v otroctví, pax sovietica — než je dostatečná obranná síla. Rád bych hned vyslovil dvě kritické poznámky na adresu naší oficiální politiky : Nesouhlasím s pojmem “rovnováha sil”, pokud je chápán kvantitativně. Západní technologie je dokonalejší, naše organizace lepší, celá hospodářská struktura výkonnější než ona komunistického světa. Oč nám musí jít, není automatické počítání jednotlivých zbraní, nýbrž dostatečná obranná síla Západu na všech stupních možného ohrožení, možné eskalace.

Dále : Považuji tzv. “dvojité usnesení NATO” za totální politický nesmysl, za největší politicko-psychologickou chybu Carterovy éry. Sověti vyráběli a umisťovali nerušeně své rakety, NATO vydalo proklamaci a zahájilo obrovské diskuse ve všech západních zemích, které mezitím dosáhly absurdních a přímo groteskních rozměrů.

Místo toho měl Západ — za Reaganovy éry by tak jistě byl jednal ! — prostě v tichosti nahrazovat zastaralé Pershing I novými Pershing II a své odzbrojovací návrhy přednést Sovětům diplomatickou cestou bez veřejného proklamování, pokřiku a polemiky. Kdybychom to byli udělali — a o tom jsem pevně přesvědčen — bylo by dnes na Evropu namířeno mnohem méně raket SS-20.

Západ se nesmí za žádných okolností ve své snaze o zajištění dostatečné obranné a odstrašující síly vzdát své technologické převahy, nesmí ani souhlasit s oním moralistickým vyhlášováním “pryč s atomovými zbraněmi”. Kdo žádá např. “bezatomové pásmo v Evropě”, zamlčuje prostou skutečnost, že v posledních desíletích byly podrobeny a zotročeny výhradně národy, které vlastně žily v “bezatomových pásmech”. Největší masová vražda posledních desíletí nebyla provedena technicky pokročilými zbraněmi, nýbrž motykami — na kambodžských polích. Nebezpečí, s nímž jsme v souvislosti jednostranným pacifismem konfrontováni, má vlastně tři součásti :

1) Stálý politický tlak, existující jenom na naší straně, znesnadňuje udržení dostatečné obranné vojenské síly.

2) Systematická kampaň “mírových apoštolů” vede k matení pojmů (např. identifikace pojmů “násilí” a pojmu “sebeobrana”) a k destrukci základních morálních hodnot.

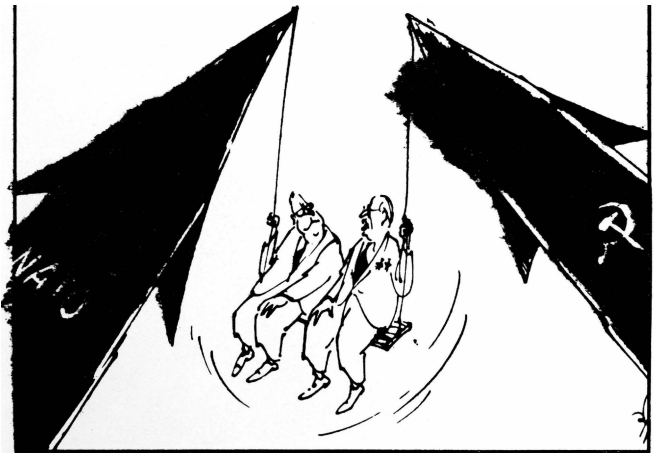
3) Militantní formy “mírového hnutí” uvádějí v pochybnost základy právního státu.

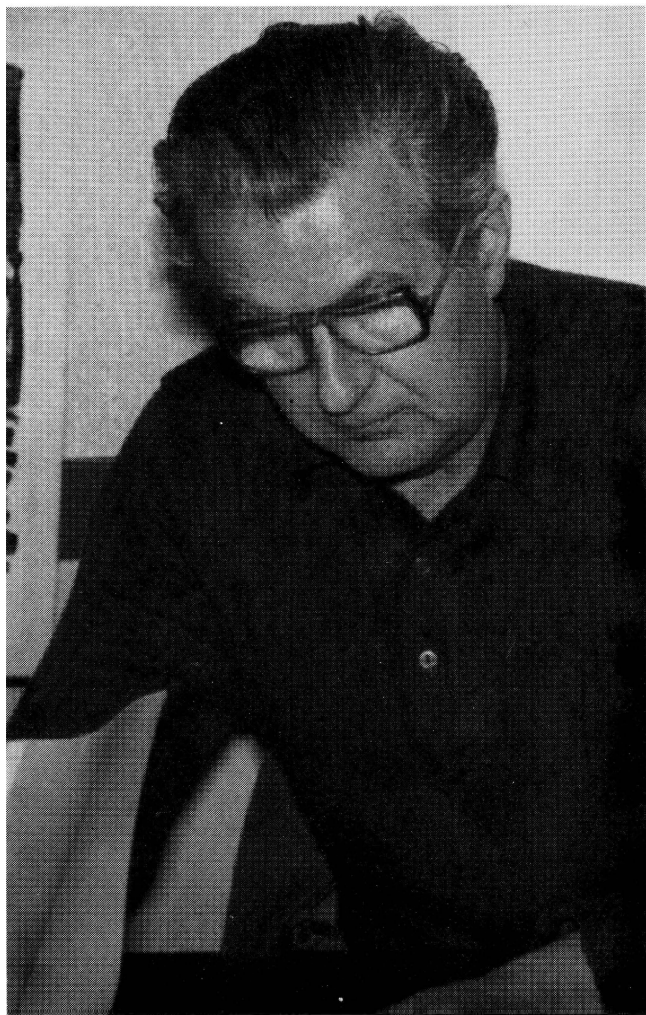
Proti současnému pacifismu je nutno bojovat — a to nikoliv jen argumenty. Ty jsou podle mých vlastních zkušeností nejméně účinné. Bojovat je nutno i ve sféře emocí. Proti emocím negativním je nutno postavit emoce pozitivní: Národní hrdost, lásku k vlasti, lásku ke svobodě, umírněnost spojenou se statečností, vzdání se násilí, ale jasné přiznání se k právu na obranu, k povinnosti bránit se proti zotročení.

Vždycky jsem si myslel, že základním úkolem exilu je šířit pravdu o podstatě a agresivních cílech totalitního systému. Zdá se, že tomu tak není. Jestliže lidé, kteří mají spoluodpovědnost na nedůstojné a zbytečné kapitulaci roku 1968, nyní v podstatě podporují tendence, směřující ke kapitulaci Západu, je to už víc než pomatení mysli. Tyto tendence, šířící se v exilu, už velice pokřivily i charakter hnutí boje za lidská práva v Československu a v podstatě už zničily naše naděje, spojené svého času se vznikem “Charty 77”. O tyto problémy bude nutno vést rozhodný politický zápas. Jsem proti tomu, abychom jej nahradili pokryteckým voláním po smiřlivosti a jednotě.

ZDENĚK MLYNÁŘ

SOUČASNÉ MÍROVÉ Hnutí
A POLITICKÁ LEVICE

Zdeněk Mlynář

Současné mírové hnutí a politická levice

I.

Současné mírové hnutí — zejména v západní Evropě — není jen odrůdou tradičního pacifismu. Zdroje jeho síly nejsou zdaleka jen ve sféře politiky, ačkoli má značný politický význam. Podnětem pro rozvoj jeho současných forem bylo sice rozhodnutí NATO o rozmístění amerických raket v západní Evropě, ale značná síla tohoto hnutí není vysvětlitelná jenom jako reakce na tento krok západní vojenské politiky.

Hlavní hybnou silou, bez níž si současný ráz mírového hnutí nelze představit, je západoevropská mládež. Její spontánní angažovanost a aktivita v tomto hnutí vzniká z generačního pocitu hluboké nespokojenosti s některými důležitými rysy civilizačního systému moderní průmyslové společnosti Západu. Logika tohoto systému klade do popředí takové hodnoty, jako je výkonnost, úspěšný sociální statut, konsum apod.; současná mládež neklade tyto hodnoty na tak přední místo, jako to dělaly mladé generace před dvaceti léty. V její hodnotové orientaci se dostávají do popředí hodnoty, důležité pro individuální lidský život, pro mezilidské vztahy a smysl lidského života vůbec, nikoli však pro efektivní fungování moderní průmyslové společnosti.

Tou měrou, jakou tato společnost omezuje svobodu individuálního lidského života, jeví se mládeži jako nesmyslná. Mládež je proto

mimořádně vnímavá k negativním rysům současné západní civilizace, především k tomu, že tato civilizace jako svůj nechtěný produkt rozrušuje přírodní životní prostředí člověka a vyžaduje, aby se člověk podřídil jejím potřebám a její logice i tam, kde chce sledovat jiné životní hodnoty a hledat jiný smysl života.

Jaderné zbraně hromadného ničení představují pro tuto mládež jednoznačně symbol nesmyslnosti současné civilizace. Stejně jako už před tím ekologické hnutí je i současné mírové hnutí vedeno především tímto emocionálním prvkem. Má v ještě větší míře než ekologické hnutí schopnost integrovat nejrůznější nespokojenost mladých lidí s civilizačním systémem. Protože se dotýká otázky, velice vážné i pro oficiální politiku, vyvolává mírové hnutí viditelné reakce oficiální politiky. Tím pro jeho spontánní účastníky vzrůstá pocit vlastní důležitosti a síly, ústící často v přeceňování vlastních možností ve sféře mocensko-politických vztahů.

To jen zesiluje i beztak silný sklon každé mladé generace ke zjednodušeným představám o možnostech politiky a k politickému radikalismu. Protože při tom mládež má jen malou prožitou politickou zkušenost a protože ta je zkušeností jenom se západními sociálně-politickými systémy, obrací se radikalizující kritika převážně a často výlučně proti západním modelům industriální civilizace a ponechává stranou problematiku sovětských systémů. V politické realitě bipolárně chápaného mocenského konfliktu to umožňuje, aby současné mírové hnutí bylo politicky zneužíváno sovětským blokem.

Vykládat toto zneužití tak, že mírové hnutí je "agenturou SSSR", je však stejně primitivní jako tvrzení sovětské propagandy, že hnutí za lidská práva v sovětském bloku je "agenturou amerického imperialismu".

II

Viděno z politického hlediska je současné mírové hnutí na Západě typickým nátlakovým hnutím v systému politické pluralitní demokracie. V tomto smyslu nelze jeho politický význam jistě podceňovat, ale neměl by se ani přeceňovat a tím méně je správné toto

hnutí démonizovat. Jako každé nátlakové hnutí se ani mírové hnutí nespokojuje s možnostmi, které pro výraz jeho cílů, zájmů a představ poskytují tradiční institucionální struktury politických stran a parlamentů. Považuje za nutné vyvíjet na tyto struktury právě nátlak v tom směru, aby vyjádřily jeho zájmy více než by se stalo bez takového nátlaku.

Zásadně vzato je ovšem každé spontánní nátlakové hnutí se silnou sociální základnou svého druhu zkouškou stability pluralitní demokracie jako systému vlády. Pokud tento vládní systém nedokáže v praxi udržet důvěru výrazné většiny svých občanů v demokratická "pravidla hry", mohou silná nátlaková hnutí ohrozit platnost samotných principů pluralitní parlamentní demokracie. To však záleží nejenom na povaze a cílech nátlakových hnutí, ale stejnou měrou na schopnosti tradičních politických struktur reagovat na problémy, které nátlakové hnutí vytyčuje, tak, aby se rozhodná většina občanů účinně postavila za demokratická "pravidla hry".

V konkrétním případě současného mírového hnutí to znamená, že rozhodující význam bude mít vývoj oficiální politiky po provedené dislokaci nových raket v západní Evropě. Ačkoli současné mírové hnutí jednoznačně formuluje své "NE", přece jen už i jeho účastníci dnes vědí, že k dislokaci dojde. Po tomto kroku dojde pravděpodobně v tomto hnutí k rozpornému vývoji: část jeho aktivistů propadne pocitu frustrace, což u některých povede k rezignaci, ale u mnoha naopak k radikalizaci, která může plodit i extremistické tendence (podobně jako tomu bylo po porážce studentských revolt v západní Evropě roku 1968). Většina aktivních účastníků a hlavně sympatisantů mírového hnutí bude však očekávat další kroky oficiální politiky — a ty budou mít rozhodující význam pro to, zda se silný potenciál mírového hnutí postaví za demokratická "pravidla hry" anebo zda bude spíše sympatizovat s jejich porušováním se strany radikalizované menšiny.

Jinými slovy: bylo by chybné myslet si, že současné mírové hnutí jako politický faktor zanikne tím, že jeho hlavní konkrétní požadavek ("NE" vůči raketám v západní Evropě) nebude splněn. Rozhodující bude, zda jeho obecnější cíl — vyřadit závody ve zbrojení jako určující faktor vztahů mezi Západem a Východem — bude po tomto konkrétním kroku oficiální politikou sledován a dosahován anebo zda

naopak dojde k protikladnému vývoji.

Jednoznačné "NE" mírového hnutí bylo politicky nereálným požadavkem proto, že protikladné "ANO" bylo již fakticky předurčeno několikaletým vývojem mocensko-politických vztahů v mezinárodním měřítku. Ofenzíva sovětského militarismu od poloviny 70-tých let je jen jedním — byť velice významným — faktorem. Neúspěchy americké politiky, které nebyly způsobeny Sovětským svazem (Vietnam, Irán aj.), jsou druhým faktorem. Patové situace ve velmocenských konkurenčních vztazích, demonstrovány v různých oblastech světa (Střední Východ, některé konflikty v různých oblastech třetího světa), jsou třetím faktorem. Hospodářské krizové jevy na Západě i na Východě a s nimi spojený růst sociálních napětí rovněž přispěly k tomu, aby se stabilizační faktory velmocenského vlivu hledaly v manifestaci vojenské síly.

Avšak tytéž faktory, které učinily hlavní konkrétní požadavek mírového hnutí politicky nereálným v roce 1983 způsobují, že obecnější požadavek hledat *alternativy* vůči dosavadnímu postupu se stává politicky reálným pro další léta. V tomto procesu hledání alternativ pro další vývoj se mírové hnutí objeví jako faktor, který budou musit brát v úvahu tradiční politické síly (tedy i tradiční levice, střed a pravice), mající být zachovány a posíleny právě principy politické pluralitní demokracie.

III

Především v těchto obecnějších souvislostech a s perspektivou do budoucna lze také jedině smysluplně hovořit o vztahu politické levice k současnému mírovému hnutí. Ani pak ovšem není možno formulovat nějaké jednotné stanovisko všech politických sil, zahrnovaných běžně do pojmu politické levice.

Různost a občas úplná protichůdnost vztahu některých levicových sil k mírovému hnutí se výrazně ukázala zejména v té fázi, kdy šlo o odpor proti dislokaci nových raket. Tak např. socialistické strany, pokud jsou stranami vládnoucími, se postavily v této otázce proti mírovému hnutí v zemích NATO (Francie, Itálie, SPD před tím, než přešla do opozice),

projevily k němu větší smypatie v zemích neutrálních (Rakousko, Švédsko); o podporu mírového hnutí se ucházely v zemích, kde nevládnou (Velká Británie, SRNěmecko po porážce ve volbách). Také rozpory mezi promoskevkými komunistickými stranami a např. KS Itálie v této otázce jsou zjevné. Ukázalo se tedy, že i levice ve skutečnosti se často snažila instrumentalizovat mírové hnutí. Je však nutno říci, že bez valného úspěchu: spontánní mírové hnutí si uchovalo značný stupeň samostatnosti, neboť příčiny jeho vzniku (viz ad I.) jsou samostatné: toto hnutí není plodem cílevědomé politiky tradičních politických sil — ani levicových, ani jiných.

Pokud tedy formuluji určité politické názory a postoje jako postoje politické levice k mírovému hnutí, má to relativní platnost. Jde o souhrn politických představ, které lze nejčastěji shledat u těch levicových sil a proudů, které se vůči mírovému hnutí staví pozitivně a snaží se do něj integrovat a zároveň začlenit jeho politický potenciál k podpoře vlastních politických cílů. V tomto smyslu lze hlavní představy vyjádřit v několika bodech.

1) Dosavadní základna míru v podobě “rovnováhy strachu” je už dlouhodoběji zcela nedostatečná. Mír je tu koneckonců chápán jenom jako stav, kdy rozpory nejsou řešeny světovou jadernou válkou a pouze strach z ní mírový stav udržuje. Odstrašení neruší ovšem příčiny možné války. Zbraně — především jaderné zbraně hromadného ničení — se ve skutečnosti stále znovu hromadí a zdokonalují, při čemž zároveň vzrůstá riziko, že ke konfliktu dojde mimo vůli obou potenciálních nepřátelských stran. Demokratická kontrola procesu rozhodování o nasazení jaderných zbraní je při tom nulová v sovětském systému a fakticky též zcela neproveditelná v systému parlamentní demokracie. Výdaje na zbrojení dosahují astronomických částek a znemožňují řešit úspěšně řadu základních společenských problémů dnešního světa (problém hladu a rozvoje tzv. třetího světa, sociální problémy ve vyspělých industriálních zemích, hospodářský rozvoj v sovětských systémech atd.). Vytvořit tedy jinou a dlouhodobě účinnější základnu míru než je dosavadní “rovnováha strachu” je problémem číslo jedna celého dnešního světa a je to v zájmu všech sociálně-politických systémů.

Pojem rovnováhy sil mezi Západem a Východem nelze zužovat na rovnováhu ve zbrojení, zejména ne na rovnováhu zbraní hromadného ničení. Optimální by bylo dosáhnout stavu, kdy rozhodující pro tuto rovnováhu je ekonomický potenciál, politická stabilita a přitažlivost určitého sociálně-politického systému.

2) Dosavadní bipolární rozdělení světa nebo tendence k němu, ústící prakticky v rozdělení do dvou vojensko-politických bloků a sfér jejich vlivu, nemůže už rovněž být dlouhodobě základnou míru. Toto rozdělení je brzdou vnitřního vývoje na Západě, na Východě i ve třetím světě. Vede mimo jiné k tomu, že jakýkoli vývojový pohyb ve světě je hodnocen ze zjednodušeného hlediska bloků: cokoli má význam především jen jako zisk nebo ztráta pro některý z bloků, nic se nemůže stát, aby se proti tomu z tohoto zjednodušeného hlediska nemobilizovaly blokové síly.

Optimální by bylo překonat bipolární model pluralismem a polycentrismem; skutečný mocensko-politický význam mimoblokových sil by měl narůst do takové míry, aby žádná z obou dnešních supervelmocí nemohla své velmocenské zájmy zajišťovat jinak než jednáním a dohodami s těmito silami.

3) Překonání bipolárního blokového rozdělení má mimořádný význam pro Evropu a její budoucnost. Pokles významu Evropy a její samostatné role ve světové politice koření právě v tom, že Evropa se nemůže stát samostatnou a jednotnou jadernou velmocí a díky rozdělení do bloků ani hospodářsko-politickým jednotným celkem. Evropa jako celek má tedy objektivní zájem na tom, aby byl překonán stav, kdy rozhodujícími faktory mírového stavu jsou arzenály jaderných zbraní a bloková kontrola sociálního a politického vývoje.

Ve sféře konkrétnějších představ o cestě k takovému cíli nelze uvést žádnou jednotnou koncepci politické levice. Některé, výrazně menšinové levicové proudy (dnes především ve Spolkové republice) vytvářejí postupně koncepci bezatomové Evropy složené se států, nepřislušejících k žádnému z bloků. Doporučuji při tom, aby tento proces započal už dnes jednostranným zřeknutím se atomových zbraní se strany západoevropských států a jejich vystoupením z NATO.

IV

Tyto představy levicových sil v mírovém hnutí je možno oprávněně kritizovat, a to především v následujících směrech :

1) Při hodnocení příčin současného stavu vycházejí tyto představy buď z toho, že jak USA tak SSSR mají na něm stejný podíl, nebo často konstatují rozhodující podíl USA a chování SSSR chápou spíše jako obrannou reakci. Sovětské oficiální propagandě je tím nepřímě alespoň v něčem dáváno za pravdu.

Ve skutečnosti je však právě pro sovětský systém výhodné, aby právě zbrojení hrálo rozhodující roli ve vztahu mezi Východem a Západem. Ani svým ekonomickým ani politickým vlivem by SSSR nebyl s to zajistit si roli jedné ze supervelmocí v dnešním světě, protože na to ani jeho ekonomický potenciál, ani již stále klesající přitažlivost jeho systému (i pro země třetího světa) nestačí. Aniž se popírá velmocenský, imperiální charakter politiky USA v poválečném světě, je nutno uznat, že pro USA by bylo zásadně možné zajišťovat svůj vliv i převážně nevojenskými prostředky, protože jejich ekonomický a zčásti politický potenciál by toho byl mnohem schopnější než potenciál sovětský.

Má-li sovětský systém nějakou přímo systémově podmíněnou přednost, pak je to schopnost soustředit všechny prostředky a síly k jedinému preferovanému cíli, ať to stojí co to stojí. A právě to dělá ve vztahu ke zbrojení — a jenom díky tomu může zaujímat roli jedné ze dvou supervelmocí ve světě.

2) Podobně i bipolární rozdělení světa včetně blokového rozdělení Evropy vyhovuje především sovětskému systému. Ačkoli Varšavský pakt vznikl později než NATO, vytvořil SSSR fakticky vojensko-politický blok ze svých satelitních států už dříve, v letech 1947-1948. I kdyby dnes SSSR dal Varšavský pakt formálně rozpustit, bude nadále trvat faktické blokové začlenění jeho účastnických států, neboť to není dáno smluvně, nýbrž je zajištěno soustavou mocenských, hospodářských a jiných vztahů, které jsou hluboce zakotveny v sociálně-politických systémech těchto zemí. Kdyby měl SSSR souhlasit se skutečným zrušením blokového rozdělení Evropy a s vytvořením skutečně suverenních států ve své sféře vlivu, musil by riskovat, že dojde

k systémovým vnitropolitickým změnám snad ve všech evropských zemích dnešního sovětského bloku. Pokud tedy se vytyčuje politický požadavek zrušení blokového rozdělení Evropy, je třeba si být vědom toho, že takový požadavek směřuje především proti sovětským velmocenským zájmům. Toho si však mnoho stoupenců podobné orientace na levičce není vědomo a není ani schopno vyvodit z toho potřebné strategicko-politické závěry.

3) Levicové koncepce v mírovém hnutí vytyčují globální politické cíle, nemají však potřebnou globální strategicko-taktickou koncepci pro jejich dosažení. To pak vede v praxi k tomu, že některé návrhy na postup k dosažení cílů nedbají dostatečně všech souvislostí a mohou být v praxi nebezpečné, protože místo chtěných cílů by nejdříve dosáhly docela jiných, nechtěných důsledků.

Uvedu příklad: Kdyby skutečně Spolková republika Německo dnes vystoupila z NATO a jinak se v celé globální politické situaci nic nezměnilo, nebude to ve svých důsledcích první krok k překonání blokového rozdělení Evropy, ale bude to zisk pro sovětskou velmocenskou blokovou politiku. Dokud totiž fakticky trvá stav, kdy jakákoli změna je v bipolárním modelu mocenských vztahů buď ziskem nebo ztrátou pro jeden ze dvou bloků, nemůže tomu být jinak.

Překonání současného blokového rozdělení Evropy je sice myslitelné, ale spíše jako výsledek než jako počátek složitého celosvětového procesu zrušení bipolarity a zániku rozhodujícího významu jaderných zbraní. Kdyby globální dané souvislosti nebyly respektovány, projeví se jejich reálná existence tím, že krok, myšlený jako počátek překonání bloků, se v praxi ukáže krokem k posílení jednoho bloku proti druhému.

Tato kritika — a bylo by ji jistě možno rozšířit a prohloubit — nemůže však podle mého názoru odůvodnit snahu, aby se celá levicová koncepce mírového hnutí prostě prohlásila za ilusorní, utopické a politicky škodlivé počínání. Problémy, k nimž se tato koncepce snaží zaujmout stanovisko, totiž reálně existují a budou po realizaci “dozbrojovacích opatření NATO” viditelnější a palčivější než před tím.

Před oficiální politikou na Západě i na Východě bude vyvstávat otázka, zda do budoucna sledovat logiku “rovnováhy strachu” anebo jinou alternativu. V prvním případě by to nutně znamenalo, že po vojenských opatřeních budou následovat opatření hospodářská i

politická, směřující k izolaci a potenciálnímu konfliktu, tj. že začne nové kolo pozměněné podoby někdejší politiky “studené války”. Ale už předchozí, původní kolo “studené války” ukázalo, že poskytuje jen dvě alternativy : buď skutečný válečný konflikt, nebo vystoupení z vlastní logiky “studené války”.

Při hledání konkrétních alternativ, jak se z logiky “studené války” uvolnit, bude ovšem i současná levicová koncepce mírového hnutí hrát úlohu jednoho z podnětů. Význam tohoto podnětu bude záležet na tom, jak dalece se v demokratické diskusi uplatní tento podnět sám, jaké jiné alternativy ještě vzniknou a jakou podporu získají v demokratických společnostech.

V

Občas lze slyšet názor, že mírové hnutí na Západě by vlastně mělo oprávnění jenom tehdy, kdyby mohlo existovat nezávislé, státem neovládané mírové hnutí také na Východě. Protože tomu tak není, měli by účastníci hnutí na Západě z toho vyvodit závěr, že je lépe také vůči vlastním vládám kritické hnutí nerozvíjet, protože tím se jen ztěžuje pozice demokratických režimů vůči totalitnímu sovětskému režimu. Nehledě na to, že tato logika může vést až k tezi, že abychom mohli lépe čelit policejním státům, máme se sami chovat také jako v policejním státě, není tím vůbec postižena složitost vztahů mezi mírovým hnutím na Západě a situací v zemích sovětského bloku.

Obecně je samozřejmě pravda, že sovětský diktátorský systém projevu nezávislého mírového hnutí potlačí. Přesto však existují : nejvýrazněji v NDR, méně výrazně v Československu a Maďarsku. Příkladáme-li politický význam projevům hnutí za lidská práva v sovětském bloku, není důvodu nepřikládat podobný význam i mírovému hnutí, které je ostatně s prvním v těchto zemích nerozlučně spojeno. Za stav útlaku v sovětském bloku nelze ovšem nikterak činit zodpovědným západní mírové hnutí. Je nutno naopak uznat, že toto hnutí — a především jeho levicové proudy — soustavně vyvíjí snahu o podporu podobných hnutí v sovětském bloku.

Je tu však ještě souvislost jiného druhu, možná politicky významnější.

politická, směřující k izolaci a potenciálnímu konfliktu, tj. že začne nové kolo pozměněné podoby někdejší politiky “studené války”. Ale už předchozí, původní kolo “studené války” ukázalo, že poskytuje jen dvě alternativy : buď skutečný válečný konflikt, nebo vystoupení z vlastní logiky “studené války”.

Při hledání konkrétních alternativ, jak se z logiky “studené války” uvolnit, bude ovšem i současná levicová koncepce mírového hnutí hrát úlohu jednoho z podnětů. Význam tohoto podnětu bude záležet na tom, jak dalece se v demokratické diskusi uplatní tento podnět sám, jaké jiné alternativy ještě vzniknou a jakou podporu získají v demokratických společnostech.

V

Občas lze slyšet názor, že mírové hnutí na Západě by vlastně mělo oprávnění jenom tehdy, kdyby mohlo existovat nezávislé, státem neovládané mírové hnutí také na Východě. Protože tomu tak není, měli by účastníci hnutí na Západě z toho vyvodit závěr, že je lépe také vůči vlastním vládám kritické hnutí nerozvíjet, protože tím se jen ztěžuje pozice demokratických režimů vůči totalitnímu sovětskému režimu. Nehledě na to, že tato logika může vést až k tezi, že abychom mohli lépe čelit policejním státům, máme se sami chovat také jako v policejním státě, není tím vůbec postižena složitost vztahů mezi mírovým hnutím na Západě a situací v zemích sovětského bloku.

Obecně je samozřejmě pravda, že sovětský diktátorský systém projevy nezávislého mírového hnutí potlačí. Přesto však existují : nejvýrazněji v NDR, méně výrazně v Československu a Maďarsku. Příkladáme-li politický význam projevům hnutí za lidská práva v sovětském bloku, není důvodu nepřikládat podobný význam i mírovému hnutí, které je ostatně s prvním v těchto zemích nerozlučně spojeno. Za stav útlaku v sovětském bloku nelze ovšem nikterak činit zodpovědným západní mírové hnutí. Je nutno naopak uznat, že toto hnutí — a především jeho levicové proudy — soustavně vyvíjí snahu o podporu podobných hnutí v sovětském bloku.

Je tu však ještě souvislost jiného druhu, možná politicky významnější.

československého exilu jako vnitřně pluralitního, podle demokratických pravidel vnitřně žijícího seskupení lidí, kterým jde o to, jak pomoci demokratickým silám v Československu.

Respekt k potřebám, názorům a jednání těchto sil doma je pak onou druhou věcí, kterou máme mít na paměti.

ALEXANDER TOMSKÝ:

Luděk Pachman se zmínil o tom, že v mírovém hnutí na Západě jsou buď agenti nebo šlenci. Problém tohoto šlenství u lidí často veskrze inteligentních vidím jako zásadní politický problém 20. století. Co je to vlastně toto šlenství? Co je tento iracionální – často nazývaný naivní – postoj vůči světu, vůči politice bloků, vůči zbrojení, vůči míru a tak dál? Zdeněk Mlynář, jestli tomu dobře rozumím, se to pokusil charakterizovat jako hnutí, které vlastně není hnutím za mír. Je nějakým širším protestem proti stávajícímu světu, nesouhlasem s konzumní společností, s demokracií v nějakém smyslu.

Já se domnívám, že jsme se tohoto klíčového problému pouze dotkli. Skutečně, u inteligentních lidí – a v našem národě jsme se s tím setkali vlastně v 50. letech – dochází k naprostému poblouznění, k propadnutí ideologii. Jak je to vůbec možné? Jaká je odpověď na tuto otázku? Já se domnívám, že byla zodpovězena takovými lidmi jako je francouzský politolog Alain Besancon například, mezi námi se o to pokusil Václav Bělohradský, pak americký politický filozof mnichovského původu Erich Voegelin, v jiné souvislosti také Rio Preissner. Tato odpověď v nepřesné, zjednodušené zkratce zní asi takto: Ve 20. století ideologie nahradila racionální, reálné uvažování o světě. Jedná se o jakési sektářské vidění světa, které má nejbližší ke gnostickým sektám v prvním století, odmítá tento reálný svět a koncipuje jakousi třetí alternativu, utopickou alternativu, která není reálná a která potom, jak se Zdeněk Mlynář o tom zmínil, vlastně nahrává buďto jednomu bloku v této politické dimenzi, nebo tomu druhému.

Ovšem tady se dostáváme k problému krize západní civilizace vůbec, ke krizi křesťanství především. Luděk Pachman se velmi správně zmínil o tom, že zde máme jakousi sekularizovanou teologii. Že zde máme blouznivce, tedy křesťany, kteří tento realismus neuznávají. Tím se dostávám k problematice vystoupení Zdeňka Mlynáře. Jestliže skutečnou krizí je krize křesťanství, jestliže krizí politického myšlení jsou stávající ideové zmatky, které jsou jakousi sektářskou kosmologií a nemají s realismem příliš mnoho společného,

potom jeho částečná odpověď na to, že by jakési demokratické struktury – nerozumím příliš termínu struktury – by mohly tyto inteligentní často šlence vstřebat, je iluzorní. To nelze; neboť to je sektářské vidění světa. To je ideologie. Racionální argumentace s tím nemá nic společného.

Snaha nahradit reálný svět Západu, jeho ekonomii, tržní bohatství a tak dále něčím jiným, nějakým idealismem, bude vždycky negativní. Ideologický vztah mezi levicí a tímto gnostickým postojem k světu je naprosto zásadní. Vždyť je to přece levicová marxistická ideologie 19. a 20. století, která koncipuje takové eschatologické projekty do budoucnosti, jako je ráj na zemi, naprostá rovnost, naprosto rovná šance všech lidí, pojmy jako proletariát, který má vysvobodit lidstvo z dědičného hříchu; to jsou úplně absurdní, pseudo-teologické pojmy. Tato quasi sekularizovaná teologie se usídlila ve sdělovacích prostředcích. A zde máme problém demokracie. Nefunguje. Kdo zvolil novináře, žurnalisty, aby o těchto problémech tímto způsobem hovořili?

To se objevuje v Německu zvlášť markantně. Sdělovací prostředky užívají ideologického jazyka, podobně jako – více nebo méně – i sociálně demokratické strany. A tudíž právě nahrávají těmto utopicko–chiliastickým sektám, této zásadní nespokojenosti s daným, stávajícím světem. Tento problém nemizí. Já souhlasím v zásadě s Georgem Urbanem, který v nedávné diskusi s paní Kirkpatrickovou toto vyjádřil velice jasně: demokracie není schopna právě tuto gnózi nějakým způsobem vstřebat. Museli bychom se zamyslet nad tím, co vlastně demokracie je.

IVAN BINAR:

Nejraději bych mlčel a neřikal vůbec nic. Nejraději bych se zabýval patafyzikou a nechal ten svět plavat, vždyť si stejně plave kam chce, nezávisle na mé vůli, patrně podle jakýchsi společenských zákonitostí, o nichž nemám páru, o nichž neměl páru ani pan Marx. Snad bych se měl modlit, aby milý Pán Bůh s tím něco udělal, nebo aspoň spasil mou duši, duše mé rodiny a mých kamarádů. Neboť se mi jeví, že se svět řítí do záhuby a já – co můžu? Umýt nohy, vlézt do postele a čekat na smrt? Utěšovat se, že já za to nenesu odpovědnost? Alespoň řeknu své mínění:

Už toho mám dost! Kolikrát se v průběhu dějin jevil generacím,

že se svět, teď už ale s konečnou platností, řítí do záhuby. A jsme tady, živi a zdraví, diskutujeme o míru – a míru není. Jde mi především o Evropu, o Československo, o Německo, o mne mi jde, přiznávám, neboť kůže bližší košile a k útěku jako způsobu uhájení kůže už mi došel dech. Z těchto důvodů dokonce chápu, že může docházet k mírovým hnutím. Nepotkal jsem dosud nikoho, kdo by chtěl válku. Domnívám se, že i my všichni, co nechodíme na mírové manifestace a demonstrace, co nevytváříme dlouhatánské řetězce ze svých těl, jsme pro mír. My vědoucí víme, že jsou mírová hnutí v západní Evropě na bzumec, a taky víme, komu slouží. Přitom si však nemyslím, že by převážná většina článků lidského řetězu mírových hnutí záměrně podkopávala obranyschopnost demokratické Evropy. Je docela možné, že kdybych byl domorodcem v demokracii, naivním človíčkem bez zkušeností občana země nesvobody, snad bych i já byl pro jednostranné odzbrojení, třeba bych uvěřil nabídkám a slibům, lžím Velkého Bratra u víře, že někde se přece musí začít. Nevěda, co je to být mrtvý, nevěda ani, co je to být rudý – jako by bylo možné v oné situaci volit – kdoví, co bych vykřikoval.

Mluví se o míru jako by byl a jako by šlo jen o jeho uhájení. Domnívám se, že slovo MÍR je pojmem, obsahující nejen klid zbraní – k těmto účelům máme slovo PŘÍMĚŘÍ. Po vítězné válce jsme byli poraženi ve válce další, podivné, podlé, nevyhlášené – několikrát, při každém zvednutí hlavy, při každém nadechnutí. Netýká se náš osud i svobodné části světa? Aníž jsme tušili, oč jim jde, porazili nás a porobili. V mé zemi se nestřílí – ale je to snad mír? Vedeme podivnou válku za záchranu duše – za demokracii a za svobodu, za státní, národní a osobní /především osobní/ nezávislost. Neboť s údělem porobeného se nelze smířit. A v rudém obětí se těžko lape po dechu.

Nad hřbety nám sviští důtky nenasytné a chystají se zpráskat celý svět – kdo je zastaví? Řetěz lidí, kteří se drží za ruce – aby zabránili čemu? Chtějí mír pro sebe, za cenu statu quo, za cenu naší svobody. Co pak, až jim konvenční důtky přerazí ručičky – zůstane řetěz pevný? Evropa zmateně pobíhá po velké stavbě Babylonské věže a zmatenými jazyky vykřikuje své strachy, kalhoty plné, co si počít? Složit zbraně, umýt nohy vlézt do postele a čekat na smrt? Nebo se vrhnout do rudého obětí a samou láskou se nechat zadusit? Kdy už si to konečně uvědomíme! Kdy se, konečně, lidské ruce spojí v ře-

těž proti lži, bezpráví, porobě a nesvobodě, proti totalitě. Kdy už člověk pochopí, že svobodu lze ztratit a že ztracená se nevrací darováním. I důtky jsou hroživou zbraní. Dokud nám budou svištět nad hlavami, dokud budou dopadat na záda našich bratrů lidí, nebude mír na této planetě. Teprve až se jich zmocní lidé dobré vůle, až je polámou a spálí na popel, vytratí se Pershingy všelijaké a SS–20 samy od sebe, kováři budou mít plné ruce práce s překováváním mečů v rádla a na zemi zavládne mír.

MILAN HORÁČEK:

Já mám tři otázky. První otázka je, co jsou Zelení? Druhá otázka je, jak jim pomáhat, a třetí otázka je, jak se dá pomáhat mírovému hnutí, ekologickému hnutí, emancipačnímu hnutí. Když jsem před několika lety tady byl naposledy a jeli jsme autem k nádraží a já jsem říkal, že během několika krátkých roků budeme ve všech možných parlamentech, nejenom v komunálních, ale v zemských a i ve spolkovém parlamentu, tak ti, se kterým jsem jel, skoro vypadli z auta. Teď, když jsem s některými mluvil, tak říkali: No jo, ale co teď? Já říkám taky: Co teď? Ti, kteří mě dost dlouho znají, vědí, že nejsem členem strany Zelených ze špásu. Já jsem během posledních tří měsíců vykouřil víc cigaret než během posledních tří let. Já jsem v pracovním stresu, já jsem v potížích i osobních, které jsem nikdy před tím neměl. Takže pro mě by bylo nejlepší, kdyby se strana Zelených mohla rozpustit.

Když jsme před šesti lety začali, co do otázek ekologických, co do otázek lidských práv i co do otázek mírových, tak to prakticky jenom malá skupina lidí problematizovala, sem tam nějaký žurnalista něco napsal. Nedávno jely naše dvě delegace do Krušných hor a jak mi to potom ti lidé vyprávěli – 'tak tam stojíme, nalevo, napravo absolutní ticho, ani ptáčka živáčka,' – tak mi naskakuje husí kůže. Co to znamená? To není jenom otázka ekologická, to je otázka systému. Systém sovětský zachází s přírodou ještě hůř než s lidmi, někdy s lidmi hůř než s přírodou – a s oběma zachází hůř než ten systém tady. My máme možnost v určitém rámci proti takovému zacházení jak s přírodou, tak s lidmi protestovat, bojovat proti tomu, dokonce zakládat strany a zase je třeba rozpouštět. Pro nás ta první otázka, proč jsme vznikli, byla po smyslu života. A tu si klade také velká část mládeže. Oni mají samozřejmě všechno, co tady dává

život. Ale v určitém okamžiku jim schází smysl života. My teď politicky neděláme prakticky nic jiného, než to, co už jsme dělali před šesti, pěti lety. Tenkrát o tom ale noviny tolik nepsaly. Od okamžiku, kdy je člověk v parlamentě, tak píše prakticky o všem, i když třeba jezdím na kole. Ale já vás žádám, abyste nám pomáhali. Protože jediné když platí to staré heslo, že demokracie je diskuse, jediné tak někam dospějeme. A nejen diskutí, ale i tím, že se na sebe obrátíme jako lidi a že si řekneme – tak tohle a tohle z toho důvodu já chápu tak a tak. A ne proto, pane Pachmane, že vy říkáte 'já tady stojím a nemůžu jinak'. Já bych si to pro sebe takhle neřekl. Protože já doufám, že tady stojím a budu moci jinak, jestliže to jinak pochopím.

Rád bych se ale v každém případě ohradil velice důrazně proti pokusům zredukovat celou problematiku na takovou psychiatrizující úroveň: buď jsou ti lidé šlenci, nejsou duševně docela v pořádku, anebo jsou placeni odněkud. Já nejsem odnikud placen. Já jsem byl v Československu dva roky u pětáčeků, mě z Československa zbavili občanství z politických důvodů, protože jsem dělal věci, které se jim nelíbily a dělám ty věci dál. To pro mě není otázka. Pro mě je otázka – a to je ta poslední věc – jak a proč pomáhat mírovému hnutí. Nemyslím si, že cementovat status quo by byla dobrá věc. Jenom to, že budeme vyrovnávat neustále raketové základny a ponorky a tak dál, tím přece nebudeme lidem pomáhat už v žádném případě. A moje základní otázka je, jak budeme pomáhat normálním, slušným, dobrým lidem v Československu, ve východní Evropě. Já jsem toho přesvědčen, a to mi zatím nikdo nemohl vyvrátit, že jediné za situace uvolňování napětí ve vojenských i mezistátních blocích, kdy se lidi navštěvují, kdy spolu mluví a tak dále, se i trošičku uvolňuje život normálního člověka ve východní Evropě.

VLADIMÍR ŠTEFÁNEK:

Považujem jednu záležitosť za podstatnú: je tu absolútne zlý odhad ZSSR. ZSSR je kladený na takú úroveň, že sa s ním dá jednať tak ako s druhými krajinami. Nezabudnite, že to je iná kultúrne – politická oblasť. Rusko nepatrí do Európy. Spôsob kritérií je úplne iný. Dovolil by som si tuná zacitovať jedného z kritikov slavjanofilov z minulého storočia, Petra Jakovleviča Čaadajeva – bolo to napísané pred 150 rokmi, ale prakticky to platí aj dnes: "Prišiel

čas, keď neznalosť Ruska začína ohrožovať bezpečnosť nás všetkých. Je najvyšší čas poznať príčinu, ktorá núti toto obrovské impérium stále prekračovať svoje hranice a celý ostatný svet ohrožovať. Keď sa hovorí o Rusku, je tu predstava, ako keby to bol štát ako každý iný, ale v skutočnosti tomu tak nie je. Rusko – to je iný svet, podriadený vôli, násiliu a fantázii jedného človeka. Nezáleží na tom, či sa volá Ivan, alebo Peter /my by sme mohli dodať Lenin alebo Stalin/, je to vždy ten istý obraz násilia a panovačnosti. V protikladu ku všetkým zákonom ľudskej spoločnosti kráča Rusko na ceste úkladov voči svojim i susedným národom. Preto by bolo na úžitok nielen pre iné národy, ale i pre Rusko samé, aby bolo donútené kráčať inými cestami.”

Mám tu ešte Solovjeva, ktorý k situácii východných národov hovorí, tiež asi pred 120 rokmi, toto: ”S výnimkou Židov, ktorí vidia absolútnu moc u vládcu nebies, modlia sa národy Východu len k holej moci, len k brutálnej skutočnosti, bez toho, že by sa pýtali na jej oprávnenosť. Preto tá ľahostajnosť k pravde, uznávanie každej šikovnej lži, ktorá našla uplatnenie. Je to i neznalosť pojmu ľudskej dôstojnosti a práv človeka. Keď sa všetko rozhoduje len pomocou tlaku a násilia, tak človek ako taký nič neznamená. Je meraný len na základe rozsahu jeho moci. Lahostajnosť k prave, opovrhovanie ľudskou dôstojnosťou a právami človeka, ako ich pozná Západ, táto východná nemoc sa už dávno zahniezdila do sociálnej skutočnosti a je koreňom našich chorôb”. Nie je podobná situácia dnes aj v ČSSR?

JIŘÍ SLÁMA:

Pan Štefánek řekl: Rusko nepatří do Evropy. Já na to odpovím trošku dogmaticky a řeknu: ale Rusko je v Evropě! Ale nejenom v Evropě. Rusko je na parketu světové politiky jako jedna ze dvou rozhodujících sil. A to je situace, kterou ani Čadajev ani Solovjev neznali, neřešili a nepopsali. Historie nám pomáhá, ale především jde o to, co je tady nového. Rusko na parketě světové politiky se chová jako starý medvěd, ale současně se učí chovat se v tomto novém světě. To nemusí znamenat být lepší, ale třeba být účinnější, což je při povaze tohoto systému nebezpečné. V každém případě musíme to Rusko znát.

Druhá poznámka: já bych chtěl říct, že jsem velice rád, že Luděk Pachman tady je. Byla doba – a trvalo to několik let – kdy diskuse,

A teď to hlavní, co jsem chtěl říct. Jsou to kritické poznámky na dvě strany. Jedna směrem ke konzervativní straně, jedna směrem k Zeleným a k mírovému hnutí. Přitom je mnohem snazší se vyjadřovat ke konzervativní pozici, protože ta je jasná. Mírové hnutí, Zelení, to je konglomerát amorfní, čili těžko uchopitelný. Naproti tomu konzervativní pozice je historická, známá, stará. Konzervativci nejsou velice často s to objevit, najít, pochopit, vycítit nové problémy a nové potřeby u té měnící se společenské skutečnosti. A jak říkají Němci: "Im Zweifelsfall sind wir für das alte." To znamená, že leccos radši odloží, neřeší, anebo jiní, kteří se snaží to řešit a ukazovat na to, nejsou hned pochopení.

Já jsem antikomunista. Po zkušenostech svého života jsem se tomu naučil. Ale já si myslím, že antikomunista není ten, kdo nejsilněji nadává na SSSR. Antikomunismus znamená třeba zastavování tohoto totalitárního systému a taky perspektivu jeho rozpadu. Aby tento postoj byl účinný, tak se oně totalitě musí velice dobře rozumět a musí se velice dobře rozumět tomu, jakým způsobem jedná ve světě. A primitivní antikomunismus dělá chybu, že velice často nechápe nové otázky, sociální konflikty, nacionální konflikty – s oním rozpadem spojené. Místo toho vidí všude jenom sovětskou infiltraci. Ta tam samozřejmě je. Ale to není ta vlastní příčina, ta živná půda, ze které to roste. A když reakce západní politiky na antikomunistické diktatury je – "to je dobré, protože je to protikomunistické" –, tak potom tam určitě nastane situace, že se komunisté mohou velice dobře uplatnit.

Je třeba podporovat demokratická hnutí, řešení sociálních problémů. My jsme v Evropě, a tady existuje mírové hnutí. Je třeba, aby konzervativci pochopili otázky, které se v tom mírovém hnutí vyjadřují. Tím, že o nich řekneme, že jsou šílenci nebo agenti, tím sami sobě zabraňujeme pochopit ony věci. Přitom i to je třeba vidět diferencovaně: konzervativci velice často v dějinách byli ti, kteří otázky, jež přinesli levicoví činitelé, později vyřešili. Oni je mohli vyřešit, protože nebyli v podezření právě z té levicovosti, ze socialismu a tak dále. Nechci mluvit ještě o tom, že ne vždycky je třeba volit nejostřejší výrazy a ne vždycky je třeba zraňovat partnera. To nepomáhá diskusi. Diskusi ulehčuje, když je člověk trochu zdrženlivější.

To souvisí s problémy, se kterými tady začal Alexander Tomský.

V čem to je? Patent na rozum je ten problém, který on tady, postavil, a to jinými slovy – citacemi jiných lidí. Nejnebezpečnější jsou ti, kteří si myslí, že mají pravdu a nepřipouští, že by se mohli mýlit, že by přece jenom mohli mít pravdu ti druzí. A ještě k mírovému hnutí: Oni vidí, oni cítí ty otázky, ale jejich odpovědi jsou velice často vedle. Protože jdou cestou pohodlného myšlení. Každý má rád jednoduchá řešení a mladí lidé chtějí mít svět jasný – to je přirozená tendence. Dám jeden příklad: velice povrchní je tvrzení, že protože se svět může třikrát zničit, nepotřebuje přistavit další rakety, aby se zničil čtyřikrát. Když se trochu diferencovaně analyzuje, tak se ukáže, že se nejedná o stejné rakety se stejnými funkcemi a že ten celý problém je zkrátka mnohem hlubší. Že totiž ti, kteří říkají 'nepotřebujeme na Západě žádné další rakety', omezují možnost volby Západu, opce – jak se říká v moderní politologii. Je třeba mít všechny možnosti opce. A právě Sověti svým tlakem na Západ zužují jeho možnosti opce.

VILÉM PREČAN:

Poslouchal jsem Ludka Pachmana a mnoho jeho tvrzení bych podepsal. Jiná ne: například o pacifismu 30. let. Jestliže nerozlišíme pacifismus vlád a pacifismus nevládní, tak to je zmatení pojmů. Appeasement Chamberlaina se liší od pacifismu jiného, dejme tomu Osietzkého. Ale proč nemohu přijmout ani ty argumenty, které bych jinak podepsal? Protože projev Ludka Pachmana není a nevznívá jako výzva k přemýšlení, k řešení problémů společným úsilím, ale jako výzva k pogromu na chartisty. Já bych o tom nemluvil, kdybych to považoval za vybočení z projevu. Ale zdá se mi, že je to otázka stylu. A nemohl jsem to neříct, protože bych to považoval za nečestné.

Jestli jsem dobře rozuměl: lidé, kteří se zamýšlejí nad stavem tohoto světa a nad tím, jestli se neřítíme do záhuby, jsou levicoví marxisté, utopisté, vlastně šilenci. Ale nelze přece tleskat Václavu Havlovi a jeho úvahám o ztrátě lidské identity a současně odmítat zamyšlení nad tím, co nás čeká za deset, dvacet let. Od chvíle, kdy vystoupil se svou analýzou Římský klub, víme všichni, kdo umíme číst a přemýšlet, že nad námi všemi visí Damoklův meč sil, které nejsme s to zvládnout. Zelení nejsou moje strana. Ale zvedli problémy, které tehdy, před šesti lety, nenastolily etablované velké

strany. Já znám ty vrstvy německé mládeže, které nejsou oslovitelné žádnou z velkých etablovaných stran. Jejich politický potenciál by mohl být jen destruktivní, jestliže by se nenašel někdo, kdo je integruje do politického řešení problémů tohoto světa. A jestli v něm vidím zásluhu nebo smysl celého hnutí Zelených, pak v tom, že oni tyto – jinou stranou neoslovitelné vrstvy – vedou k diskusi. Že jejich potenciál nevyústí jenom v destrukci.

X X X

LUDEK PACHMAN:

Především bych chtěl začít omluvou. Organizace "Svobodná společnost na podporu přátelství s národy Československa", kterou vedu, se dostala do konfliktu s organizací Opus bonum. V průběhu tohoto konfliktu jsem kritizoval některé jednotlivosti, kde si myslím, že jsem měl pravdu. Tuto kritiku jsem přehnal, za což se omlouvám. A chtěl bych konstatovat, že považuji činnost Opus bonum za neobyčejně pozitivní, že možnost opravdové otevřené diskuse mezi nejrůznějšími směry exilu považuji za důležitou a pokud budu moci osobně ve vaší činnosti pomoci, do budoucna jsem k tomu velice ochoten.

Ivan Binar mi řekl, že nemáme zapomínat na to, v jakých podmínkách Charta 77 pracuje. Na to nezapomínám. Vzpomínám si ale na jednu epizodu: V době, kdy jsem seděl ve vězení – v roce 1970, kdy lékaři sdělili mé manželce, že mám zhruba padesátiprocentní šanci přežít – seděl jsem tam vlastně pro předchůdkyni Charty 77. Manifest "Deset bodů" byl v podstatě totéž. Tento pokus se nezdařil. V téže době, kdy jsem seděl ve vězení, vyšel ve Svědectví článek, ve kterém celá akce "Deset bodů" byla krutě rozsápána. Když jsem se vrátil domů, tak mi při prvním přečtení tohoto článku bylo – upřímně řečeno – do breku. Pak jsem ho četl třikrát, čtyřikrát, pětkrát, a při pátém přečtení jsem podstatným částem této ostré kritiky dával v podstatě za pravdu. A dneska si myslím, že tento článek byl neobyčejně důležitou lekcí, která například mně osobně pomohla ve změně mnohých názorů a dávám tomuto článku za pravdu na plných sto procent. Chtěl bych připomenout, že tam byly kritizovány i některé věci, které se týkají i Charty 77, například princip legality, psát prohlášení, nedělat nic jiného – to vše bylo

ostře odsouzeno. Proto si myslím, že mám morální nárok dneska převzít onu úlohu Pavla Tigrida a eventuálně metodou šokové terapie pomoci některým jiným přátelům v Praze.

Za druhé – pane Horáčku, politika uvolňování napětí dosud nebyla a není nic jiného, než obrovská hospodářská pomoc směrem na Východ v očekávání, že oni to snad odmění dobrou vůlí. Tato hospodářská pomoc byla Sovětským svazem zneužita ke zbrojení, přičemž k žádné změně komunistického systému nedošlo. Byla mi položena otázka, jak reaguje západoněmecký parlament na mírové hnutí. To jste mohli slyšet v diskusi, která byla v minulých dnech vysílána rozhlasem a televizí. To však není můj problém, to mě neznepokojuje. Můj problém je trochu jiný: mírové hnutí okamžitě prohlásilo, že většinové rozhodnutí parlamentu o raketách neakceptuje a že i nezákonnými prostředky bude nadále prosazovat svou linii. A já natolik znám historii země, v které žiji a jejímž jsem občanem, že vím, že německá demokracie už byla jednou rozbita nikoli v parlamentě, nýbrž na ulici. Na ulicích byla rozbita demokracie Výmarské republiky. A proto jsem přesvědčen – a to říkám i jménem skupiny, kterou reprezentuji – že je třeba se postavit proti této výzvě boje na ulici. Že nelze ulici – jako tenkrát – přenechat protidemokratickému hnutí. K podstatě konzervativní politiky patří především učit se z historie, využít všech zkušeností historie, hledat reálné cesty.

Že ochrana životního prostředí je jeden ze základních úkolů pro konzervativní hnutí – to je moje pevné přesvědčení. A bod jedna našeho ekologického programu říká, že jediná cesta k záchraně životního prostředí je radikálně omezit a dokonce zastavit v nejbližší budoucnosti spalování fosilních látek /uhlí, oleje/ a podporovat vybudování atomových elektráren, které jsou jedinou formou čisté energie, nezatěžující životní prostředí. Jestliže vy bojujete proti mírovému využití atomové energie, tak chcete perspektivně zničit naše životní prostředí.

Pane Horáčku, vy jste položil otázku, co jsou Zelení. Na to vám nikdo neodpoví, poněvadž to ani vy sami nevíte. Ani na jediném sjezdu jste se dosud nerozhodli, co vlastně jste. Vy jste si jednotlivě uvnitř vašeho hnutí pouze v jednom jediném bodě: vy nechcete existující systém. Ať mluvíte o boji za mír, ať mluvíte o ochraně životního prostředí, ať už budete o čemkoli jiném mluvit – jde vám

o to, zničit zdejší systém, zavést zde nový stát. A k tomu vám řeknu tohle /a to patří taky ke konzervativnímu přesvědčení/: Tenhle stát není vůbec žádný ideální stát. Království Boží na zemi neuskutečníme lidskými prostředky a silami. Ale tenhle stát je nejlepší stát, jaký jsem ve svém životě poznal. A jestliže nevidím cestu k ideálnímu státu reálným způsobem, rozhodnu se minimálně pro menší zlo a ne nechám si vnutit zlo daleko větší, které už existuje v tolika zemích. Někdejší vidiny se čím dál tím víc vzdalovaly a co potom zůstalo, byl jenom nedemokratický, nelidský systém.

Pane Tomský, máte pravdu, jde o krizi křesťanství, jde o krizi západní civilizace. Ale nesouhlasím s vámi v tom, že je tento svět přeideologizovaný – právě naopak, přeideologizovaný je komunistický Východ. A co schází na Západě, je duchovní podstata politiky a ekonomických systémů, schází zde perspektiva, neexistuje program pro mladou generaci, neexistují pozitivní ideje, které mohou někoho nadchnout. My jsme přematerializovaná civilizace, která za nejméně třicet až čtyřicet posledních let nevyvinula ani jednu novou ideu, která by byla skutečně pozitivní. A to je taky moje omluva pro zdejší Zelené, zvláště pro mladé, jako jste vy, pane Horáčku, pro zdejší militantní marxisty. My, konzervativci, jsme jim zatím nedali žádnou pozitivní ideu, která by byla s to vzbudit nadšení a perspektivu do budoucna.

ZDENĚK MLYNÁŘ:

Alexander Tomský vyjádřil obavu nebo pesimistický pocit, že pravděpodobně tato demokracie není s to nějakým způsobem – aby se tak řeklo – vstřebat do sebe nereálné, utopické tendence. Já v podstatě s tím celkovým nástinem souhlasím, protože to je v něčem obdobná situace třeba při vzniku marxistické ideologie. Ale právě z historie marxismu bych dovozoval, že demokratický politický systém západního typu toho třeba schopen byl a je. Pokud se tato koncepce s rysy utopismu slibující beztřídní společnost uplatnila jako hnutí v demokratických zemích, tak vlastně nakonec vyústila v sociálně demokratický reformismus nebo v řadu politických směrů, které byly s to existovat právě v pluralitním systému. Ale tam, kde narazila na systémy takové integrace neschopné, buď na carismus v Rusku, jako klasický příklad, anebo potom vlastně

na Hitlera, čili zase na dědictví nějaké diktátorské praxe, pak se teprve uplatnila a spoluvytvořila totalitní systém. Čili: věřím na možnost, že s těmi nereálnými nebo mnohdy zcela utopicko – ideologicky zaměřenými hnutími je s to se vypořádat systém, pokud zůstane pluralitně demokratický. Jakákoli tendence reagovat tady tlakem pomáhá naopak prosazování oněch směrů, které pak demokratický systém spolurozrušují.

Myslel jsem to především na aktuální západoněmeckou situaci: dovedu si představit, že určité ovzduší frustrace může vést k tomu, že se v protiraketovém hnutí vytvoří jakési radikální křídlo, které může dojít až k formám, jež prakticky odmítají pluralitní demokratický systém jako neschopný jisté problémy řešit. Záleží na tom, jestli v systému jako celku převládnu síly, které to budou chtít demokraticky, politickým způsobem vstřebat. Těžko v té situaci uplatnit třeba i politické mechanismy typu Pachmanovy konzervativní akce. To, myslím, by bylo právě vytvoření dvou pólů, které by si to mezi sebou nakonec řešily pravděpodobně mimo parlamentní struktury, oba na ulici, systémem kdo s koho.

Druhá věc: Já jistě nemám odpověď na otázku, jak, jakými cestami a kdy konkrétně časově může dojít k překonání blokového rozdělení Evropy. Já se jenom domnívám, že jako určitá cílová nebo politicky žádoucí alternativa to není věc nerozumná nebo bláznivá. Lze si představit celou řadu sil v Evropě, které by takový program sledovaly. Jednou z těch sil jsou všechny středoevropské státy sovětského bloku, které by na tom byly zainteresovány. Ale pak – jako vždycky v politice – se tyto cíle samy konkretizují, teprve když se začíná prosazovat nějaká alternativa jejich uskutečnění. Ukazují se pak jako možné či nemožné. Já nemyslím, že to je věc na padesát let. Je-li to reálné nebo ne, to se rozhodne, domnívám se, pravděpodobně někdy v osmdesátých letech. O tento způsob vývoje bude nějaký konfliktní politický proces probíhat už teď. Jisté možnosti vidím v tom, že oba bloky se zaplétají do určitých těžkostí. Vůbec nespolehám na to, že tím, že se budeme chovat v západním bloku slušně, tak že se pohne svědomí sovětskému politbyru. To je samozřejmě úplná pitomost. Ale dovedu si představit procesy v politice, které donutí i sovětské politbyro, aby z hlediska svých vlastních zájmů uvažovalo o jiných alternativách, než o neustálé reprodukci toho kola, ve kterém zatím byli úspěšní. To se může stát

tehdy, když se ukáže, že to dál už ani pro ně – z hlediska jejich vlastních zájmů – nejde. Nezapomínejme na to, že sovětský blok z jedné třetiny zhruba se sto miliony lidí sestává ne z Ruska, ale z Československa, Maďarska, NDR, Polska a tak dál, – že to rozhodně není monolit. Sovětský blok je vnitřně strukturovaná a potenciálně rozporná záležitost. Nejde tu o dobrou vůli, nebo že to tam někdo bude chtít demokratizovat. Nebude. Ale bude muset pod určitými tlaky a problémy zkoumat jiné alternativy než ty, které se mu dosud jevily výhodné.

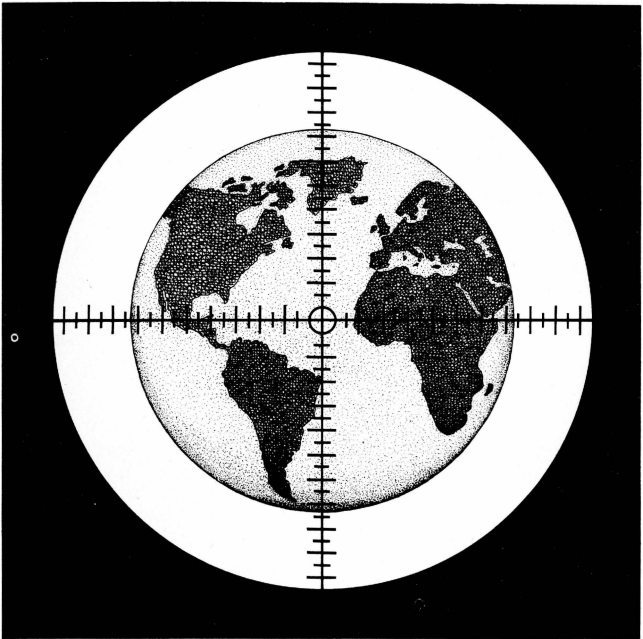
Reálně socialistický způsob myšlení je – a to se nezlobte – modelově konzervativní způsob myšlení, tedy tendence udržet status quo a to, co se osvědčilo, stále opakovat. Takže oni nepřijdou s iniciativou. Ale mohou být donuceni. Buď silou problémů, které vznikají, nebo třeba tím, že při zbrojení nastává pro SSSR za určitou mezí otázka, že i armáda musí být zainteresována na tom, aby hospodářství fungovalo líp než teď. To začíná být mínus z hlediska kapacity válečných schopností. Může nastat celé období, kdy hlavní starostí nebude expanze navenek, nýbrž nutnost dát dohromady nějaké vnitřní zázemí. Z takových situací potom vznikají určité možnosti volby, kdy by se dosavadní modely daly možná i přeměnit. Já nevím, jestli to bude napřesrok nebo za pět let, ale může to vzniknout.

Potom je odpovědností druhého partnera, zda on zvolí možnost zůstat v tom kolotoči, nebo volit nějakou jinou alternativu. Já netvrdím, že USA teď tu alternativu měly. Ale principiálně je to možné. A nakonec SSSR sám se tím, jak hraje roli supervelmoci a zaplétá se do světové politiky, dostává do problémů se svým vlastním, nejzákladnějším principem. Tento nejzákladnější princip sovětského systému zní, že může fungovat jenom když v něm působí pouze to, co je shora připuštěno. Každý nežádoucí vliv je funkčně rušivý. Ale tím, jak se zapletou do celého světa, dostávají se do situace, že to nemají už pod kontrolou. Jsou stavěni do situací, kdy budou muset ustoupit mnohdy prostě jenom proto, že zapůsobí nějaká jimi nekontrolovatelná síla, třeba nějaký arabský spojenec. Z takových situací vzniká možnost změny z hlediska vlastních zájmů těchto imperialisticky orientovaných sovětských mocenských elit. Model supervelmocenského postavení se neukáže být optimální a i mezi tou elitou budou určité tendence říct – raději možná ne tolik toho vý-

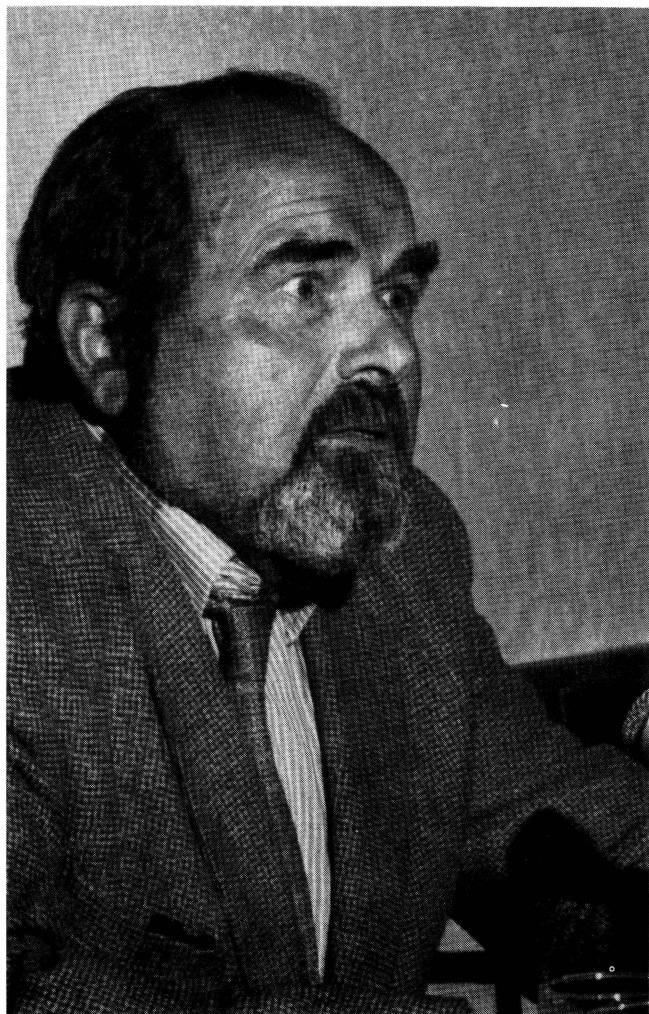
boje a radši víc izolacionalismu a tak podobně. Nedá se předvídat, kdy to bude a jak to bude. Ale z tohoto hlediska nejsou politické představy o jiných možných cílech, než je bipolární blokový model, nějaká úplná iluze.

PAVEL TIGRID

ŽIVOT A ZÁNÍK
V NUKLEÁRNÍM VĚKU

RTZPH

Pavel Tigrid

Život a zánik v nukleárním věku

Nedávno kdesi v západním Německu znuděný americký důstojník nařídil své znuděné posádce, aby vykopávala a pak zase zasypávala hromadné hroby : nikdo neví, kdy takový výcvik může přijít k dobru. Jakýs čilý reportér ty *American boys* při té trudné práci vyfotografoval, obrázek vyšel v novinách a bezpočet občanů svobodného světa se nad ním mravně rozhořčil při snídani s vajíčkem na měkko. K večeri přinesla televize záběry statisíců lidí, ležících nehybně na nekonečném prostranství a předstírajících hromadnou smrt po nukleárním útoku : takhle a hůř, poněvadž udušeno a spáleno, by to vypadalo, kdyby došlo k válce jadernými zbraněmi, bylo řečeno. Proto je třeba, v této chvíli poslední naděje, zabránit další instalaci těchto holokaustních strojů — aspoň na jedné straně barikády, když už na té druhé je jich tolik, že se s tím nic nedá dělat. — V oblíbě jsou také filmy o nukleárním zpustošení světa, jako třeba zbrusu nový americký televizní horror “Den po té”, jak by to vypadalo u Kansas City pár hodin po úderu. Dosti hrozné, ale ani to nestačilo, protože soudě podle té zfilmované zkázy mohlo jít o výbuch o bídných 20ti megatunách. “Kdybych ten příběh zpracoval s vědeckou přesností”, poznamenal k této kritice režisér filmu, “pak by nebyl žádný příběh a tudíž ani film.”

Jedno zcela odborné ministerstvo, francouzské, nedávno odhadlo, že jenom *sovětské rakety středního doletu* by mohly samy o sobě zahubit přes 30 procent všech lidí na světě, což je věru úctyhodné, když uvážíme, že jde o vcelku skromný počet raket.

Učení vědci přispěchali rovněž nedávno s douškou, že navíc k

hetakombám a spáleníštím přidruží se k následkům nukleární války doba ledová: kdyby se ze stávajícího jaderného arzenálu “užila” jen desetina, aspoň polovina země by upadla v neprodyšnou tmou (225 milionů tun kouře by zaclonilo 90 procent slunečních paprsků), voda by zamrzla na metr hluboko, vegetace by zahynula a s ní napřed zvířata, živící se rostlinami a pak i masožravci, pokud by nějakí zbyli.

Ptám se vás, ptám se sebe, jaké pocity bez příkras a předstírání, tyto apokalyptické vize a propočty vyvolávají. Za sebe přiznávám, že jsem si nikdy nedovedl představit — tedy tak, aby mě mrazilo — deset milionů nebo deset tisíc zabitých, umučených, spálených, zmrzlých. Měli jsme je za druhé světové války a hlásil jsem ty cifry na vlnách BBC z Londýna, aniž jsem hnul brvou. Ale plakal jsem, když na budovu téže BBC padla puma a zabila *jednoho* člověka-kamaráda, nad jehož roztříštěným tělem jsem stál. Hrůza na mě padla, když jsem před svým vnitřním zrakem viděl, jak nacisté mučili a umučili *jednoho* mého přítele, jehož jsem dobře *znal* a s nímž jsem v duchu mohl prožívat *jednu* smrt. Hrůzou jsem se pokaždé zpotil při až fyzicky prožívané představě, jak vedou, nahou, do plynu mou matku, osmiletého bratrance Petra a s ním ty další, krásné židovské děti. Nebo po válce, když jsem v dokumentárních filmech nacistů viděl po stromech pověšené Ukrajince a když kamera “najela”, jak se říká, na detailní záběr *jednoho* oběšeného kluka...

Moje reakce, tehdy jako dnes, byl hněv — vášnivý, prapudový, jakoukoli racionální úvahou nezředený hněv a z něho vyvěrající touha, ano touha, postihnout, porazit, zneškodnit ty, kdo tyto hrůzy, viděné prismem individuálního osudu, připravili a vykonali. Tedy boj, nikoli kapitulace, oko za oko, zub za zub, nikoli ruce nad hlavou, i kdybych na to měl chcípnout (k čemuž se poutala méně heroická myšlenka, že člověk může umřít jen jednou a při troše štěstí bez dlouhého utrpení).

Nevím, jak dnes ti lidé, kteří v miliónových počtech protestují proti eventuální smrti miliónů ve válce, která ještě nenastala, proti nukleární apokalypse, na jejímž prahu údajně stojíme — nevím tedy, jak tito manifestanti vidí svým vnitřním zrakem všechnu tu zkázu. Zdá se, že nejspíše a nejčastěji právě apokalypticky, tedy jako masovou a tudíž odosobněnou záhubu. Způsob jejich protestu tomu nasvědčuje — je kolektivní, anonymní a snad právě proto, ač jde o věci nadmíru vážné, nejednou radostný, až piknikový, který říká — podívejte, kolik nás je,

lidský řetěz tvoříme od města k městu, od ambasády k ambasádě, navíc mluvíme jménem dalších miliónů, naše výzva je obecná, naše hesla jsou globální. I ta smrtka, jež s nimi někdy v přestrojení pochoduje, má maškarní ráz. Je pouťová, není tragická. Je vnější, není niterná.

Ale o tom všem už tu byla řeč. My se v této úvaze o životě a zániku v nukleárním věku chceme dopátrat trochu hlubších poznání. Přiznáme proto, jaksi zkusmo, všem těm, kdo pochodují za mír, že správně činí, že jejich úmysly jsou tak ušlechtilé, jako jejich cíl : svět bez války. Nadto války — a to je kardinální argument stoupců všestranného i jednostranného odzbrojení —, která nezná vítěze a poražené, která nezanechá po sobě nic, než neživot a spáleniště. Natolik, že ani *nevystává* otázka po případném etickém či ideologickém zdůvodnění holokaustu, poněvadž nebude nikoho, kdo by ji mohl položit. Slovy kardinála Koeniga, “jaderná válka nemůže být ani spravedlivá, ani nespravedlivá, ohrožuje existenci všeho lidstva a proto žádná úvaha, ať už etická nebo politická nemůže ospravedlnit nukleární střetnutí”. Tím spíše, dodává kardinál, že konflikt vedený nukleárními zbraněmi “vůbec nerozlišuje mezi vojáky a civilním obyvatelstvem”.[†]

Biologickému přežití se tu tedy dostává naprosté priority a v argumentaci např. amerických biskupů, jak už tu bylo řečeno, je zřetelně rozhodující. Předpokládaná zkáza ve své všeobjímající, totální podobě pohltí vše, nic nezůstane, tím méně etika. Když nic nezůstává, pak taky už nic neplatí.

Mohou-li v křesťanovi vznikat jisté pochyby o tomto přístupu — například, že se tu, až neuvěřitelně, opomíjí právě etická složka lidství, jež se tu redukuje na svou biologickou část — v politicky uvažujícím člověku pak vyvolávají pochybnosti a podezření dosti konkrétní.

Tak je např. podezřelé, že apokalyptickou vizi totální zkázy po léta a důsledně šíří právě ti, kteří tutéž zkázu neméně důsledně, a nadto prokazatelně, připravují. Zároveň svalují vinu na závody ve zbrojení na stranu protivnou, v daném případě na Spojené státy americké, usilující prý o nukleární převahu a tím i o možnost zničit Sovětský svaz. Skutečností však zůstává, že tytéž Spojené státy tuto převahu po značně

[†] V interview v listě *Le Monde*, 7. května 1983.

dlouhou dobu měly, ale nevyužily jí ani využít nemohly z důvodů, které jsou dány demokratickou strukturou jejich společenského uspořádání, jehož pilířem jsou otevřené kontrolní mechanismy, tedy právě ty, které sovětský systém nejen nemá, ale programově je zavrhuje. A není snad pravda, že demokracie, pokud jde o jejich vlastní existenci a soudržnost — a vzhledem k právě zmíněným kontrolním mechanismům, umožňujícím občanům určovat i měnit svůj osud v koncenzu a nikoli v konfliktu — by si mohly bez velkého rizika dovolit pronikavé odzbrojení, zatímco sovětský systém nikoli ?

Neméně podezřelé je, i když v jiné souvislosti, že sovětská supervelmoc, dnes vojensky nejmocnější na světě, rozhodně odmítá i jen rozpravu o tom, že by mohly existovat, že už existují, jaderné zbraně selektivní, pravda, mordující a ničící, ale ne všechno a ne totálně. Odmítá takovou rozpravu jako nemravnou a cynickou, což zase zní podezřele z úst samozvaných držitelů moci nad svými, a silou zbraní v područí drženy cizími, národy. Tím spíš, že tu jde o promotéry ideologie výslovně zdůrazňující, že cíl světí každý prostředek a že lež je jedním z nich.

A je snad zcela vyloučeno, že vize zkázy beze zbytku, servírovaná dnes a denně slovem i obrazem stamiliónum živých, skrývá v sobě vědomý či nevědomý psychologický propagační úmysl : zpracovat tyto milióny ke kapitulaci tak říkajíc preventivní ?

Nezanedbatelným, ba prvořadým emocionálním nábojem je tu strach. Strach z individuální smrti, umocněný hrůzou ze zániku všeho živého. "Odstraňte strach!", je možno číst na standartách manifestantů. Rozuměj : odstraňte zbraně, které tento strach vyvolávají. Ale není snad každému jasné, že tyto zbraně nejsou *příčinou*, ale *důsledkem*, vojenským důsledkem mocenského, ideologického a politického stavu světa, napětí, které vyvolává, a nebezpečí, která z tohoto napětí a z tohoto stavu plynou ? A není tudíž volání po zničení vražedných zbraní nesmyslné a marné zároveň, pokud nebudou odstraněny nebo aspoň modifikovány právě ty okolnosti, které si závody ve zbrojení vynutily ? Proto také rovnováha sil, i kdyby jí bylo dosaženo, musí být znovu porušena, pokud nebude politickými prostředky nastolen, kontrolován a tak i zaručen život v míru.

V této souvislosti je asi nezbytné položit otázku odpovědnosti, nebo

aspoň hlavní odpovědnosti, za ohrožený mír. Soudně uvazující pozorovatel, který odmítá — na rozdíl od těch obránců míru, kteří jaksi vystoupili z historie — vidět svět nikoli jaký je, ale jaký by měl být, nemůže než dospět k závěru, že světový mír ohrožuje, prokazatelně a soustavně jen jedna velmoc — Sovětský svaz. Tato velmoc neustále vyhledává ohniska neklidu, pokud je vůbec sama nevyvolává, všude ve světě. Je to ona, která navíc oslabuje mír samou podstatou svého totalitárního systému — bezohledného k lidu, jemuž vládne a v němž všechny politické, hospodářské, sociální a jiné chronické disfunkce musí jít na vrub nějakého třídního nepřítele a periodicky “vyrovnávány” imperialistickými výboji. Ve vlastním imperiu pak dochází k národním a sociálním revoltám; ty musí být násilím zdohány, a pokaždé nutně takovýto postup znejistí mír mezinárodně politicky. Potlačované společnosti půjdou zase, dřív nebo později, do revolt — a sovětské násilné akce proti nim mohou vyvolat novou válku. Kombinace politické vratkosti na vlastní půdě, a mocensko vojenského prvenství ve světě, je pro mír krajně nebezpečná. Jednak proto, že velmocenský diktátorský kolos v situacích “zády ke zdi” je hotov takřka ke všemu, a pak proto, že právě neexistence demokratických kontrolních mechanismů dovoluje stranickým tajemníkům či maršálům odpálit nukleární zbraně kdykoli se jim zezdá, že chvíle je příhodná, nebo že vnitro-či zahraničně politická situace, do níž se mocenská klika dostala, je tak zoufalá, že už není co ztratit.

Závody ve zbrojení jsou přímým důsledkem naprosté nedůvěry mezi oběma mocenskými bloky. Tuto nedůvěru svou politikou, vlastně už od svého založení, živil a udržoval Sovětský svaz. Dopustil se zrad a podvodů, jakými byly sovětsko-nacistický pakt, rozparcelování Polska, porušení jaltské dohody, blokáda Berlína, propašování raket na Kubu a mnoha jiných.

Je tedy tato nedůvěra víc než oprávněná, zejména když jde o tak životní otázku, jakou je právo svéprávných zemí svobodně si určit, jaká míra obranných prostředků je nezbytná k přežití. Sovětskému svazu toto právo nikdo neupírá, to jen Sovětský svaz ho upírá těm druhým.

Z těchto a řady dalších důvodů nelze klást rovnítko — jak to činí nepoučená a nepoučitelná levice v těch dosud svobodných zemích, které chrání její právo na názor — mezi Sovětský svaz a Spojené státy.

Oslabovat obrannou politiku Ameriky a jejích spojenců se rovná oslabování míru.

Ale hodme všechny tyto okolnosti a úvahy na chvílku za hlavu a zase jaksi zkusmo, v modelové podobě, dejme stoupencům kapitulace zelenou : ano, je lépe být rudý než mrtvý (všimněte si, mimochodem, že se nikdy nehlásá, že je lepší být zamerikanizován, než mrtev, což implicitně naznačuje, že *toto* nebezpečí neexistuje a kdo tedy vlastně opravdu ohrožuje mír) — přijměme *pax sovietica* za hotovou věc a vžijme se do dne, týdne, roku “po té”, co jsme, bez boje a z vlastního rozhodnutí, na kapitulaci přistoupili. Říkám kapitulace, poněvadž v daném modelu o nic jiného jít nemůže. V rámci této úvahy nelze uvést četné důvody, některé z nich nuancované a převážně technicko vojenského rázu, které vedou k jednoznačnému závěru, že existují *jen* dvě možnosti, dvě alternativy. *Bud'* válka, i válka nukleární, zůstává nástrojem politiky, a hrozba válkou, i válkou nukleární, je plně kredibilní v tom smyslu, že protivník nemá pochyb o tom, že tato hrozba je míněna vážně a že v krajní situaci bude uskutečněna. *Nebo* tomu tak není, a pak kapitulace je jedinou reálnou alternativou, je v té či oné podobě, a po těch či oněch možných peripetiích, finální a pravděpodobně bezpodmínečnou.

Nuže, přijali jsme tedy alternativu druhou, země a život na zemi pokračuje. Ale jak ? Kapitulací bez boje odvrácený zánik měl být předpokladem a východiskem pokračujícího, zajištěného, ba dokonce vzkvétajícího života. Ukazuje se však od první chvíle, že biologické přežití nestačí a neuspokojuje, že kapitulace vycházela z nesnesitelně zúžené, deformované vize života a člověka, a že *právě ona* je neodvratně zárodkem nového konfliktu, kvalitativně rozdílného, rozuměj zápasu o *nedeforovanou*, pravdivou tvář tohoto člověka a o důstojnější náplň tohoto života. V našem modelu by tedy bylo velmi brzo zřejmé, že tím, že jedna válka byla odvrácena, jiná začala. Sovětský protektorát nad zeměmi, které podlehly vydírání v podobě apokalyptické vize konce světa a zvolily kapitulaci, by vyvolal pasivní i ozbrojený odpor, rezistence by se rychle rozrostla v národně osvobozovací zápasy dosud nevídaných rozmeru. Podzemní armády, partyzánská, odbojová a teroristická hnutí by tvořily nikoli tisíce, ale stamilióny lidí. A

vlastenecky i humanisticky motivovaní jaderní fyzikové — proč ne ? — by v skrytu, ale o to důmyslněji vymýšleli a vyráběli vše potřebné tak, aby jednou — a patrně dřív než později — celá tato obrovská armáda svobody mohla vrhnout v tvář vítězům ve válce, která se nekonala, své : a teď *my* můžeme zničit svět a s ním i vás... a tentokrát kapitulujte vy !

I kdyby náš model se nepromítl do reality v celé své kontuře, prokazuje, myslím, dosti přesvědčivě, že slogan “raději rudý než mrtvý” je nejenom nemravný a protimírový, ale také protismyslný a s důsledky právě opačnými než jsou ty, které předpokládá.

Ještě slovo na závěr. Nukleární válka, a to i v té představě, která si s její apokalyptickou podobou nepohrává, je strašlivá válka. Zahubila by naše rodiny, spálila naše města, zastínila slunce, srovnala by se země i ten kraj, z něhož jsme vyšli. Proto její odvrácení musí patřit k nejvyšším úkolům těch, jimž svěřujeme řízení věcí obecných. Zároveň však neříkejme, že my, řadoví občané, jim v tom nemůžeme pomoci. Pomoci můžeme vydatně, dokonce snad rozhodujícím způsobem právě tím, že nepropadneme pocitu bezmoci, defaitismu, mravní i občanské pokleslosti. Že se nám nerozklepají kolena před vidinou apokalypsy, vidinou zhusta manipulovanou těmi, kteří kapitolu o Zjevení sv. Jana nikdy nečetli, natož dočetli. V té se totiž *také* čte : “I viděl jsem anděla sestupujícího s nebe, majícího klíč od propasti a řetěz veliký v ruce své. I chopil draka, hada toho starého, kterýž jest ďábel a satan, i svázal jej za tisíc let. A uvrhl ho do propasti, i zavřel, a svrchu nad ním zapečetil, aby nesvodil více národů, než by se vyplnilo tisíc let; neboť potom musí být propuštěn na malý čas. I viděl jsem stolice, a posadili se na nich, i dán jest jim soud, a duše stínaných pro svědectví Ježíšovo a pro slovo Boží, a kteříž se neklaněli šelmě, ani obrazu jejímu, a aniž přijali znamení jejího na čela svá, aneb na ruce své. A ožili, a kralovali s Kristem tisíc let.” (20, 1,2,3,4).

Anebo ještě jinak : za všechno se platí. Každý pokládá za samozřejmé, že za byt se platí činže, za vodu vodné, za užívání silnice mýtné, ale svobodu by každý pacifista a nejednou i bezúhonný demokrat chtěl mít zadarmo, bez rizika, bez obětí. Historie nás učí, že tomu tak není. Jen v Evropě — kolik najdeme pomníčků a hrobů, na nichž stojí psáno : položil svůj život... za vlast, za národ, dnes bychom nejspíše řekli za svobodu, za svobodu žít ve shodě se svými bližními, se svým svědomím,

se svou představou důstojného pobytu na této zemi. Není žádný důvod, proč by svoboda měla být zadarmo. Právě naopak, poněvadž je hodnotou pro člověka, hodného toho jména, zvlášť velkou a zvlášť nezbytnou, nutno ji také platit nejdříve, i životem. A vůbec nejde o sebevraždu, jak se někdy tvrdí, ale o to, jak žít s vědomím smrti, kterou nutno riskovat pro život. Pravda, cesty Boží jsou nevyzpytatelné a lidský osud vrtkavý : jedné generaci, jedné části lidstva je dopřáno umřít v posteli; jiné padnou v boji, aby ta nastupující generace, anebo i jen ti co přežili, mohli žít po svém, ale také aby *podali svědectví*. Že v příštím nukleárním holokaustu zahynou všichni ? Nemyslím a nevěřím. I kdyby zbyli jen dva, i oni by podali svědectví v obnovující se říši života, proč a jak jsme padli. Malá útěcha ? Stačí to ? Nevím. To si musí každý zodpovědět sám. Za sebe pocít'uji ve všech pórech, že právě proto, poněvadž miluji život, své blízké, svou práci, svého pejska, vyhlídku na hory, příboj moře, který ti něco hučí o tvé vlastní nicotnosti, právě pro tuto lásku k životu hlasuji, nerad ale přece, pro případný zánik v zápase o civilizaci, která — mluveno s filosofem — zůstává civilizací právě proto, že vědomě riskuje svůj zánik, aby přetrvala.

KAREL HAMPEJS:

Já bych jenom chtěl říct, abychom se na situaci neřvali tak pesimisticky, jak vypadá třeba z perspektivy Německa. Když budeme vidět otázku války a míru z pozice například americké mládeže, tak zjistíme, že Američané se s touto otázkou vyrovnávají daleko samozřejměji, jsou daleko větší patrioti – snad vůbec největší patrioti se kterými jsem se setkal. Jsou připraveni za demokracii a za svůj stát bojovat, to je pro ně samozřejmost. A když třeba přijedou do Německa, tak najednou vyvstane problém, že s Němci nemají o čem mluvit, nebo že Němci jsou a priori protiameričtí. A když se jim snaží vysvětlit situaci Ameriky ve světě, tak Němci více méně z ideologických hledisek tomu nevěří a postaví se proti nim. Vidět tu celou situaci z pozice západoněmeckého mírového hnutí je jednooké.

K této jednookosti došlo zároveň i z viny – dejme tomu – pravicových politiků, protože v 70. letech existovala v Německu pro mladou generaci duchovní pustina. Když jsem přišel v letech 1978/79 do Německa, zarazilo mě to, s čím jsem se tady nesetkal a co bylo běžné v Čechách, nebo v Londýně, Paříži –, že mladí lidé stojí fronty na kino, že se zajímají o nové knihy, že pro ně je nová inscenace v divadle, nová publikace zážitkem. Tohle v Německu chybělo. Tady byl "Wohlstand", vydělávalo se hodně, stipendia běžela, všechno bylo o.k. a najednou přišlo malé Zelené hnutí s otázkami, které do jisté míry těm mladým lidem daly náplň. A z tohoto důvodu získalo toto hnutí v Německu tak obrovskou podporu mezi mladými. Najednou zjistili, že se mohou chopit něčeho, že mohou s nějakým názorem oponovat. Jaké je v tom nebezpečí?

Podle mého názoru je to stejná reakce, která už tady byla před válkou a je asi součástí německé psychiky: Němci se vždycky postaví za určitý sen a jsou schopni bojovat za velikost svého snu daleko víc, než za skutečnou realitu. Je to onen tradiční německý idealismus. Ten je v německém mírovém hnutí dost zřetelný. Když člověk čte americké, anglické nebo francouzské komentáře, tak je tu znát právě ten strach: že se tady znovu objevuje určitý typ německého zaslepení, který by mohl vést k nacionalismu, k odštěpení a tak dále. V tom je, myslím si, rozdíl mezi Německem a ostatními státy.

JIRÍ GRUŠA:

Pacifismus nejsou jenom jakési náhodné výbuchy v dějinách. Pacifismus francouzský po první světové válce byl téměř biologickým důsledkem vykrvácení francouzského národa, jehož vítězství v první světové válce bylo vítězstvím v uvozovkách, neboť to vlastně byla dobře kamuflovaná porážka, která měla, co se týká samé biologické podstaty národa, cosi společného s tím, jak byl v druhé světové válce decimován národ německý. To nemá nic společného s tím, jestli kdo začal válku. To je holý biologický fakt. Proto reakce německá souvisí v tomto ohledu s francouzskou a tento kořen pacifismu není často brán v potaz. My bychom mohli jít dále do dějin a zjistili bychom, že po husitských válkách jisté české zbačkorovitění, které potom trvá po dlouhou dobu, je také jedním z typických důsledků právě jakéhosi biologického zásahu do organismu národa ve válce, která byla příliš dlouhá a přesáhla jeho biologické síly.

Německo formuluje samozřejmě své cíle v souvislosti se svými historickými modely. Nezapomeňme, že Hegel, z něhož vychází Marx a tedy také to, čemu se říká konkretizace, logizace skutečnosti a způsob provozování těchto pojmů, anebo vlastně idea moderního socialismu – to všechno z podstatné části pochází odtud. Oni se vlastně obracejí ke svým nejpůvodnějším tradicím. A ani to není zcela náhodné, že se objevuje opět logická konstrukce, která je důležitější než živá skutečnost sama, a které má být docíleno. Ano, nejdříve musíme skutečnost negovat /abychom se vrátili k Hegelovi/, a potom ve vyšší syntéze docílíme něčeho lepšího.

Víme, po 150 letech, že to je vlastně jeden z nejdábelstějších nápadů lidstva. Ale nedá se nic dělat, on funguje biologicky. A jakmile vyřadíme vnímání skutečnosti v její žité, existující, stvořené podobě, v tom okamžiku není proti tomu systému co namítnout. Jakákoli logická argumentace narazí na to, že systém sám jako logistický nebo panlogistický systém funguje. Jedna z typických argumentací je tato: technické vedení války je americký vynález. A my jim musíme dát v podstatě za pravdu. Tento moment technického zajištění odstrašení je skutečně – půjdeme-li na to historicky – produktem pragmatického amerického myšlení. Už v druhé světové válce jsme mohli vidět akcent na technickém vedení války. Byl u všech a Němci by ho pravděpodobně dotáhli stejně daleko jako Američané, kdyby měli příležitost. Ale shodou okolností se stalo,

že technické vedení války – tento akcent na zajištění životů vojáků pomocí maximálně rozvinuté techniky zabíjení s jejím odstrašujícím momentem – je v podstatě americkou myšlenkou. Podíváme-li se na válku ve Vietnamu, podíváme-li se na všechny dosud vedené války, je v tom vždy pokus zajistit životy vlastních vojáků pokud možno ničivě silnou technickou podporou, nebo znásobením ničivé síly. Proč ale? Protože cena života je v těchto společnostech postavena příliš vysoko. Říkám to takto kupecky: ale je to tak – cena jednotlivého života je postavena příliš vysoko. A tím se dostáváme k podivuhodnému rozporu: Když jsem sledoval reakce na Grenadu, tak tady psaly jedny noviny, že je důležité, kolik Američanů tam padne, že bude-li jich 12 až 15, začne to být pro Reagana komplikované. Američané nebyli schopni dále vést válku ve Vietnamu nikoli proto, že by ji technicky nemohli vyhrát, nýbrž proto, že nebyli schopni zajistit určitý počet redukovaných ztrát, které by nesměly přesáhnout počet zabitých na silnicích při automobilových nehodách.

Válka je považována, svým způsobem, za automobilovou nehodu. Četl jsem o Reaganovi několik opravdu novinářsky zlovolných textů; žádný o Andropovovi, ačkoli se jedná o postavu opravdu alcaponistickou v pravém slova smyslu. Místo toho se tu žvaní o muži, který hrál v druhořadých kovbojkách. Ale on hraje cosi velice podstatného v Americe. Totiž – jeden muž, když se chopí správné věci, uvede město do řádného stavu, aniž však – a to je podstata té kovbojky –, aniž kladný hrdina padne. My všichni z Evropy a z našich obyčejných filmů včetně zbojnických motivů víme, že většinou je zbojník na konci oběšen. To je jiná mytologie.

Ve spojení s technickým vedením války je cena lidského života něčím velice podstatným. Je to svým způsobem jakási forma vnitřního míru. Ale vtíp je v tom, že čím bude toto řádění nebo bujení silnější, tím více bude do společnosti vstupovat zcela dynamicky hrozba smrti. A mírové hnutí, ať už argumentuje tak či onak, nežádá v podstatě nic jiného, než udržení toho biotopu, dosavadní ceny života. Ba dokonce její rozmnožení, bez prakticky jediné možné záruky, která je hole technického rázu.

Můj největší zážitek v americké televizi byl šampon. Lidé se neustále v každé situaci uvádějí do podoby reklamního artiklu na užívání života. A to znamená, jistěže, on musí být vyšamponován.

Podívejte se na ruské vojáky na nákladáčích, když jedou okolo. Viděli jste je někdy? Nemají střechu, ať mrzne, nebo leje, sedí tam na lavicích, které jim tam naházejí, jsou ostříhaní nakrátko, prší na ně. Cena života je nízká. To neznamená jenom "nás mnoho". I kdyby jich bylo málo, byla by tu cena života nízká. A v tom já vidím základní hluboký rozpor mírového hnutí: jestli nepůjde s cenou života dolů, jestliže nezakalkuluje moment smrti jako přirozený cíl života – /vždyť žádný jiný cíl život nemá, než aby vzešel na zemi jako slunce a potom opět zapadl jako slunce do vody/ – tak co s tím uděláme? Jak ho pojmem? To je přirozený cíl života – návrat perspektivy smrt do života znamená první krok k tomu, abychom začali uvažovat o mru. O mru skutečně trvalém, o mru dynamičtějším, o mru nestatickém. O mru ne jako o příměří. A to je přesně to, kde bude muset začít celé přemýšlení Evropy nebo Ameriky. V tomto ohledu tato civilizace zaostává za Ruskem a samozřejmě za všemi fundamentalistickými civilizacemi jako je muslimská, jako je japonská atd. Cena života leží jinde. Jako "obchodník" vám musím říct, že v nabídce a poptávce je to bohužel tak: je-li jinde cena níž, nemůžete vy prodávat za vyšší cenu. A to platí, bohužel, i v této oblasti. A to je smutné.

Je iluze, že oni půjdou nahoru s cenou života. Ne, oni nepůjdou nahoru, nebo nepůjdou hned. A půjdou-li, ten moment smrti, její prezentování, tedy její hrozba na světě bude jenom o to silnější. Svět žije příliš ve dni, jak říkával Patočka. Komponentu noci nezakalkulovává do svého, takříkajíc, rozpočtu.

VÁCLAV BĚLOHRADSKÝ

POLITIKA
A
ESCHATOLOGIE

Václav Bělohradský

Politika a eschatologie

Poznámky k otázce míru v evropské tradici

Památce Jiřího Lederera

Úvodem

V Kafkově povídce “Doupě” se jakýsi tvor neustále opevňuje proti šramotu, který k němu doléhá zvnějšku. To že doupě je na dosah tohoto šramotu, který se přibližuje, utichá a znovu se ozývá, proměňuje život tohoto tvora v neustálé starání. Tvor sní sen “o naprosto dokonalém doupěti”; kochá se pohledem na jasné i méně jasné stavební možnosti usnadňující “nepozorovaně vklouznout i vyklouznout z doupěte ven”; noří se do nekonečných technických úvah o chodbách a zásobách. Ale všechny tyto úvahy jsou v rozporu s tím, co doupě má být. Není jen bezpečnou dutinou i když tvor na ní tak myslí, když je ohrožen “a jakýkoli jiný úkol mu je ochoten odpustit”. Ve velké tísní, které je vydán vně doupěte tvor zapomíná, že bezpečí není nikdy dostatečné. V doupěti jsou jen jiné starosti, které se mu zdají mírem a bezpečím, když je sevřen úzkostí z bezprostředního ohrožení; starosti doupěte jsou “jiné, vznešenější, závažnější, avšak jejich stravující účinek je možná stejný jako účinek starosti, jež schystává život venku”. Doupě nakonec je tím místem, kde tvor může přijmout od nepřítele i smrt, neboť “jeho krev se tu vsákne do jeho půdy a neztratí se”.

Život tohoto Kafkova tvora je jakýmsi nepřestajným válčením za mír. Tráví svůj čas pohroužen do kontemplace technických možností jak doupě ještě více zabezpečit, jak si zajistit ještě pevnější mír v jeho útrobách. Ale každému novému opevnění odpovídá nová možnost nebezpečí a nový šramot se ozývá z nekonečného světa před vchodem do doupěte. Někdy ho napadá, že by bylo nejlépe vůbec do doupěte nevkročit, jen ležet u vchodu a těšit se z pomyšlení na bezpečí, které je uvnitř.

Patočka má na mysli stejnou základní situaci člověka, když ve svém eseji o dvacátém století jako válce říká, že ve válkách dvacátého století "vládne mír". Stejná vůle po bezpečí a nikdy nekončícím všedním dni zaopatřování života. Duch doupěte a jeho budování je to, co člověk dvacátého století nazývá "mírem". Tyto motivy dne, toto hledání doupěte, tato vůle k stále bezpečnějšímu zítřku musí být otřeseny, protože není možno zbavit se války tomu, kdo se nezbaví vlády míru, dne, doupěte. Patočka tu připomíná, že slovo "mír" označuje původně v evropské tradici onu proměnu, kterou prodělává člověk, když prohlédne relativnost všech životních hodnot, té slepé vůle k bezpečnějšímu zítřku, která nakonec je nejvlastnějším důvodem války. Položme naši úvahu do této souvislosti.

I. Dvojí establishment a kolonizace slova "mír"

Slovo "mír" je dnes kolonizováno dvojitým *establishmentem*. Za prvé kulturním *establishmentem*, který se zformoval v druhé polovině padesátých let kolem "teorie konvergence všech politických systémů k post-industriálnímu modelu společnosti": tento proces by měl zaručit možnost soužití "mezi různými společenskými systémy" tím, že zmenšuje váhu ideologických rozdílů v politickém rozhodování na všech úrovních. Nazvěme tento *establishment establishmentem dialogu*. Za druhé *establishmentem*, který se zformoval kolem radikální kritiky průmyslové společnosti tak jak byla prosazována koncem šedesátých a

začátkem sedmdesátých let v evropské kultuře : tato kritika dosáhla prakticky monopolního postavení na univerzitách v Evropě (pozdním důkazem tohoto monopolu je, že uprchlý italský terorista dostává nabídky profesury z nejrůznějších universit na rozdíl od polských exulantů) a ovládá ediční politiku většiny nakladatelství v Německu a ve Francii v oblasti společenských věd. Vliv radikální kritiky demokracie na kulturu západní Evropy je dodnes nesmírný, i přes její naprostou pojmovou chudobu : tento nesmírný vliv vyplývá z toho, že došlo k prolnutí masových sdělovacích prostředků a radikálního slovníku ve službách nových třídních zájmů. Jedná se o intelektuály, kteří vidí svůj hlavní zájem v růstu státního aparátu. Nazvěme tento *establishment* “novým radikalismem”.

Establishment dialogu vznikl z ústupu politiky před technikou : politický projekt dialogu je pokus o redukci politiky na kybernetiku a procesus rozhodování na teorii řízení. Projekt této planetární konvergence lidstva k neideologickému modelu společnosti spočívá na složité metafysice, v níž hraje rozhodující roli slovo “systém” : označuje nejvlastnější půdu politiky dialogu podobně jako slovo “stroj” označovalo podstatu státu v době absolutismu. Pojem “systém” se vynořuje počátkem padesátých let jako nové paradigma skutečnosti, které ji postihuje jako “organizaci”. Von Bartaľanfy (1967) definuje teorii systémů jako vědu, která hledá a popisuje principy platné pro “systémy o sobě”, tj. bez ohledu na jejich zvláštní ráz. Tématem studia je organizace a její principy : celek má svou zvláštní logiku, která platí obecně, tj. pro každý celek.

Kybernetika sama je pak zvláštní směr obecné teorie systémů zdůrazňující problematiku “řízení” a “kontroly”. Každý systém musí být schopen “zpětné vazby” tj. kontrolovat své chování na základě informací o vnějším i vnitřním prostředí, které recipuje nějakým “čidlem” (*input*), zpracovává je a rozhoduje se k určité odpovědi. V každém systému pak dochází ke specializaci jednotlivých funkcí, diferenciaci, centralizaci atd. Už tato terminologie ukazuje, že převlečení politiky do tohoto jazyka bude mít pro interpretaci politiky stejnou důležitost jako přenesení politiky na půdu určenou pojmem “stroj” (*macchina*), které je základní strategií absolutního státu.

Největší vliv v oblasti společenských věd získalo schéma vypracované

Parsonsem. Podle tohoto schématu každý systém musí být schopen zaručit čtyři základní funkce (systémové imperativy). Za prvé je nutné zajistit nějak uchování obecných strategií, podle kterých systém musí jednat; tyto obecné strategie jsou zajišťovány na úrovni přírodních celků *genem* a na úrovni společenských celků *symbolem*. Za druhé každý systém musí nějak zajistit vzájemnou integraci svých součástí, koordinaci rolí a funkcí. Za třetí musí být schopen vybírat si své zvláštní cíle ve vnějším prostředí a tedy rozlišovat mezi cílem užitečným a neužitečným. Za čtvrté musí disponovat energií a kontrolovat část prostředí, aby se mu mohl přizpůsobit. Těmto systémovým imperativům odpovídají subsystémy kultury, společnosti, osobnosti a organismu. Tyto funkce jsou mimo to hierarchicky seřazené podle principu maximální informace nebo maximální energie. Kultura představuje subsystém charakterizovaný maximální informací a minimální energií: organismus naopak maximální energií a minimální informací. Kultura produkuje informace, které organismus spotřebovává. Žádný systém nemůže přežít prudké snížení schopnosti zastávat jednu z těchto funkcí. Jedná se o strukturální imperativy každého systému.

Politický jazyk se přizpůsobuje této metafoře. Teoretik politiky klade nyní problém "krize kultury" v pojmech zpomalení, přerušení nebo přílišného zrychlení přísunu informací o vnějším a vnitřním prostředí do sub-systému rozhodování (volby cílů), takže celý systém vydává svou energii na dosažení falešných cílů. Sociální krize pak spočívá v rozpadu schopnosti systému integrovat do vzájemných pevných vztahů své součásti. Metafora systému se ukazuje jako velice působivá. Umožňuje pojmout racionalizaci politického myšlení jako proces postupné redukce moci na řízení, na administrativní realizaci neosobních, obecných imperativů systému.

Pojem "řízení" se stává středem politiky a nahrazuje pojem "moc". Oproti pojmu "moc" nebo "vlastnictví" je slovo "řízení" neutrální: označuje to, co je společné všem formám vlivu na prostředí, které se zakládají na vědě, tj. na maximálním využití informace. Jak státní tak i soukromé vlastnictví se postupně redukuje na "řízení" v tom smyslu, že pozbývají rázu "mocenského vztahu". Pojem "řízení" označuje v každém systému nutný vztah mezi subsystémem "kultura" a

subsystémem “volba cílů” neboli rozhodování : tento vztah je neutrální k hodnotám a moci pojímané jako “schopnost prosazovat svou vůli proti vůli druhých”. Imperativy racionálního řízení se prosazují ve všech politických systémech a tím vzniká půda neutrality, na které všechny společnosti konvergují. D. Bell vyznačuje základní přelom v politickém myšlení této epochy heslem “konec ideologií” : politické rozhodování se musí zcela osvobodit od své závislosti na ideologiích devatenáctého století a přimknout se k vědě. Výraz “post-industriální společnost” označuje pak společnosti, které prolomily závislost na ideologii a přizpůsobují se novým imperativům řízení.

Tyto imperativy mohou být shrnuty tímto způsobem. V každém společenském systému musí dojít k přesunu politické moci z rukou ideologů a politických profesionálů spjatých s politickými stranami starých ideologií do rukou manažerů a intelektuálů. Celá stratifikace společnosti se rychle modifikuje : věda se dostává do centra politického a výrobního procesu, řízení je stále více závislé na ideologicky neutrální kompetenci, společenská integrace vyžaduje větší prostor pro kreativní inteligenci, rozvoj služeb a “péče o člověka” se prosazují jako rozhodující ekonomický problém atd. R. Richta vypracoval v šedesátých letech odvozený model post-industriální společnosti *socialistické*; základní teze této koncepce byla, že socialismus je vhodnější post-industriální systém, protože staví člověka do centra svých zájmů a investiční politiky a tím umožňuje rozvoj racionálního řízení na všech úrovních společnosti osvobozené od trhu a závislosti na zisku.

Burnham shrnul podstatu těchto změn v pojmu “revoluce manažerů” : všechny mocenské vztahy se stávají typem manažerství. Manažer je reálný subjekt rozhodování jak v soukromo-kapitalistickém tak i státně-socialistickém systému. V tom smyslu říká Galbraith, že kontrola vědění nahrazuje kontrolu výrobních prostředků v mocenské struktuře post-industriální společnosti. Žádný majitel nemůže prosadit svá rozhodnutí proti vůli manažera, protože proces řízení vyžaduje maximalizaci využití informace.

V. Černý ve svých pamětech (1983) vystihuje podstatu této koncepce, “podle níž se světový konflikt totality a demokracie v epoše technické industriální revoluce... rozuzlí div ne sám sebou, prostě se vypaří, zanikne dohodou industriálních manažerů, technokratů”, když ji

nazývá “obrovskou vějíčkou, již sama sobě věnovala nová éra industriální revoluce, jež politické, ideologické a mravní problémy světa mohla nanejvýc zastřít, aniž je odstraňovala” (1983, 547).

Slovo “systém” vymezuje pole, v jehož hranicích se musí pohybovat politický vývoj všech společností dvacátého století. Rozhodujícím důsledkem této koncepce je, že systém se prosazuje jako “eschaton” moderní doby, jako půda věčného míru. Z toho vyplývá, že “nepřítelem” je ten, kdo se staví proti této eschatologické interpretaci systému : nepřítelem je nositel hodnot odmítající anulovat mravní přesvědčení a náboženské vědomí ve sféře politiky, která se má proměnit v “čisté řízení”. Dochází k zásadnímu přeskupení vztahu přítel/nepřítel : technokrati, menažeři, teoretici řízení jsou spojeni universální neutralitou racionálního řízení, zatímco lidé náboženského, mravního nebo politického přesvědčení jsou nebezpeční “váleční štváči”, lidé studené války. Nepřítel je ten, kdo vnáší prvky osobní a náboženské identity do sféry řízení o sobě. Ten, kdo odporuje redukci politiky na kybernetiku. V SSSR a v USA jsou nepřáteli ti, kteří trvají na ideologické (hodnotové) základně jejich politického jednání. Soukromé vlastnictví bylo přece původně legitimováno jako “systém přirozených svobod” tj. nábožensky a mravně; podobně sovětský systém je především ideologií, prosazuje na zemi určitý historický projekt legitimovaný metafysicky. Dialog se však pohybuje na půdě post-křesťanské eschatologie, jejímž rysem je neosobnost. Křesťanská eschatologie je vždy naukou o pravém životě jako možnosti dané v každé osobní existenci : eschatologie neosobnosti identifikuje spásné s tím, co je nejvíce neosobní. Výraz “systém” označuje bod maximálního zneosobnění, v němž všechno lidské jednání se proměňuje v “řízení o sobě” osvobozené od každé osobní zaujatosti. Ke každému společenství přináší idea hranic a nepřítele. Idea hranic neoznačuje něco podstatně geografického, nějakou mez vymezující určité území. Označuje především prostor, v němž se můžeme pohybovat, aniž by se naše identita rozpadla : hranice jsou vždy obráceny dovnitř, vyznačují krajní body toho imaginárního pole, v jehož mezích naše identita není ohrožena. Idea nepřítele označuje ty seskupení, které ohrožují aktivně naši identitu a jejichž existence je negací mého životního způsobu : s nepřítelem se nelze stýkat aniž bychom se vzdali vlastní identity.

Přeskupení ideje hranic a nepřítel vyvolané dialogem je důsažné pro celou současnou historickou situaci na naší planetě. Idea hranic je projektována do pojmu systém, což má za následek, že hranice etnické nebo kulturní neobstojí před sounáležitostí s určitým systemem. Např. revoluce v Latinské Americe může být pojímána jako přeměna systému tradičního v systém industriální a vše co se děje uvnitř této proměny se děje “uvnitř nových hranic”. Podobně se politické seskupení planety odehrává uvnitř hranic mezi “systémy” i když konvergujícími. Idea nepřítel je projektována do pojmu “předsudek” : nepřitelem je ten, kdo se staví proti rozvoji systému na základě svých osobních idejí a zájmů, tj. předsudků. Slovo “předsudek” označuje jednání, jehož legitimnost nerespektuje hranice systému. Tak např. kritika sovětské represivní politiky je “zasahování do vnitřních věcí” a aktem “studené války”. Nová idea hranic se tu ukazuje v celé své politické důsažnosti : v hranici systému neexistuje žádný nepřítel, jen jejich překročení by bylo válečným aktem. Důsledkem tohoto přetvoření ideje nepřítel je nesmírný ústup přirozeného jazyka před jazykem umělým ve sféře politického myšlení. Každý mravní postoj ve sféře politiky je zahrán na útek požadavkem vědeckosti, tj. přesné definice slov, která je vlastní umělým jazykům. H. Arendtová ukázala ve své úvaze o banálnosti zla jakou strašnou roli hrál umělý jazyk (vybudovaný na modelu administrativní racionality) v prosazení konečného řešení židovské otázky jako “možné politiky”. Umělý jazyk odtrhává naše jednání od svého smyslu. Smysl je v přirozené řeči to, co se vynořuje v dialogu s druhými, v porozumění jejich hlediskům. Toto porozumění vždy sebou nese jakési probuzení, spočívající v tom, že do naší řeči vnikne co mělo zůstat nevyřčeno, co jsme nevěděli, že vůbec náleží k řeči. Dialog ruší podřízenost řeči nevyřčenému, skrytému předpokladu, který sám jakoby nebyl řečí : stává se jí teprve tím, že naše řeč se vystavuje zkušenosti druhých lidí. Nejjednodušeji bychom mohli říci : přirozený jazyk je řeč našich předsudků a skrupulí. Patří k podstatě předsudku, že se skrývá před řečí, že vystupuje v podobě síly řeči předcházející jako např. pud nebo třídní zájem. Přirozený jazyk obsahuje možnost nahlédnout nevyřčený předpoklad naší řeči. Toto je pak zkušenost. Toto setkání s nevyřčeným předpokladem našeho jednání, který nyní může být vysloven a tedy je možno mu rozumět. Eschatologie

neosobnosti pracující s pojmem “systém” vytlačila přirozený jazyk z politiky a tím přispěla k nesmírnému úpadku západního sebe-porozumění.

Dalším důležitým následkem teorie konvergence je vznik mocného *establishmentu* dialogu, který ovládá university, studijní střediska, tisk a především celou sféru ekonomického rozhodování. Většina vědeckých časopisů v oblasti politiky se podřídila tomuto teoretickému paradigmatu: politická publicistika podporuje tuto strategii jako jedinou reálnou možnost ovlivnit komunistické systémy bez vojenského zásahu. *Establishment* dialogu zahrnuje především evrokomunisty, kteří se stávají jedinými politickými partnery dialogu — všechny ostatní politické koncepce jsou odsunuty stranou jako příliš ovlivněné “nepřátelstvím” nebo “antikomunismem”. Historický kompromis v Itálii je jakoby místním příkladem planetárního vývoje: setkání dvou původně nepřátelských stran na neutrální půdě “řízení”. Evrokomunisté jsou vnímáni jako menažeři, jako spoluhrači v celém tomto procesu neutralizace hodnot a ideologií. Tento mocný *establishment* se jen pomalu rozkládá a je dnes největší překážkou pochopení skutečné povahy boje mezi totalitarismem a demokracií, tj. jeho mravního smyslu, na který se odvolává evropský disent.

Jiným důsledkem je všeobecná tendence interpretovat kapitalismus jako “horší stránku demokracie”, jako ten element demokracie, který musí být odstraněn aniž bychom uvedli v nebezpečí demokracii samu. Státní racionalita je prosazována jako organizační předpoklad expanse řízení do všech sfér společenského života, takže řízení vlastně funguje jako legitimizace vyvlastnění. Je formou vyvlastnění. Galbraith např. teoretizuje neslučitelnost post-industriální ekonomie, založené na využití vědy, s tržní ekonomikou založenou na konkurenci a zisku. Poválečný ekonomický úspěch je vysvětlován právě tímto postupným vyvlastňováním, jakoby rostoucí role státu v ekonomii byla pravou příčinou růstu životní úrovně na Západě. Nesmírné investice vyžadují proměnu vztahu mezi výrobcem a spotřebitelem. Klasická ekonomická teorie vychází ze svrchovanosti spotřebitele. Naopak ekonomie post-industriální vychází z představy, že spotřebitel je zcela ovládan reklamou a ideologickým tlakem velkých podniků. Celá tato mythologie řízení jako středu současné ekonomie vede také k

přebudování školství: původní řecko-křesťanský odkaz projektovaný ideálně do ideje gymnasia je nahrazen "společenskými vědami". Škola musí především přispět k racionalizaci sociálních procesů uvnitř post-industriální společnosti. Sociologie např. prožívá období nesmírné popularity, protože je pojmána jako věda schopná integrovat všechny složky post-industriální společnosti, tj. fungovat jako nástroj neideologické analýzy vzájemných (nutných) vztahů mezi komponentami systému.

Tato zhoubná koncepce ekonomie zastírá vnitřní souvislost mezi svobodou podnikání a svobodou politickou. Vydávat noviny nebo knihy, založit si vlastní televizi, vlastní zemědělské družstvo, v němž realizují alternativní pojetí života, vlastní náboženský spolek atd. je především svobodou ekonomickou a teprve potom politickou. Svobodné valutové styky jsou předpokladem svobody pohybu a informace. Hayek (1973) a Friedman (1979) ukázali na souvislost svobody podnikání a svobod vůbec. Zničení trhu vede k rozpadu občanské společnosti a k převaze fikce nad skutečností: fiktivní ceny, fiktivní zaměstnanost, fiktivní kultura. Černý trh, který se rozvíjí uvnitř státních ekonomik je reakcí na toto ničení předpokladů občanských svobod. Hayek upozorňuje, že podstatou trhu je dát k dispozici informace a znalosti, které nikdo nezná v jejich úplnosti. Tato kvalita trhu byla teorií řízení podceněna. Současné politické strategie Thacherové a Reagana představují důležité pokusy o záchranu tržního hospodářství před tlakem statalismu.

Posledním důležitým důsledkem teorie konvergence a zvláštní metafysiky "systému", na které spočívá, je to, že politika se stává jakousi uzavřenou sférou, která se osamostatňuje od etiky a theologie. Toto osamostatnění vede k dalekosáhlému rozpadu legitimitě politického jednání, protože celá evropská tradice byla založena na prolnutí politiky a náboženství na jedné straně a politiky a etiky na straně druhé. Odsun politiky na zvláštní půdu "řízení" vede k tomu, co jsme v jiné souvislosti nazvali "banalizací". Jde o proces, který Weber popisuje jako redukci legitimitě na legalitu. V řeči bychom mohli definovat banalizaci jako redukci smyslu na syntax. Rozhodujícím faktorem současné kultury je nicméně postupné odtržení theologie od politiky a stále energičtější prosazovaná vůle Církve jednat mimo hranice politických systémů, tj. být politickým projektem přirozeného světa.

Postupné zrychlení tohoto procesu vede na jedné straně k prudkému poklesu politické legitimnosti tradičních institucí (můžeme to pozorovat v rostoucím odstupu občanů od politických systémů) na druhé pak k vynoření se nových forem politického jednání. V této souvislosti paralelní polis vzniklá v komunistických zemích se ukazuje stále více jako nejvlastnější “politicum” našeho věku: je politickým společenstvím vzniklým za hranicemi systémů nad jejich ideou nepřítele, protnutím politiky se sférou etiky a náboženství.

To co se nazývá “dialog mezi Západem a Východem” je ve skutečnosti planetárním zatměním politiky před technikou: na půdě technické racionality všechny hodnoty se relativizují a tak vzniká neutrální prostor, který je zárukou míru. Slovo “systém” označuje to, co je podstatné na politice, podobně jako v době absolutismu slovo “stroj” označovalo to, co dělá stát státem. Všechny systémy musí řešit ty samé problémy. Nelze uniknout z magnetického pole systémových imperativů. Základním imperativem našeho století je pak vědeckotechnická revoluce neboli prudký růst role vědění (produkce a spotřeby informací) v procesu výroby. Na politické úrovni dialog je považován za formu politického vlivu, který překračuje hranice národní a ideologické a způsobí přesun moci z rukou ideologických a tradičních *elit* do rukou *elit* technokratických. S tímto přesunem je spojena naděje, že povaha komunismu se přizpůsobí post-industriálnímu imperativům a tedy zdemokratizuje. Evrokomunisté jsou nejdůležitějším produktem dialogu: jsou to ti členové mocenského aparátu, kteří chtějí řídit spíše než vládnout a kteří tak přijímají novou ideu hranic a nepřítele.

V. Černý vidí ve vystoupení Solženicyna definitivní konec této strategie boje proti totalitarismu, protože radikálním přenesením politiky na půdu přirozeného jazyka probouzí na Západě smysl pro podřazenost politiky etice a náboženství: odmítá redukci politiky na politický kalkul. V pevnosti osobního mravního přesvědčení je třeba hledat základ každého odporu proti straně-státu. Politika je odmítnutím zla a ne kalkulem ve službách státního zájmu.

“(Chrusčev)... otevřel cestu Solženicynovi... a autor Ivana Děnísoviče mu kvapem přerostl v zásadního usvědčitele samotného systému, jež Chrusčev představoval a ztělesňoval... A. Solženicynem zhmotňují a zosobňují počátek nové epochy boje demokracie s totalitou revolučního marxismu... Obratová velikost A.I. Solženicyna je ta ... zbil konflikt

dnešního světa nánosu a obnažil jej jako nesmiřitelný neboť mravní (a náboženský); sociální stroj materialistické revoluce, založený na zvrhlých podmínkách moci zneužitě k zotročení člověka, kde se člověk ztratil člověku a vraždí i sama touha konat dobro, je nezlepšitelné zlo samo; to klade odpovědnost absolutně všem, a tzv. svobodný a demokratický svět nemá teď ani výmluvy ani omluvy” (Černý, 1983, 551).

Od doby absolutismu politika se identifikuje se státem : státnost je současně ideou hranic i nepřítele. Celé moderní dějiny jsou dějinami vztahů této sféry k jiným oblastem lidského jednání, jejichž povaha je tak naléhava, že často ruší samostatnost politiky a prosakují státem. Osvícenství označuje dobu, v níž stát je prostoupen “obecnou vůlí” tj. národem; v době průmyslového rozvoje stát je prostoupen ekonomikou a okupován třídními zájmy; v době dialogu je politika okupována pojmem “řízení”. V horizontu vytčeném tímto prolnutím politiky a řízení Solženicyn se jeví jako “válečný štváč” jako “fanatik”. Černý postihuje pravý důvod tohoto nepřátelství: Solženicyn obnovuje vědomí nesmiřitelnosti vlastní etické osobnosti a náboženské víře. Solženicyn *zosobňuje* samu ideu nepřítele tak jak ji doba dialogu vypracovala.

Vojenský zákrok proti Pražskému jaru (doposud největší úspěch strategie dialogu) ukázal, že sovětský systém je příliš prostoupen ideologií než aby připustil trvalou změnu ve struktuře moci. A. Besançon prokázal (1976), že SSSR neustále osciluje mezi *NEP* a *válečným komunismem* : v období NEPu občanská společnost získává určitou samostatnost, vznikají zárodky trhu a svobodné literatury; naopak v období *válečného komunismu* občanská společnost je kolonizována a podřízena státnímu plánování. Dialog není nic jiného než zahraniční politika SSSR v období NEPu. Tato fáze nemůže nikdy vést k trvalému probuzení a osamostatnění občanské společnosti od státu-strany. Nutně ani dialog tedy nemůže být něčím definitivním. Mírové soužití mezi systémy založenými na dialektice mezi společností a státem a systémy založenými na všeobecném podřízení společnosti státu (podřízení prosazované i v oblasti jazyka a kultury) je nemožné : nesmiřitelnost mezi těmito systémy vyplývá z toho, že každý styk mezi nimi musí být založen na popření principů, z nichž odvozují svou legitimnost. Smíření by vyžadovalo zničení samotných předpokladů

nezávislosti společnosti na státu v západních demokraciích. Domnívám se, že sociálně demokratická politika vede k takovému zničení nezávislosti společnosti na státu a že v tomto ničení se kladou skutečně (i když neblahé) základy mírového soužití se Sovětským svazem. Podmínkou tohoto soužití bude to, že demokracie musí být jen lepší a tolerantnější kopií sovětského systému. Můžeme shrnout tuto diskusi těmito slovy : ideologie, na které se zakládá Sovětský svaz, se ukázala větší silou než systémové imperativy a jejich nutnost; politika se neproměňuje v řízení ale zůstává monopolem moci v rukou strany-státu.

Slovo "mír" je dnes kolonizováno také *establishmentem* radikální kultury, který se zformoval v pozdních šedesátých letech jako výraz revolty proti "systému". Pacifismus je pevně spojen s tímto hnutím : jeho první velký projev byly rozsáhlé a násilné demonstrace proti válce ve Vietnamu, které později se slily v jedno s exaltací čínské "kulturní revoluce", tj. stranické čistky proti nositelům specifické kompetence uvnitř systému. Patří jistě k nejhlubším zkušenostem mé generace setkání s fanatismem této mládeže, s její neuvěřitelnou povrchností a lyričností; historie styku mezi kulturou disidentů a tímto radikalismem je dramatická a obsahuje případy skutečného denunciantství. Je dodnes nedostatečně studovaným faktem, že post-industriální společnost exploduje v této revoltě, že epocha ekonomického úspěchu Západu, která vyústila v dialog končí všeobecným povstáním mládeže, velkým a krvavým střetnutím mezi univerzitní mládeží a politickým systémem, jehož důsledky dodnes ztěžují sebek porozumění západní společnosti. Pacifismus je proto svázán s krizí západního sebek porozumění, s revoltou mládeže, která převrátila všechny normy a vtáhla do sféry politiky oblasti jednání, které po staletí byly soukromé. Rozpad hranic mezi soukromým a veřejným, politisace veškerého lidského jednání — to jsou základní rysy radikalismu šedesátých let. Tento radikalismus zanechal trvalé stopy ve slovníku mass-medií a pronikl až k základům naší kultury : jazyk této revolty vyprodukoval většinu kategorií, o které se dnes opírá oficiální interpretace západní společnosti, tj. interpretace vypracovaná ve specializovaných institucích jako jsou např. university.

Předběžně můžeme charakterizovat radikalismus šedesátých let jako lyrismus. Kundera ukázal, že kořen lyrismu je odpoutání prožitku od jakéhokoli objektivního smyslu, přenesení všeho do prožívání. Co

prožívám je pravda. Lyrismus v tomto smyslu je osvobozením od tíže věcí, protože "lyrika je územím, na němž se jakékoli tvrzení stává pravdou... Lyrik nemusí nic dokazovat; jediným důkazem je pathos prožitku" (1972, 250). Lyrika je produkcí náhradního světa, v němž je lehké to, co ve vnějším světě je tak těžké. V tomto propadnutí lyrice radikální mládeže se ohlašuje jediný způsob, kterým člověk dvacátého století bude moci být subjektem : jako subjekt prožitku. Co znamená prožitek v této souvislosti ? Znamená osvobození lidského jednání od každého transcendentního smyslu, od každé podřízenosti něčemu, co člověka překračuje. Prožitek je spjat s překonáním "odcizení", tj. té podoby světa, v níž svět je těžký protože mimo vůli člověka. Svět lyriky je světem libovůle, v němž člověk prožívá své stavy. Celý svět je jen příležitostí k prožitku. Exaltace potratu jako osvobození např. v Itálii ukazuje na vnitřní povahu tohoto osvobození : být svobodný znamená oprostít se od každé transcendence. Prožitek je svátek a ten je postaven proti systému a jeho anonymitě.

Odkud vtrhla do západní společnosti tato radikální mládež, tento lyrický pathos, který je okamžitě přebírán kulturním průmyslem, takže po celé jedno desetiletí západní kultura se redukuje na exaltaci banalit ?

Je jedním z přímých důsledků ekonomického úspěchu poválečných let. Jednou z forem bohatství je také vzdálenost od skutečnosti, distance od všedního dne, kterou si můžeme dopřát. Universitní mládež šedesátých let (jejíž počet nesmírně vzrostl oproti minulosti) se utváří v prostoru, jehož hlavním rysem je zastínění proti skutečnosti; oblast výchovy se vzdaluje od skutečnosti, tj. od imperativů, které stály za ekonomickým úspěchem těch let. University, "campus" se proměňují v rozsáhlá území utopie, kde není nutné se přizpůsobit skutečnosti; naopak, je možné proměnit ve svátek toto zastínění, tuto distanci od skutečnosti. University se stávají územím všemocného prožitku, který kontrastuje s šedivou racionalitou systému, do něhož se integrují "odcizení lidé". Povstání universitní mládeže šedesátých let je konverzí distance od skutečnosti ve svátek, v osvobození prožitku od imperativů racionálnosti. Italský sociolog Ardigó mluví o "fuoriuscita della sogettività nel sistema" (1981) neboli o "úniku subjektivity do systému". Mínil tím, že politické systémy Západu nejsou schopny integrovat pomocí žádné instituce sebeporozumění, které vzniká v

těchto "zastíněných prostorech". Žádná instituce nemůže být tak orientována na "prožitok" jako tato mládež.

Nejvýznamnějším filosofem tohoto radikálního hnutí byl H. Marcuse. V jeho pojetí revoltující mládež je předvojem skutečné revoluce proti institucím systému, jejichž základní charakteristikou je *jednorozměrnost*, tj. schopnost vyloučit jakoukoli alternativu. Universitní mládež se musí spojit s obyvateli ghett, jejichž pozice na okraji společnosti je staví do podobné distance ke skutečnosti (i když zdola) jako studenty. Slovo "mír" je dnes novým tématem této mobilizace podobně jako dříve heslo "Vietnam" nebo "Čína".

Marcuse je autorem hesla šedesátých let : "one dimensional man". Jednorozměrnost je základní rys rozvinutého industriálního systému : označuje fakt, že všechny zdroje alternativ byly neutralizovány. Systém se stává proti každé alternativě jako rozum proti nerozumu : legitimnost je redukována na logiku aparátů na jejich zvláštní jazyk. Každá jiná logika je neutralizována jako "subjektivismus". Marcuse hovoří o "uzavřeném universu", které čerpá svou legitimnost jen z vlastního růstu a vše co překáží tomuto růstu je "nerozum". Sám pojem "kultura", tak jak se vynořil v evropské tradici, je nyní absorbován Systémem všeobecné neutralizace :

"Člověk dnes může uskutečnit věci větší než mohli hrdinové a polobozi staré kultury; vyřešil mnoho neřešitelných problémů. Ale také zradil naděje a zničil pravdy, které žily v sublimacích vysoké kultury. Vysoká kultura byla jistě vždy v rozporu se sociální skutečností a pouze privilegovaná menšina využívala jejich výhod a představovala její ideály. Dvě antagonistické sféry společnosti koexistovaly bok po boku; vysoká kultura byla vždy přístupná ústupkům, takže skutečnost byla jen zřídka vyrušována ideály a pravdou v ní obsaženou. Dnes vystupuje do popředí nový aspekt : nivelizace antagonismu mezi kulturou a sociální skutečností pomocí destrukce zárodků oposice, transcendence, neprostopnosti obsažených ve vysoké kultuře, které z ní dělaly *druhob dimenzi skutečnosti*. Tato likvidace "kultury o dvou dimenzích se neodehrává pomocí negace a odhození kulturních hodnot, nýbrž pomocí jejich masového vtažení do ustaveného řádu, pomocí jejich reprodukce a expozice v masovém měřítku" (1964, 76).

Není naším úkolem sledovat genezi této teorie, její složité doteky s německou protizápadní filosofií rozvinutou před První světovou válkou a během ní, která vidí v německé kultuře baštu proti "civilizaci";

kultura je duchovní a elitní, zatímco civilizace je materialistická a masová. Lukacs poznamenává v jednom ze svých dopisů, že bude-li Německo poraženo v této válce, úkol bránit kulturu proti civilizaci zůstává. Vyhrocená sensibilita k tomu co Orr (1974) nazval "hidden face of technology", využití klasických dichotomií vypracovaných v německé sociologii (Gemeinschaft-Gesellschaft) — to všechno je tu amalgamováno v nový teoretický radikalismus.

Půdou Marcuseho radikality je pokus o destrukci estetické formy, v níž je uvězněna kultura. Estetická forma označuje odstup od skutečnosti, jakýsi vyhrazený prostor pevně oddělený od skutečnosti, v kterém lze "mít požitek" z umění aniž by došlo k rozporu mezi smyslem uměleckého díla a skutečností ovládanou "kapitalistickou logikou". Tato kategorie je odvozena z Kierkegaardovy analýzy rozporu mezi etikou a estetikou: estéta se snaží odsunout umění z dosahu etiky, prožívá etiku jako "nepřítele krásy". Podle Marcuseho je třeba prožívat umění přímo, mimo hranice vytčené estetickou formou: je třeba je prožívat jako skutečnost, jako nástroj negace skutečnosti na úrovni smyslové konkrétnosti. Odtud exaltace obsceního, těla, etnických tradic atd. Destrukce estetické formy spočívá v osvobození smyslové zkušenosti od "imperativů staré společnosti založené na vykořisťování". Revoluce začíná proto zrušením estetické formy a následným vtržením umění do skutečnosti zredukované na jednu dimenzi. Možnost revoluce je dána tím, že kultura jako druhá dimenze je ještě "s námi" i když v neutralizované "estetické formě". Marcuse popisuje tímto způsobem povstání radikální mládeže v Paříži v květnu 1968:

... za prvé přejít od Marxe k Fourierovi; za druhé od realismu k surrealismu. Idea utopická? A přesto byla opravdu velkou silou, "idée neuve" první mocné vzpoury proti existující společnosti, vzpoury mívající k totální proměně hodnot, k novému způsobu života: májová vzpoura ve Francii. Nápisy na zdi "jeunesse en colère" spojovaly Marxe s Bretonem; heslo "l'imagination au pouvoir" stálo vedle hesla "les comités (soviets) partout"; uprostřed barikád bylo píáno a u něho jazzista; rudá vlajka pěkně ladila se sochou autora Bídníků; tolonští studenti žádali, aby byla obnovena řeč troubadoru;... nová sensibilita se stala politickou silou. Tato síla překračuje hranice mezi světem kapitalistickým a komunistickým; a je nakažlivá, protože atmosféra, klima strukturovaných společností nesou v sobě její virus" (Marcuse, 1969, 35).

Vzpouira mládeže chce prosadit ve skutečnosti potenciální cizost umění (kultury) a imperativů systému výroby. Teoreticky můžeme říci Marcuse definuje instituce kapitalistického systému jako jednorozměrné v tom smyslu, že rámcem jejich legitimitnosti není již kultura a umění (jak tomu bylo ve společnostech tradičních), nýbrž výrobní a administrativní racionalita; revoluce budoucnosti předpokládá vystavit instituce legitimované růstem výroby tlaku pravdy obsažené v umění, tj. v druhé dimenzi skutečnosti zredukované na “estetickou funkci”, do níž člověk sublimuje reálný smysl umění jako “pouhé” představivosti. Celé toto pojetí krachuje, protože nemůže nijak jít za lyričnost a exaltaci prožitku vůbec: po celá sedmdesátá léta kultura splývá prakticky s opozicí. Zrušení estetické formy je pak rozšířeno na kulturu vůbec, především na sociální vědy.

Marcuse také zformuloval novou ideu nepřítel. Nepřítelem je nyní “systém” jako “technicko-administrativní celek”, který kontroluje celou společnost. Moc operuje ve formě “administrativní péče” a tato péče předjímá a neutralizuje všechny potenciální alternativy: aparát je nepřítelem o sobě. Politická moc se přestěhovala na území vědy a výrobní racionality, takže všechny politické strany a aparáty se sobě podobají, dochází k planetární asimilaci pozitivitě systému. Slovo “aparát” označuje v této perspektivě negativum slova “system”. Řízení je interpretováno jako proces planetární kamufláže moci v administrativní racionalitu. Na tuto kamufláž je pak napojen každý politický systém této epochy. Marcuse předpovídá, že “tato neutralizace všeho odporu a mezinárodní asimilace vyřeší nakonec také vztahy mezi dvěma světovými systémy, které stojí dnes proti sobě: svět západní a východní”, a tím navazuje přímo na problémy dialogu jako strategie míru.

Je rozhodujícím faktorem politických dějin konce tohoto století, že západní křesťanské církve v podstatě přijaly tuto ideu nepřítel a položily střed jejich politické akce mimo “stávající” politické systémy. Náhlý nedostatek legitimacy v politických systémech Západu je skutečnou příčinou vlny terorismu mládeže proti institucím demokracie a rostoucí mravní lhostejnosti k systému. Tato lhostejnost je pak půdou nového pacifismu středních vrstev, které se asimilovaly jak pojmu “systém” jako nepřekročitelnému horizontu našeho století tak i

radikální kritice tohoto pojmu, podle níž v podstatě “není rozdíl mezi politickými systémy Západu a Východu”.

Ekologismus a pacifismus těchto let je dědictvím “kritické teorie” a oné exaltace prožitku, kterou Kundera nazývá “lyrismem”. Radikální hnutí staví proti systému svátek své vzdálenosti od skutečnosti, své vytržení tvořící “magnetické pole poezie, kde každé tvrzení se stává pravdou” (1972,309). Prožitek je ta energie, která proměňuje v pravdu všechny věty a “lyrici prožívali, až se z jejich citů kouřilo”. Jen tato lyrická odlišuje radikální mládež od marxistické teorie socialismu : na úrovni politického projektu Marcuse navrhuje jen zestátnění výrobních prostředků a nahrazení konkurence solidaritou. Nekonečná banalita tohoto projektu je ještě podtržena tím, že Marcuse považuje Kubu, Vietnam a Čínu za první velká území člověka osvobozeného od systému a za příklady solidarity mezi revolučním lidstvem. Cituji tento názor jen abych podtrhl lyrickou, popření zkušenosti, které patří k tomuto radikalismu.

Patočka ukazuje, že dějinnost západního člověka vzniká zvládnutím orgiasmu : v orgiastickém vytržení člověk vstupuje do druhé dimenze svého života, v níž ho strhne a oslovuje něco, co je víc než život, co v jediném okamžiku doteku s člověkem vyplňuje jakoby celý život : teď je možné i zemřít, tomuto okamžiku vytržení stojí za to obětovat všední život klopocení. Patočka interpretuje řeckou filosofickou tradici jako zvládnutí tohoto vytržení rozumem. Člověk si uchovává svobodu před životem, před všedním dnem práce a sebezáchovy ale ne za cenu sebezapomenutí ve vytržení a exaltaci. Radikalismus šedesátých let je v podstatě orgiasmem. Tento orgiasmus je podstatou toho revolučního procesu, který Marcuse nazval “zrušení estetické formy”. Distance od skutečnosti, (v níž se tato mládež zformovala) jako vedlejší produkt západního ekonomického úspěchu je kulturně zpracována v kategoriích staletého sporu německé kultury s moderním světem a technikou — kritická teorie je produktem německého myšlení. Německá filosofie dovoluje dát pojmovou podobu této distanci, zpracovat ji systematicky v alternativní koncepci společnosti. Ale duši radikálního hnutí je svátek, lyrické vytržení. Slovo “mír” je dnes tématem tohoto vytržení podobně jako Vietnam, Čína, Latinská Amerika atd. v letech šedesátých a sedmdesátých. Je důležité pochopit vnitřní souvislost mezi pojetím

systemu jako *eschatonu* , které je vlastní dialogu, a definováním systému jako nepřítele radikální kritikou západu.

Pokusme se ukázat na filosofické základy této expanse lyrismu, tohoto náhradního světa představ zbavených tíže, která je vlastní představám a věcem ve skutečném životě. Je pozoruhodným svědectvím o všeobecnosti této lyrické nadvlády v šedesátých letech, že V. Třešňák (nar. r. 1950) identifikuje celou generaci narozenou ve čtyřicátých letech s lyrismem šedesátých let, s “přestárlými mládenci a slečnami zpívajícími o Rudém větru” a s “rudými holubičkami míru na klopách” (srv. *Obrys*, 1983,3,8). Je to zvláštní, protože mnozí z nás považují právě boj proti tomuto *establishmentu* za velkou zkušenost našeho intelektuálního života; být proti tomuto *establishmentu* na Západě mělo často za následek skutečné pronásledování, pomlouvání, ohrožování a vyřazování z kultury.

Oba postoje mají jedno společné : celá oblast norem, hodnot, idejí, tj. celá společenská skutečnost je tu podřízena nutnosti, která sama už nečerpa svůj smysl z tradice, z přirozeného jazyka. V prvním případě touto silou je “systém” vnucující všem normám podobu “řízení” a redukující vše na funkci uvnitř procesu “řízení”; v druhém případě je touto silou “sebeprožívání”, které se nakonec rozeznává jako jediný pravý smysl všech norem, skrytý a zakamuflovaný logikou systému. Vztah člověka k normám se zásadně mění : v této proměně politika se odpoutává od etiky, od otázky po pravém životě a dostává se do magnetického pole techniky a estetiky.

Je výrazným znakem naší doby, že pojem mír je svazan s dvojí kulturní kolonizací : v době dialogu politika je kolonizována technikou a etika ustupuje před imperativy systému; v době radikální kritiky demokracie politika je lyrizována a pohlcena “pathosem prožitku proměňujícím všechny věty v pravdy”.

V politickém slovníku osmdesátých let slovo “mír” obíhá jen v tomto dvojím smyslu kybernetizace nebo lyrizace politiky.

Co znamená “mír” jako politický pojem ?

II. Politika a eschatologie : o důvodech k nesmiřitelnosti

V evropské tradici slovo “mír” označuje především onu hlubokou proměnu smyslu života, která vzniká z porozumění relativnosti “lidských věcí”, z prohlédnutí konečnosti lidského života; toto pathetické pojetí lidské bídy je dědictvím řecko-křesťanským. Bída lidského údělu je v tom, že politická moc je odbožštěna a nikdy nemůže být zárukou smyslu lidského života. Dějiny spásy a dějiny lidské organisace na zemi nikdy nespývají. Poslední smysl lidského života je zajištěn jen eschatologicky. Odtud vyplývá i ono stále přítomné ohrožení míru na zemi: lidská vzpoura proti relativizaci lidského života, která chce mocí a energií státní organisace překonat toto odcizení smyslu života a smyslu politiky. K. Löwith ukazuje (1954), že celá modernost může být pojata jako protest proti rozdvojení spásy a moci, dějin pozemských a dějin spásy: v tomto rozdvojení moderní člověk *podezírá* symptom odcizení, sebevzdání, nedostatek odvahy k smyslu své existence. Revoluce se vznáší nad moderností jako nový *eschaton*: dějiny moci budou dějinami spásy až člověk překoná své odcizení. Slova jako “pokrok” nebo “Osvícenství” čerpají svůj smysl ze stejného očekávání.

Rozhodující důsledkem této vzpoury proti lidské bídě je zrod ideologií, které okupují relativní hodnoty života vůli k absolutní závaznosti revoluční politické organisace. Celá společnost je tak prostoupena zabsolutněnými hodnotami, které umlčují všechny lidské zkušenosti. V epoše, v níž vědomí o relativnosti životních hodnot je potlačeno, v době vlády ideologie, smírující smysl “lidské bídy” přežívá jen ve skrupulích, ve výčitkách, v pudové solidaritě mezi bytostmi. Patočka nazývá tuto absolutizaci lidského života, toto zapření jeho relativnosti a konečnosti, “vládou dne” a vidí jeho podstatný rys v tom, že je vždy válkou. Válka je koncipována “z hlediska míru”, z hlediska zabsolutnění všedního dne a péče o člověka: “z hlediska dne je pro jednotlivce život vším, je nejvyšší hodnotou, která proň existuje... ve vůli k válce tak vládne mír” (Patočka, 1980, 127). “Den” tu označuje epochální odmítnutí člověka rozumět relativnosti lidské existence, její konečnosti; označuje naději, která stojí za vládou techniky, že totiž den bude mít nové a nové zítřky a že tento den blahobytu nikdy neskončí. Ve jménu této vůle žít v nikdy nekončícím dni, dni bez moci, ve jménu

popření každé relativity, se vedou války ve dvacátém století, ba celé toto století je válkou.

Podstatou války je tak zabsolutizování “dne”, zrušení zkušenosti o relativitě lidského jednání a vědění. Toto zabsolutizování je vždy také pokusem o prolnutí dějin a spásy, o návrat eschatologie do dějin moci : politika se stává nástrojem absolutních norem. Toto absorbování eschatologie v dějinách moci má podobu “boje za osvobození subjektu” odcizeného právě tím, že projektuje smysl svého života “nad” dějiny. Marxismus a pozitivismus jsou dva velké příklady tohoto vtažení eschatologie do dějin. Mír označuje v této perspektivě epochu lidstva vyznačenou zrušením odcizení, tj. imanencí. Vidíme tedy, že slovo “mír” je jakoby jiskřením mezi dvěma póly : mezi politikou a eschatologií.

Smysl pro relativitu lidského života, porozumění smyslu napětí a rozporu mezi lidskými zkušenostmi je svázán s řeckou filosofií řeči : řeč je především “dialog”, v němž se vynořují z rozporu mezi lidskými zkušenostmi pevné významy slov, o které se lze opřít a prohlédnout tak relativnost lidských zájmů, činů a vědění. Toto prohlédnutí je pak spojeno s objevením toho, co ve všech změnách zůstává stále stejné a co je sice neviditelné ale zjevné pro duši : a není uvězněna v tomto viditelném světě, nýbrž je v doteku s tím, co je věčné. Filosof pečuje o toto užívání řeči, protože jen tak lze zahlédnout “pravý svět”. Relativizace lidského života je “péčí o smrt” ale není skepsí. V dialogu “Gorgias” Sokrates vede boj proti smrtelnému nepříteli filosofie, proti rétorovi, který využívá relativnosti lidských zkušeností k tomu, aby je vnitřně rozlomil, postavil jednu proti druhé a prosadil jakoukoli větu jako pravdivou. Rétorika je zneužitím řeči. V tomto boji se Sokrates ocitá v situaci, kdy vše co říká, je v rozporu s hodnotami dne : Kalikles nazývá Sokratovy hodnoty “světem naruby”. Možná že v tomto převráceném světě platí, že činit zlo je horší než zlo utrpět, ale ve skutečném světě tomu tak není. Filosofovo slovo je zcela bezmocné před touto zaslepeností, před tímto zabsolutněním “hodnot dne”. Tato bezmocnost není jen výsadou filosofa, ale postihuje vědění vůbec tehdy, když masa se vymaňuje z vlády rozumu. Sokrates používá pro tuto bezmocnost vědoucích hlubokou metaforu “lékaře obžalovaného kuchařem před dětmi”. V tomto okamžiku strašně tísně vědouchého

slova, kdy kuchař vítězí nad lékařem a relativní hodnoty života se prosazují s energií nezastavitelnou dialog dospívá k tomu, co nazýváme “eschatologickým obratem”. Tento obrat načrtává horizont, v němž se po celá tisíciletí bude rozvíjet evropská politická tradice. V okamžiku nejvyšší bezmoci slova, Sokrates využívá před-filosofických mýtů o posmrtném životě (patrně orfického původu), které se zdají “bajkou”, ale které v podstatném jsou “čistá pravda”. Mýtus tu je ve službách filosofie, “pověra” ve službách poznání. Otázka po “pravém světě” se tak propojuje s eschatologií. Sokrates přenáší svou řeč na půdu tohoto mýtu a ukazuje, že největší neštěstí pro člověka “je vstoupit do říše posmrtného života s duší obtěžkanou vinou a zlem, které jsme neodpykali”. Na pozadí tohoto mýthu, relativizace lidského života nabývá neobyčejné síly. Tak se konečně lidský pozemský život jeví jako relativní nejen “věducímu filosofovi” ale i těm, kteří nevědí a žijí v zajetí “věcí viditelných”. Platon v tomto dialogu předjímá problémy spjaté s napětím mezi filosofem a masou, věděním a politikou.

Ve svém slavném eseji o pojmu “autorita” H. Arendtová (1970) poukazuje na řecký původ křesťanské eschatologie, na řecký původ ideje zakotvit politiku v eschatologii. Mýtus o posmrtném životě je už v samotném Platonovi povýtce politickým faktem. Má politickou funkci, protože řeší problém distance mezi filosofem a masou žijící jen “pod vládou dne a věcí viditelných”. Tyto mýty jsou všeobecně srozumitelné a působivé, takže člověk je jimi veden k spravedlivému jednání když “není schopen porozumět věděni, které toto jednání legitimuje. Tak nacházíme již u Platóna ideu posledního soudu na prahu věčného života, ideu duše jako něčeho, v čem zůstanou stopy všech lidských činů (Sokrates hovoří o šrámech a jizvách), a které nelze ukrýt před zrakem soudce, ideu spravedlivé rovnováhy trestu a odměn a “dokonce topografický rozdíl mezi peklem, očistcem a rájem, kromě ovšem i strašlivě konkrétní koncepce stupňovaných těleských trestů” (Arendtová, 1970,143). Politický smysl ideje pekla je v tom, že dává srozumitelnou a imaginativní formu pojmu “lidské bídy”. Huizinga popisuje vliv rozpoutané “pekelné imaginace” na pojetí norem v pozdním středověku : všechny morální ideje jsou v neustálém doteku s představou “rozpálené pece, v níž je pálen nahý člověk a nikdy nebude osvobozen”. Tato pekelná imaginace, tak vypracovaná v evropské

literatuře, ukazuje na jednu důležitou stránku tohoto propojení otázky po pravém světě s mýtem : relativizace lidského života je spojena s iracionálností, s rozpoutáním citu, s mýtem a toto všechno se odehrává ve službách rozumu. Už Tertulián ve své "apologii" upozorňuje na tuto politickou užitečnost křesťanství a připisuje mu ji jako zásluhu : křesťan je lepší občan, protože má strach z představy pekla.

Problem relativizace lidského života, pathetické pojetí lidské bídy, je tak řeckým dědictvím, které se rozvinulo na půdě křesťanství zvláštním způsobem. Už Arendtová upozorňuje, že dogma o pekle vnáší do evangelické doktríny prvek násilí a sublimované imaginativní krutosti, která nakonec zanechá stopy na vztahu mezi Církví a mocí. V každém případě je rozhodující rysem křesťanské koncepce "pravého života" toto zakotvení v imaginaci "pekelné výhně". Celé dějiny víry jsou především osvobozováním smyslu víry od této imaginace o trestu a odměně. Eschatologie je tak utopena v této smyslově konkrétní a psychologicky působivé představivosti. Je ale nejhlubším problémem západních dějin odpovědět na otázku po základu našich životních norem v době, kdy všechna zásvětí se vynořila na světlo a ukázalo se, že jde jen o kulisy a mýty. V tomto kontextu je třeba rozumět Nietzscheově hlubokému výroku, že "křesťanství je platonismus pro lid". To platí už o platonských mýtech posmrtného života : Platon sám "zlidověl" svou filosofii tím, že do ní vpracoval mýty o posmrtném životě.

Patočka srhnuje křesťanské přetvoření antického dědictví takto :

"Transcendence boží, která nemá nepochybně myšlenkový podklad v ideovém pokladu Izraele, je dědictví "pravého světa", kdysi vytvořeného Platonem a teologicky transformovaného Aristotelem. Křesťanská víra je smysl nikoli člověkem hledaný a jím autonomně nalézáný, nýbrž diktovaný z onoho světa; proto k ní patří bytostně též něco, v řeckém životě v této formě se nevyskytujícího, totiž uvědomění bídy člověka, sama od sebe neschopného smysl vytvořit a sobě dát — prvek, který je křesťanskému postoji společný se starou skepsí, ale v radikálnější podobě a bez oné rezignace, která skepsi charakterizuje" (Patočka, 1980, 67).

Pathetické pojetí lidské bídy vyplývající z bezmoci člověka v tomto světě bez "milosti" boží, relativizace všeho lidského před oslovením z "onoho světa", je půdou míru v řecko-křesťanské tradici. Slovo "mír" označuje to, že vše lidské je v podstatě stejně vzdáleno Bohu. Všechny hodnoty, v jejichž jménu člověk definuje svého "smrtného nepřítel"

jsou součástí lidské bídy a tedy relativní. Mír vždy předpokládá toto prohlédnutí lidské situace ve světě. I císař je ještě součástí této bídy lidského, i jeho moc je relativní : celá oblast moci je odbožštěná a ocítá se v bídě a dočasnosti, proti které nemůže postavit než “spravedlnost”. F. Werfel popisuje mohutný rituál pohřbívání rakouského císaře kupucínském klášteře : nejdříve odpovídá vůdce smutečního průvodu na otázku “kdo chce vstoupit” velkým titulem císaře; na odpověď “neznám toho člověka” odpovídá zkráceným titulem; na odpověď “neznám ani tohoto člověka” odpovídá “trpící duše”. Tento starodávný rituál vyjadřuje celou relativizující sílu křesťanského zakotvení politiky v eschatologii. Toto zakotvení spočívá v tom, že politika je součástí lidské bídy a že sama nemůže zaručit žádný smysl lidskému životu.

Vynořuje se tak politický smysl slova “mír” : je sekularizací lidské bídy tak jak byla koncipována v křesťanství. Stát je utilitární konstrukcí pohybující se uvnitř stejné relativity jako lidský život. Stát nemůže přenést lidské jednání na půdu absolutního smyslu. Gilson (1952) ukazuje, že už ve S. Augustinovi tolerance státu k Obci boží musí vycházet z jejich rozdílného založení. Na půdě státu náboženské přesvědčení by vedlo k využití státu jako nástroje víry, zatímco věřící nesmí jednat skrze stát ale skrze druhého člověka. Slovo “mír” tedy označuje především “toleranci” vyplývající z toho, že lidská situace nemůže být nijak zásadně změněna žádnou zvláštní státní organizací. Absolutní stát je moderním vtělením této tolerance : v tomto smyslu např. Josef II. píše své matce Marii Terezií, že jeho zásadou je “úplná svoboda vyznání... je-li opatřena služba státu... není důvodu, abyste se vy, dočasní vládcové, míchali do jiných věcí” (sr. Pekař, 1977, 357-358). Adjektivum “dočasní” ukazuje na základ tolerance : vědomí o lidské bídě. Erasmus vykládá ve smyslu tolerance podobenství o zrně a pleveli. Pán pole si nepřeje, aby plevel byl zničen předčasně, chce aby byl “tolerován”, protože by se mohli špatní napravit a z plevele se stát zrnem. V Morově “Utopii” je zaručena naprostá svoboda vyznání a pronásledování musí být jen ti, “kteří chtějí šířit své ideje násilím”. V letech 1689-93 Locke podává nejvlivnější interpretaci principu tolerance :

“Považují za nejdůležitější jasně rozlišit cíl občanské vlády od cíle náboženství... Péče o duši nemůže být v rukou občanského soudce,

jehož moc spočívá jen ve vnější síle, zatímco naopak pravé a spásné náboženství spočívá na vnitřním přesvědčení mysle” (srv. Kamen, 1967, 232).

Základem míru v politickém smyslu je tak vědomí o lidské bídě, která nemůže být překonána státní mocí, zásahem politiky do života člověka, ale jen “dobrymi skutky a vírou v Boha”.

Největší moderní interpretací této lidské bídy je Kantova kritika čistého rozumu, která definitivně svazuje lidskou existenci s rozporem, antinomií; dogmatické užívání rozumu spočívá v popření této povahy lidského a v pokusu přenést *mocí* lidský život na území jistoty. Patočka poznamenává, že “spor mezi tezí a antitezí je nutný spor lidského, po nepodmíněném toužícího rozumu, který naráží na čtyři základní problémy tam, kde se snaží ve zkušenostních řadách vystoupit k posledním podmínkám... antinomie káže však filosofickému rozumu skromnost” (Patočka, 1980,99). Dogmatismus je absolutizací lidského, neskromností, nepochopením lidské bídy a *proto* násilím. Kritické prohlédnutí lidské situace ve světě vede naopak člověka k plnému rozvinutí svých sil, protože pohyb v rozporech “zlidšťuje to, co je jen instinktivní”. Politika musí zůstat v hranicích této lidské bídy, nesmí využívat státu k mocenskému prosazení jedné ze dvou soupeřících stran. Stát vůbec je především “kritickou pozicí a obranou” proti nárokům dogmatismu.

“Jest možno na kritiku čistého rozmyslu pohlížet jako na opravdu nejvyšší soudnou stolicí pro všechny jeho spory... je k tomu ustanovena, aby právní nároky rozmyslu vůbec podle zásad jeho právní ústavy určovala a posuzovala. Bez těchto je rozmysl takřka v primitivním stavu a nemůže svých tvrzení a nároků jinak uplatňovati neb zajišťovati než válkou. Kritika naproti tomu, která všechna svá rozhodnutí bere ze základních pravidel svého poslání... opatřuje nám klid zákonitého stavu, v němž své spory nemáme jinak rovnati, než před soudem. Co končí sváry v původním stavu, je vítězství, jímž se obě strany honosí, po němž následuje mír většinou jen nejistý, který uzavírá vrchnost do sporu se vloživší; v druhém však sentence, která dotýkajíc se zde samého zdroje sporu, věčný mír musí zaručovati” (Kant, 1930,447).

Není možné bránit víru vědění a tedy ani mocí : stát je tolerantní a tím řeší problém obšanských válek. Mír je zakotven v bídě lidské situace a ve světě jako ve svém ontologickém předpokladu. Post-křesťanské eschatologie jsou vždy spjaty s vynořením se státu jako síly schopné

vyvést člověka z jeho bídy a dát mu nový osvobozený status. Toto je pozadí všech moderních revolucí. Ostatně Dempf (1954) upozorňuje na Kantovu větu, že nebe a peklo odpuzují pokud zůstávají jen předmětem rozpoutané představivosti, ale jsou pravdivé ve svém filosofickém smyslu. Pathos lidské bídy je osvícen kategorickým imperativem stejně jako mýtem pekla a nebe. Z této situace nelze vyjít poznáním. Tolerance proto není korelátem skepse ale je spíše absencí každé zaujatosti proti antinomiím rozumu, které znovu a znovu rozpouštějí každé dogma. V Kantově kritice rozumu základ slova “mír” v evropské tradici je obnažen s epochální energií. V tom smyslu říká Gadamer, že Kant je partnerem oné kritiky naivity, v níž modernost nalézá svůj nejvlastnější výraz, protože ukázal, že myslet sebe sama je něco jiného než poznání. Slovo “mír” je tedy v evropské tradici zakořeněno v pathetickém pojetí lidské bídy jak je prosadilo křesťanství : jeho specificky politický smysl spočívá v relativizaci hodnot života, v tom, že vykloňuje naše existování do noci konečnosti, před níž vše životní ztrácí svou absolutnost.

Mír je možný v lidských společnostech jen na tomto ontologickém základu sebeporozumění jako vyklonění existence do noci naprosté relativnosti životního smyslu, do “bídy lidského údělu”.

Společnost se neustále rozpadá na společenství spojená společnými hodnotami : ve jménu těchto hodnot lidé se rozdělují na “přítel/nepřítel”. Seskupení “přítel/nepřítel” samo nenáleží do sféry politiky, nýbrž do sféry před-politické. Znepřátelení může být náboženské, ekonomické, estetické atd. Rysem znepřátelení je, že člověk je ochoten nasadit svůj život ve jménu určitých hodnot uvnitř relativních uskupení. Různá seskupení “přítel/nepřítel” jsou obyčejně semknuta kolem nějaké ústřední dvojice nepřátel : např. celý novověk náboženských válek se seskupuje kolem dvojice “kacíř/ pravověrný” a celý průmyslový věk je seskupen kolem dvojice “práce/kapital” tj. “dělník/kapitalista”. Každá epocha čerpá svou specifičnost z toho, že společnost je prostoupena určitým znepřátelením, že určité hodnoty jsou absolutizovány, ruší všechny vztahy uvnitř státu a hrozí okupovat všechny prostor ve společnosti.

Definujme politiku jako proces, v kterém dochází k relativizaci hodnot, v jejichž jménu konkrétní uskupení ve společnosti bojují na život a na smrt. Politika spočívá v tom, že konflikt mezi

absolutizovanými hodnotami se přesunuje na půdu, na níž ztrácejí svou absolutnost a soupeřící strany prohlédají jejich relativnost : tím vzniká prostor míru a jednoty. Tato relativizace hodnot, zneprátelených a absolutizovaných, není jen výsledkem síly. Politické řešení konfliktu předpokládá, že zneprátelené skupiny skutečně *zakusí* relativnost svých zabsolutněných hodnot na nové půdě, na které se konflikt ocitl. Holá síla nemůže být takovou půdou zkušenosti o relativitě absolutizovaných hodnot. Na nové půdě se zneprátelené hodnoty dostávají do vzájemného doteku, stávají se navzájem prostupnými a člověk je vposled zakouší jako dva aspekty téže fundamentální situace člověka ve světě. V této zkušenosti vzniká to, co nazýváme “mír”.

Každá takováto politická relativizace absolutních hodnot, zneprátelujících svou absolutností lidské společenství je svázána s otázkou po pravém světě, s onou tradicí dialogické řeči, která vytěžuje ze střetnutí názorů to obecné co smiřuje. Patočka poukázal na tuto souvislost filosofie s politikou ve svých “kacířských esejích”.

“Politický život čerpá sice své svobodné možnosti z domova a domácí práce, ale domov naopak nemůže existovat bez obce, která jej nejen ochraňuje, ale dává mu smysl. Politický život jako život v naléhavém čase, v čase *k-*, tato stálá bdělost, je zároveň stálá nezakotvenost, nepodloženost. Život tu nestojí na pevné základně generativní nepřetržitosti, neopírá se zády o temnou zemi, nýbrž temnotu, tj. konečnost a stálou ohroženost života má stále *před sebou*. ... zde je cíl v *svobodném* životě jako takovém, lhotejno zda vlastním či druhých; je to život v podstatě ničím nekrytý” (1980,40). Duch polis je duch jednoty ve sporu, v boji. Není možno být občanem *-polités-* jinak než ve společenství jedněch proti druhým, přičemž tento spor sám tvoří napětí, *tonus* života obce, podobu tohoto prostoru svobody, který si občané navzájem poskytují a upírají... tak se v obci stálým sporem a bojem vytvoří moc, která stojí nad spornými stranami a na níž záleží význam a sláva obce... Polemos je to společné. Polemos spojuje soupeřící strany, nejenže stojí nad nimi, nýbrž v něm *jsou* zajedno. V něm se vytváří jedna, jednotná moc a vůle, z něho jediného rostou všechny zákony a ústavy, ať jakkoli rozdílné” (1980,44).

Tato moc, která se utváří ve sporu je “vidoucí”, protože zapřena do otázky po pravém světě, do řeči filosofa prohlédajícího “zdání”.

Politika je tak spjata s eschatologií vnitřním poutem, protože má svůj základ v té samé relativizaci “zabsolutněných hodnot života” jako filosofie. Arendtová, řekli jsme, ukázala na politickou formu escha-

tologie, tj. na imaginaci trestu a odměn, která postupovala naším jednáním jako neúprosný fundament každé normy. Problémy modernosti vyplývají především ze strašné "lehkosti všech norem" vyvolané rozpadem zásvětí, v nichž byly normy zapuštěny, vyplývají z toho, že rozpad všech zásvětí má za následek zabsolutisování života a perspektivy dne, jak říká Patočka. Modernost je tak *vláda* dne, odmítající jakoukoli relativizaci vůle k životu, k pokračování všedního dne. Všechny post-křesťanské eschatologie jsou takovou vládou nikdy nekončícího dne, v níž člověk uniká své konečnosti, noci, všemu co je více než život. V posledním eseji o dějinách Patočka uvažuje o dvacátém století jako válce. Jeho základním tématem je, že válka je způsob, kterým se prosazuje tato vláda dne. Slovo "mír" nyní označuje toto zabsolutnění dne, kde život je nejvyšší hodnotou. Rozpad eschatologie znamená, že upadá do zapomenutí základ míru : relativizace hodnot života.

Patočka ukazuje, že půdou skutečného míru je vyklonění života do smrti, návrat k onomu pathetickému pojetí lidské bídy, v které vyústila řecko-křesťanská tradice. Zabsolutnění "dne", hodnot života činí válku nepřekonatelným horizontem modernosti : "není možno zbavit se války tomu, kdo se nezbaví vlády míru, dne, života v té podobě, která vynechává smrt a zavírá před ní oči" (1980,127). Válka strhující vše kolem nás do svého víru, válka proměňující vše v mobilizaci energie, je propadnutím měřítkům všedního dne "a jeho slibům". Rozpad vztahu mezi politikou a eschatologií tak uvěžňuje člověka tím, že zabsolutňuje všechny hodnoty života.

Východisko z této vlády míru prosazující se válkou je v porozumění oběti. Oběť je všudypřítomná ve století války : člověk je na frontě obětován zájmům dne, za pokračování vlády dne. Ale v této oběti člověk je současně vystaven noci, musí přijmout smrt jako to nejvyšší čím je povinován vládě dne. V zakrytém smyslu oběti se ale skrývá *to spásné* v našem století. Oběť má ve skutečnosti smysl v sobě, neslouží dni, ale staví člověka na novou půdu. Vystavuje ho zkušenosti o tom, že dějiny jsou sporem pouhého a strachem spoutaného života s onou silou, která všechny hodnoty života relativizuje : vydržet tváří v tvář smrti. V boji za mír jak ho hlásá naše století je sice "nahlédnuto něco eschatologického, něco jako konec všech hodnot dne" ale je ihned

ztraceno a strženo mobilizující energií dne a pokroku v péči o člověka. Půdou skutečného míru je právě toto “něco eschatologického” co člověk zahlédá ve zkušenosti fronty, oběti. V této oběti člověk nejedná “z hlediska dne” ale ze zkušenosti otřesu všech hodnot dne. Oběť čerpá svůj smysl v nahlédnutí, že “všední den, jeho život a mír mají svůj konec”. Z této zkušenosti se rodí “solidarita otřesených ve víře v den, život a mír”.

Paralelní polis je ve svém nejhlubším smyslu prvním ostrůvkem míru v moři války.

To co Patočka popisuje jako “vládu dne” je především vládou umělých jazyků a vyprázdněním zkušenosti : v pojetí existence jako nikdy nekončícího dne člověk nemůže udělat žádnou zkušenost, je zbaven možnosti stát se zkušeným člověkem. Toto zrušení zkušenosti se prosazuje v její postupné redukci na “důkaz správnosti soudů a předpovědí”. Vláda nezkušenosti na sebe bere formu všeobecné reformy jazyka spočívající v přizpůsobení jazyka vědě. Věda jsou “všechny věty, které mohou být popřeny ve zkušenosti”, tj. jejichž pravdivost je svázána s výskytem určitého fenoménu konstatovatelného empiricky. V kontextu pozdní průmyslové civilizace “zkušenost” je to, co odlišuje vědu od pouhého myšlení : každá vědecká věta může být prokázána empiricky jako pravdivá nebo nepravdivá. Zkušenost je tak neustále k dispozici, kdokoli ji může kdykoli opakovat : říci něco vědeckého znamená vystavit se této možnosti empirického důkazu. Neopositivismus a později Popper podal klasické formulace rozdílu mezi vědou a metafysikou : vědecké jsou jen ty výpovědi, které se vystavují riziku popření tím, že předpovídají výskyt empiricky zjištělných fenoménů. Popper analyzoval zvláště rozdíl mezi teorií relativity a marxismem nebo psychoanalýzou z tohoto hlediska. Marxismus není vědou, protože jeho předpovědem ve světě empirických jevů nic neodpovídá, tj. předpovědi jsou formulovány tak, aby mohly být vždy pravdivé, nezávislé na zkušenosti, aby nic neriskovaly. V přirozeném jazyce ale zbyly stopy po jiném, silnějším smyslu slova “zkušenost”. Říkáme např. “chtěl jsem mu ušetřit tuto zkušenost, ale nakonec musel prožít i to”. Tato věta popisuje situaci, v níž chci aby druhý člověk nemusel prodělat proměnu, kterou sebou nesou určité zkušenosti : nechci říci dítěti pravdu o skutečné motivaci činu milované

osoby, protože chci, aby zůstalo takové jako je nyní a bojím se, že zklamání je promění, že bude jiné. Ušetřit zkušenost někomu je vždy motivováno strachem z proměny, kterou prodělá, že už nikdy nebude jako dříve. Říkáme také: “byla to neopakovatelná zkušenost” nebo “bez té zkušenosti bych nikdy nevěděl, že jsem schopen i toho”. Zde vystupuje jiná podoba zkušenosti než je ta, o kterou vědecký jazyk opírá svou převahu nad přirozeným jazykem. Zkušenost je tu něco neopakovatelného, co by nás také mohlo minout, čeho nás může někdo ušetřit ale co v každém případě nelze učinit “beztržně”, co nás mění. V přirozeném jazyce tak zkušenost označuje to, co lze udělat jen jednou, co se již nikdy nevrací a co člověka nenechává jakým byl, spíše než onu oblast opakovatelných experimentů a pozorování, na niž se odvolává věda. Existují zkušenosti, které jsem udělal jen já, které mne odlišují od všech ostatních, a které přesto mají svůj obecný sdělitelný smysl: beze mne ale by tento smysl nikdy nevstoupil do řeči a nestal by se částí života druhých lidí.

V imanentním rozvrhu světa obsaženém v přirozeném jazyce slovo “zkušenost” označuje okamžik, kdy vtrhla do našeho života váha věcí a událostí, která k nim vždy již patřila ale byla skryta. Vědecký rozvrh světa, imanentní v každém vědeckém jazyce, dává všem jevům naopak jakousi lehkost: potkáváme je a manipulujeme je aniž by nás tento dotek s věcmi nějak měnil. Zůstávám takovým jako dříve. Zkušenost je naopak v přirozeném jazyce vždy spojena se zatížením našeho života vahou věcí a událostí: s vahou věcí vniká do našeho vědomí nemanipulovatelný řád věcí, o který se naše vůle rozbíjí a který můžeme jen uctívat, ne měnit. Havel hovoří o ztrátě absolutního horizontu jako o rysu naší doby: výraz “absolutní horizont” definuje zkušenost vůbec a jeho ztráta znamená ztrátu zkušenosti jako takové. Člověk ztrácí schopnost učinit zkušenost, když ztrácí smysl pro to nehybné v každé věci, co relativizuje naše plány a co často nabývá své vlastní řeči. Říkáme např.: “řeč přírody” nebo “řeč věcí” nebo i “řeč citů”. Máme tím na mysli zvláštní proměnu, kterou náš vztah k světu může náhle prodělat, že totiž naše vlastní řeč ustoupí do pozadí a věci kolem nás oslovují svou vlastní vahou, nezakrytou naším slovem.

Zkušenost je vždy vázána na toto vynoření se absolutního horizontu, který relativizuje bezohledně naše plány.

Co je podstatou zkušenosti v této perspektivě ?

Podstatou zkušenosti je, že do řeči vniká to, co mělo zůstat nevyřčeno. Umělé jazyky, do kterých *routine* pomalu uzavírá náš život se vždy tváří jakoby jim nic nepředcházelo. Každý zákon čerpá svou důstojnost z onoho ticha, které mu předchází a v kterém uhasínají také všechny naše nářky a výčitky proti zákonu: i imperativní převaha vědy nad obyčejným rozumem vyplývá z toho, že jazyk vědy vylučuje všechnu závislost na tradici, onu podmíněnost, která charakterizuje "obyčejný rozum". Věda tak uniká všeobecné podmíněnosti lidské řeči, v níž vše co je řečeno je jakoby ve službách něčeho nevyřčeného, co podmiňuje a určuje smysl toho řečeného. Člověk je historicky podmíněn — toto heslo historicismu — znamená, že smysl řeči je vždy zatížen jakousi základní zaujatostí, vyplývající z váhy nevyslovených předpokladů všeho co říkáme a děláme. Patří k podstatě naší lidskosti vědět, že to nevyřčené v každé lidské existenci je třeba respektovat, že nelze hovořit o všem, že je třeba být šetrný k nevysloveným předpokladům našeho přesvědčení; toto nevyřčené je jakoby schouleno někde za řečí a bylo by nelidské vrhat se do tohoto skrytého místa a vtahovat do řeči i to zamlčené v životě každého z nás.

Vyslovením nereflektovaných předpokladů našich postojů a našeho jednání člověk je totiž zasažen a proměněn; dovídá se o sobě něco, co už nemůže ignorovat. Je v tom samozřejmě i něco krutého, protože se rozpadá naivní důvěra v autentičnost citů a názorů, v jejich bezpředpokladovost, upřímnost. Ale tato nelítostnost je nutná k tomu, abychom udělali zkušenost.

Věta "člověk je historicky podmíněn" tedy neznamená, že nikdy nemůže vysvobodit to co říká ze závislosti na něčem nevyřčeném, tj. že nelze nikdy vyslovit zamlčené motivy lidského jednání. Neznamená, že řeč je vždy ve službách nějaké energie, která sama nikdy řečí není a nemůže být. Znamená naopak, že podmiňující a podmíněné vstupují do řeči, stávají se tématem dialogu, který člověk vede se svými předsudky. Toto a jen toto je zkušenost: že nyní mohu hovořit o něčem, co dříve vůbec nebylo řečí, ale jen energií, puzením, zájmem atd. Gadamer ukázal, že porozumět nějakému textu (nebo chování) znamená, že jej můžeme interpretovat jako odpověď na určitou otázku. Tak např. rozumím agresivně mého přítele, když vidím roli, kterou v ní hraje jeho

nejistota o sobě samém : chápu jeho chování jako odpověď na otázku, do které je postaven touto nejistotou, tj. rozumím jeho situaci jako otázce, na kterou on svým chováním odpovídá. Mám na mysli právě toto, když říkám, že “podmiňující a podmíněné vstupují do řeči” : podmiňující se nyní jeví jako otázka, na kterou odpovídám.

Zkušenost je proměna našeho vztahu k světu a k druhým způsobená tím, že to, co chtělo zůstat nevysloveno bylo vtaženo do řeči. Můžeme citovat jako příklad tohoto vtažení psychoanalýzu, ale umění a myšlenkové dílo vůbec je takovou “iniciativou” odhalující “to nevyřešené, co však na každém kroku je zde” (srv. Patočka, 1980,73) : dosahuje toho tím, že “zvrátí dosavadní směr využití jazyka”, obrací jej zvenčí dovnitř (Patočka, 1980,73). Mohli bychom definovat myšlenkové dílo jako takové využití řeči, v němž nikdy nevyhasíná příležitost ke zkušenosti, tj. vždy nové nevyslovené předpoklady našeho existování jsou vtahovány do řeči. Odtud neustálé napětí mezi myšlením a moralitou, mezi myšlením a oblastí naivní důvěry v autentičnost toho, co se má říkat a jak se má žít. Každá doba a každá společnost staví mimo slovo celou řadu možných vztahů k světu, k sobě, k druhým. Myšlení prolamuje tyto hradby a vnáší do řeči to o čem se nesmělo mluvit : myšlení má málo co společného s rozumem, ba naopak rozum může být největším nepřítelem myšlení. Rozum může uzavřít v umělé řeči celou naši existenci.

To co nazýváme “moc” v obecném smyslu je souborný název pro nespočet censurních zásahů do řeči snažících se redukovat řeč na pouhý obraz prostředí, tj. na umělý jazyk. Ale řeč je vždy vztahem k světu a proto překračuje všechnu závislost na okolí. Zkušenost předpokládá ochotu vystavit svou existenci moci přirozeného jazyka, v němž proniká na světlo i to, co chtělo zůstat nevyřčeno. Člověk zkušený se liší od člověka nezkušeného jen tím, že má výslovný vztah k této možnosti řeči. Všechny umělé jazyky, kterým se nelze ve 20. století vyhnout, vystavuje přirozené řeči. V ní se ukazuje, že před každým názorem už bylo něco vyřčeno co se skrylo a stáhlo ale co tu ještě je jako podmiňující síla : tato podmiňující síla se ve skutečnosti stává součástí řeči, nabývá znovu podobu řeči. Znakem umělého jazyka je, že jím nelze nahlédnout do toho, co mu předcházelo : umělým jazykem nelze zahlédnout nic za účelem, pro který byl koncipován.

Patočkův výraz “vláda dne” označuje především vládu umělého jazyka, tj. vládu nezkušenosti. Umělé jazyky dne plánují budoucnost jako nikdy nekončící zítřky stále plnějšího zajištění lidských potřeb. Jakoby tento den nikdy neměl mít konec, jakoby noci smrti a konečnosti “nikdy nebylo” (Patočka, 1980,127). Všechny věci se zdají lehké, protože neustále k dispozici, poslušné metod a znaků, kterými je ovládá věda a organizace. Patočka — a to je jeho filosofický odkaz — ukazuje, že půdou míru může být jen zkušenost, jen vyklonění umělých jazyků do přirozené řeči; v tomto vyklonění teprve vniká do řeči noc, nevyslovený předpoklad tohoto válčení za mír. Člověk tak dělá zkušenost o své situaci ve světě a teprve z pozic této zkušenosti může být bližším druhých : zkušenost je vždy otřesením naivní víry v den a z tohoto otřesení vzniká půda míru, který nebude jen mobilizací k nové válce.

Kybernetizace a lyrizace politiky prosazující se v dialogu a v radikalismu sedmdesátých let jsou dvě formy oné vlády dne, kterou Patočka považuje za největší překážku míru, protože “není možno zbavit se války tomu, kdo se nezbaví vlády míru, dne, života v té podobě, která vynechává smrt a zavírá před ní oči” (Patočka, 1980,127). Skutečný mír je tu svázán s “něčím eschatologickým”, tj. s koncem Vlády dne, s něčím, co relativizuje všechny životní hodnoty. Navracíme se tak k začátku naší úvahy. V evropské tradici mír vzniká na půdě eschatologie, ze zkušenosti absolutní relativnosti našeho života. Zkušenost vůbec je v podstatě relativizací absolutních hodnot, postojů, názorů, protože vstupuje do řeči i ten nevyslovený předpoklad, který ji podmiňuje. Patočka nazývá “vykloněním do noci” tuto strukturu lidské zkušenosti.

Vzniká otázka zda evropský člověk může vůbec za něco nasadit život. Nezhání snad jeho zkušenost, relativizace vznikající na půdě řeči, každou absolutní hodnotu ? Má vůbec evropský člověk nějaký důvod k nesmiřitelnosti ? Důvod k nasazení života za nějakou ideu ?

Podstatou politiky v evropské tradici je to, že stát je výrazem lidské zkušenosti, že jí podléhá. Stát je legitimován zkušeností : politika, která se odpoutává od zkušenosti, přestává být “legitimní”. Podstatou Evropy je tak tento nezrušitelný vztah státu (obce) ke zkušenosti. Řekli jsme, že zkušenost spočívá v tom, že do řeči vniklo i to, co chtělo zůstat

nevyřčeno : politika je vystavena relativizaci hodnot ve zkušenosti. Evropská tradice je ale obklíčena říšemi, v nichž politika není v žádném vztahu ke zkušenosti. Voegelin (1952) je nazývá říšemi “kosmologickými”; stát je tu výrazem kosmického řádu a žádná zkušenost ho nemůže změnit. Mongolská říše na příklad je definována jako “řád kosmu”, takže všechny říše jsou její součástí a jejich definitivní dobytí je jen otázkou času. Takové pojetí politiky se může vynořit v každé době. Sovětský svaz je takovou kosmologickou říší : dějiny odevzdaly všechny státy do moci komunismu i když čas se ještě nenaplnil. Evropská politická tradice je tak důsledkem toho, že se vynořil dějinný člověk, zaměřený na to v řeči, co umožňuje zkušenost.

Největší hrozbou našeho století je, že se politika odtrhne od zkušenosti; že přestane být výrazem možností řeči a stane se jen aparátem fungujícím na pokyny dané v umělém jazyce. Odporovat této hroztě je absolutním závazkem evropského člověka. V tomto odporu je důvod k nesmiřitelnosti.

Od dětství mne dojímala historka o perském králi Xerxovi a jeho údivu, když mu vyprávěli o řeckých vojácích, v jejichž zádech nestojí velitelé s důtkami, aby je hnali ranami vpřed (*Herotodos*, VII, 220-225). “Co je drží tváří v tvář nepříteli ?” — zeptal se Xerxes. Evropský člověk je ochoten obětovat se za vztah mezi zkušeností a politikou, za obec svobodné řeči, skrze níž se odehrává onen nikdy nekončící dialog, který relativizuje všechny hodnoty dne. L. Spitzer ukázal v jednom proslulém článku, že slovo “*rasa*” vzniklo korupcí slova “*ratio*”, kterým křesťanský středověk překládal slovo “*idea*” nebo “*logos*”. Tak nalezneme např. v S. Augustinovi tuto větu : “*ideae sunt principales quaedam formae, vel rationes rerum stabiles*”. S. Tomáš formuluje princip ovládající celý středověk : Bůh tím, že chce sebe sama chce i vše co v něm preexistuje jako “*rationes*”, neboť “*in mente divina sunt omnium rerum propriae rationes*”. V moderních jazycích slovo “*ratio*” má celou řadu významů kroužících kolem vztahu mezi modelem a tvorbou : tak např. ve francouzštině *rationes* znamená “*les exemplaires et les types des êtres*” nebo “*raison des choses*”. *Ratio* označuje preexistující model původně v boží mysli později vůbec. Italské “*ragione*” se vyskytuje často ve významu “*kvalita, druh specie*” např. ve větě “*e tanti animali di si fera ragione*”. Spitzer poznamenává, že v době

kdy svou studii publikoval — 1941 — bylo pro něho zlomyslným potěšením moci připomenout Němcům duchovní původ slova, které bylo heslem vzpoury proti všemu duchovnímu. Slovo “*rasa*” bylo pro nacisty protivahou o všem pochybující a vše relativizující kultury : *rasa* označuje nepochybný a nutný úděl, na kterém je možno založit novou politickou jednotu a vytěžit z ní neústupnost, která by dala státu novou energii.

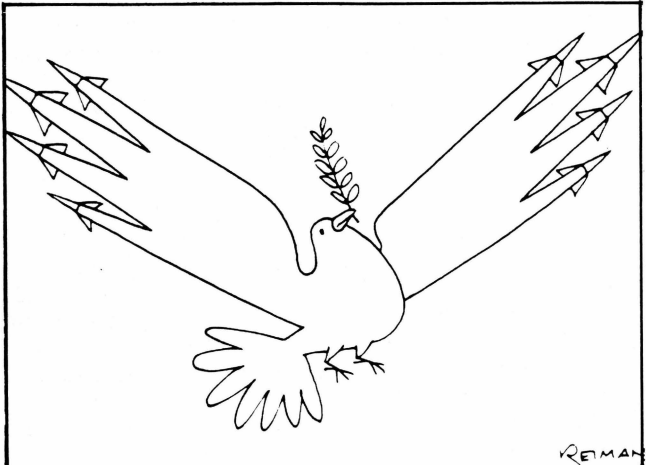
Rasa je slovo z umělého jazyka : nic nelze postavit na odpor nutnosti, jíž chce být nástrojem. Jakoby před tímto slovem nic nebylo řečeno. Vše co se klade do cesty rasové předurčenosti ve státě musí být smeteno. Slovo “*rasa*” si tak uchovává jednu stránku klasického dědictví : relativizuje drobné pravdy našeho života. Tato relativizace ale přestává být zkušeností. Nepatří k přirozené řeči.

Korupce slova “*ratio*” ve slovo “*rasa*” ukazuje na podstatu korupce evropské tradice vůbec. *Idea* nebo *ratio* označuje původně to, že vstupuje do řeči skrytý předpoklad naší existence, který byl mimo řeč, který jsme neuměli vyslovit. Byl tu již, ale působil mimo řeč : teprve jeho vtažením do řeči se stáváme “zkušenými lidmi”. Předchůdnost idejí je tak vytěžena z přirozené řeči, z dialogu. *Idea* je nevyslovený předpoklad našeho existování, který se nyní stává řečí. V korupci tohoto slova je tato předchůdnost odtržena od přirozené řeči, pojata jako vnější nutnost, která nemá nic společného s naší zkušeností. Obdobou rasy je marxistické pojetí třídnosti : třídnost vtiskuje lidské existenci nepřekročitelnou formu a omezení. Berdiajev říká, že třída je v marxistickém pojetí “noumenon, věc o sobě, zatímco vše ostatní je jen zjev” (1977,44).

Nebezpečí, že antropologický princip podřízenosti politiky přirozené řeči bude pohlcen a rozpuštěn v umělých jazycích kosmologických říší ukazuje na důvod k nesmiřitelnosti v evropské tradici. V okamžicích největšího nebezpečí rozdíl mezi kosmologickým a antropologickým nemůže být uchován než obětí života za jeho smysl.

Citovaná literatura

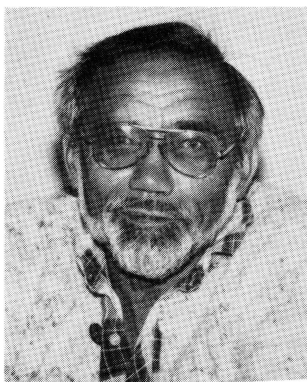
- A. ARDIGO, *Crisi di governabilità e mondi vitali*, Bologna 1980, Cappelli
- H. ARENDT, *Between Past and Future : Six Exercises in Political Thought*, 1954 (tr. it. Florencie 1970, Vallecchi)
- L. von BARTALANFY, *Robots, Men and Minds*, N.Y. 1967, G. Braziller
- A. BESANCON, *Court traité de sovietologie à l'usage des autorités militaires et religieuses* Paříž 1976, Hachette
- N. BERDIEJEV *Christianstvo i klasovaja borba* (tr. it. Milan 1977, Matriona)
- V. ČERNÝ, *Paměti IV*, Toronto 1983, 68 Publishers
- E. GILSON, *Les métamorphoses ou la cité de Dieu*, Paříž 1912, J. Vrin
- F. von HAYEK *Law, Legislation and Liberty*, Londýn 1973, Routledge + Kegan
- M. + R. FRIEDMAN, *Free to Choose*, N.Y. a Londýn 1979, HBS
- A. DEMPF, *L'apocalittica di Dante*, in "Archivio di filosofia" 1954, str. 93-10.
- H. KAMEN, *Nascita della tolleranza*, Milan 1967, il Saggiatore
- I. KANT *Kritika čistého rozmyslu* (ed. F. Krejčí) Praha 1930, Česká akademie věd a umění
- M. KUNDERA, *Život je jinde*, Toronto 1972, 68 Publishers
- H. MARCUSE, *One-Dimensional Man*, Boston 1964, Beacon Press
- An Essay on Liberation* (tr. it., Einaudi, Torino 1969)
- J. PATOČKA, *Kačířské eseje o filosofii dějin*, Mnichov 1980a, Arkýř
- Spisovatel a jeho věc v Osobnost a dílo*, Kolín n.R. 1980b
- Index Dvě studie o Masarykovi*, Toronto 1980c, 68 publishers
- J. PEKAŘ, *O smyslu českých dějin*, Rotterdam 1977, Akord
- J. ORR, *German Social Theory and the Hidden Face of Technology*, v "Archiv. europ. social. XV, 1974 str. 312-336
- E. VOEGELIN, *New Science of Politics*, University of Chicago Press 1952

REMAN

U KULATÉHO STOLU

U příležitosti frankenského setkání uspořádala rozhlasová stanice Svobodná Evropa improvizovanou pódiovou diskusi. Zúčastnili se jí: Milan Horáček, poslanec západoněmeckého parlamentu za stranu Zelených, doc. dr. Zdeněk Mlynář, politolog z Vídně, Luděk Pachman, předseda západoněmecké konzervativní akce a Pavel Tigríd, vydavatel a šéfredaktor pařížského čtvrtletníku Svědectví. Moderátorem byl Sláva Volný.

VOLNÝ:

Mír, mírové hnutí, mírová iniciativa – to byly pojmy a problémy, které si dlouhá léta monopolizoval vlastně sovětský blok. Teprve v poslední době se začíná o míru a mírových iniciativách hovořit také na Západě. Moje první otázka je: je tomu tak proto, že je snad dnes mír více ohrožen než byl třeba před dvaceti lety, tedy v době, kdy se zdálo, že válka je na spadnutí, v době berlínské krize, v době kubánské krize?

TIGRID:

Já myslím, že je to trošku jinak. Ty krize byly kvalitativně jiné. Například kubánská krize – to trvalo pár dní a nebylo dost dobře možné zorganizovat nějaké demonstrace. Už si ani nepamatuji, jestli nějaké vůbec byly. Kdežto to, co prožíváme nyní, to je dlouhý, tříletý, otevřený spor /otevřený alespoň v západní otevřené společnosti/ o právo západního světa nebo západní aliance vytvořit si takový obranný systém, jaký pokládá za nutný ke své obraně. A SSSR toto právo Západu když ne upírá, tak chce aspoň diktovat míru tohoto ozbrojení. A tak se stalo, co se muselo stát: demokracie se po mar-

ném úsilí o dohodu s Moskvou rozhodly postupně dozbrojit na sovětskou úroveň.

MLYNÁŘ:

Já si myslím, že je tu ještě jiný faktor ve hře – a sice ono současné mírové hnutí. Toto hnutí vychází z pocitu především mladých lidí, že je třeba angažovat se v otázce dalšího zbrojení. Tento pocit nevyplýnul jenom z dané vojensko–politické situace. Ta byla jenom takovým katalyzátorem něčeho, co tady už bylo. V současném mírovém hnutí – ačkoli se ho třeba Moskva pokouší využít ve svůj prospěch a zčásti ho skutečně využívá, nebo se ho i jiné politické strany či organizace pokouší nějak instrumentalizovat pro sebe – je něco spontánního a všemu tomu se zčásti vymyká. Toto hnutí přejalo určitý potenciál, který se tady už formuloval kolem jiných otázek. Je to do značné míry pohyb mladších generací, generací lidí narozených po druhé světové válce, u kterých už nezávisle na otázce dalšího zbrojení vznikaly různé pocity frustrace, nespokojenosti s určitými civilizačními problémy, ať už jde o otázky ekologické, ať jde o otázky toho takzvaného alternativního způsobu života a podobně. Prostě kladli si otázku po smyslu života. A problém dalšího zbrojení a války jim připadá jako zhmotnění té nesmyslnosti, těch oficiálních politických struktur, vlastně tedy na obou stranách. Proto to má především tento emotivní náboj a mobilizuje to tak širokou sílu, jakou je současná mládež.

PACHMAN:

Já se nedomnívám, že by v současné době a v dohledné budoucnosti vůbec hrozilo nebezpečí velké války v Evropě, války mezi východním a západním paktem. Ale moje obava je, že jednostranná vojenská převaha Sovětského svazu představuje stálý politický tlak, že tato politická, tato vojenská převaha může vést ke kapitulantským náladám v západním světě a že zde tudíž může vést i k určité destrukci morálních hodnot. Když někdo veřejně hlásá na německých univerzitách heslo "Lepší je být rudý než mrtvý," znamená to pro mně destrukci morálních hodnot. Současné takzvané mírové hnutí představuje podle mého názoru konkrétní politické nebezpečí ze tří důvodů: Zaprvé – toto hnutí zvyšuje nebezpečí, že západní státy, které jsou samozřejmě odkázány na veřejné mínění, neudělají

nutné kroky k obnovení přibližné vojenské rovnováhy, že zanedbají úkoly své vlastní obrany. V Německu se už vytvořila široká koalice na levici politického spektra, od krajně levicových skupin přes nedemokratické hnutí takzvaných Zelených až po velkou stranu sociálně demokratickou, jejíž značná část dnes už stojí na těchto pozicích. Taková široká koalice může ovlivnit politiku, v tomto případě vojenskou politiku západních zemí. Druhé nebezpečí pozůstává právě z destrukce morálních hodnot. V Německu se úplně veřejně vydává strach za pozitivní cit. Tvrdí se, že strach je morální a kdo strach necítí, je nemorální. To podle mého názoru staví na hlavu úplně všechny morální hodnoty, na kterých je založena naše západní křesťanská civilizace. Třetí nebezpečí spočívá v oné takzvané občanské neposlušnosti: když se v demokratickém státě staví poměrně početná skupina občanů mimo právní řád, když nerespektuje tento právní řád a koná nezákonné akce, vede to nakonec k destrukci a k odmítnutí celého demokratického státu.

HORÁČEK:

Je problém teď po tom, co říká pan Pachman, zasahovat do diskuse. Jestliže někdo řekne, že Zelení jsou nedemokratické hnutí, je to jeho názor, což já chápu u pana Pachmana, ale je jasné, že s tím nemohu souhlasit. O tom bohuďák rozhodují jiní lidé, jestli je strana Zelených demokratická nebo ne..

Ale chtěl bych se vrátit k jedné otázce, kterou vyslovil Zdeněk Mlynář. Je to základní otázka, která nás vedla k tomu, že jsme vlastně hnutí Zelených zakládali. Každý teď měří stranu Zelených na partaje, jako je SPD, která má stovacetiletou tradici. Strana Zelených je ale čtyřleté dítě, tak se to taky musí vidět, se vším všudy. To znamená, že už běhá, že už se směje, že někdy zlobí atakdál. Ale od začátku je to jedno z prvních seskupení po druhé světové válce, které začlo klást otázku po smyslu života z jiné strany, v celé souvislosti a se vším všudy. Je tam hrůza protikladů, je tam víc otázek než odpovědí, to je samozřejmé. Já jsem tady v tomhle kruhu naší diskuse nejmladší, že? Takže radši poslouchám to, co mi starší a zkušenější vyloží. Nikdy jsem si nedělal nárok a doufám, že si ten nárok nedělá ani strana Zelených, že bychom přesně věděli, jakým způsobem, jakou cestou je třeba jít. My jsme na cestě hledání.

VOLNÝ:

Dobře, já bych ale zůstal u té problematiky, kterou jsme nakousli. Myslíte si, že dnes je mír více ohrožen než třeba před dvaceti lety? Anebo že vzhledem k tomu, že budou v Evropě rakety Pershing II, že je tím mír víc ohrožen?

HORÁČEK:

Já nevím, jak dalece je známo, co jsem říkal v Moskvě, ale dostal jsem se tam do diskuse nebo určité rozepře či hádky s Ponomarevem a také s jedním generálem – Červov to byl – z generálního štábu, který nám vysvětloval, že oni jsou v Afganistánu proto, že tam byli povoláni. Na to jsem jim řekl, že to znám, tu bratrskou pomoc, že o té mi nemusí nic vykládat. Oni tvrdí, že jsou záštita míru a že všechno, co dělají, že dělají pro mír. A my jsme jim na to říkali, že nás v této souvislosti nezajímá, co oni si myslí o míru, nebo jak oni to vidí. My že nechceme jejich přístup k míru, že proti tomu bojujeme. A teď ta otázka šla samozřejmě tím směrem, jak proti tomu bojujeme. Jenom tím, že jsme pacifisté? V téhle souvislosti je mi mimochodem nápadná jedna věc: tady jsme označováni za nebezpečí pro mír proto, že jsme pacifisté – a v SSSR nám generál–oberst Červov říkal také, že jsme nebezpečni míru tím, že jsme pacifisti... Jenže já si myslím že to nejsou pacifisté, kteří ohrožují mír.

VOLNÝ:

A kdo jsou ti, kteří ohrožují mír?

HORÁČEK:

To jsou militaristé...

MLYNÁŘ:

Mírové hnutí je teď silnější proto, že se znovu položila otázka, zda to zajištění míru nebo stavu ne–války, to jest ta rovnováha strachu, která funguje od druhé světové války, zda je to dostatečná základna pro další perspektivu. Část generace, která se už v tomto míru či ne–válce narodila, má pocit, že ne. Že by se tento mechanismus rovnováhy strachu měl pravděpodobně nahradit nějakou solidnější bází míru, která by neredukovala to hlavní na otázku zbrojení a soutěžení ve zbrojení. Jde o nějakou bázi, kde by mír znamenal obsahově

něco více než ne-válku. Obě strany se bojí války, protože to znamená všeobecné zničení. A tahle otázka se stala aktuální v souvislosti s konfliktem, který tady charakterizoval Pavel Tigríd: jakým způsobem NATO může nebo nemůže čelit sovětské převaze. I když se to dnes řeší tím, čemu se říká dozbrojení, rozmístění nových raket a tak dál, ten problém ale, který mírové hnutí postavilo, bude i po tomto kroku dál aktuální. Protože teď půjde o to, co dál. Jestli zůstat na té bázi rovnováhy strachu, nebo hledat jinou alternativu.

PACHMAN:

Já si myslím, že bychom se odpověď na otázku, kde je nebezpečí války, mohli učit z historie. Všichni seriózní historici se dnes shodují v názoru, že jednostranné pacifistické hnutí 30. let ve Francii, Anglii, v Nizozemsku a tak dál usnadnilo Adolfu Hitlerovi cestu ke druhé světové válce. To je názor, který nelze vyvrátit. Že Francie a Anglie zůstaly pozadu se svou obrannou kapacitou, to je jasně prokázaná skutečnost. Začátkem 70. let přimělo silné pacifistické hnutí v USA a v západní Evropě Američany ke kapitulaci a k ukončení obrany jižního Vietnamu. Po skončení vietnamské války bylo vyvražděno v Indočíně zhruba desetkrát víc lidí, než jich zahynulo za oné, takřkajíc 'špinavé' americké války ve Vietnamu. Já chci upozornit na to, že lidé, kteří zemřou ne při výbuchu atomové bomby, ale kteří jsou utlučeni na kambodžských polích motykami, že jsou to stejně cenní lidé. A tedy největší masová vražda těchto desetiletí byla uskutečněna v důsledku kapitulantství, ke které přivedlo USA pacifistické hnutí na Západě.

TIGRID:

Důležitá se mi zdá být otázka, kterou Sláva Volný položil hned na začátku: Jsme blíže k válce, než jsme byli před rokem? Navazují na Pachmana a řekl bych, že nejsme blíže k válce. Nebezpečí války bezprostředně nehrozí. A to proto, že ten velice intenzivní pokus SSSR a komunistických států získat jednostrannou převahu se nezdařil. Důležité je, že teprve teď jsme po kubánské krizi a řadě dalších, překonali kritický bod: západní demokracie při všech svých slabostech ukázaly svou sílu z působem otevřeným, vlastním parlamentním demokratiím. A jestliže je nesporné, že SSSR v době détente – to znamená od roku 1977 – získal v euroraketách změřenou a spočte-

nou převahu a jestliže je neméně nesporné, že týž Sovětský svaz má za sebou dlouhou historii agresí, pak bylo nutné, aby západní demokracie a západní aliance se dostaly na úroveň parity v nukleárních zbraních v Evropě. Představuji si, že až se Sověti vrátí do Ženevy, jako že se k jednání vrátí, pak budou předpoklady k úspěchu těchto jednání nepoměrně lepší. Bude se jednat o celé nukleární výzbroji, ne pouze o raketách v Evropě. Bude to z pozice rovný s rovným. A pozitivně se projeví skutečnost, že se Sovětům po tři léta nepodařilo vnutit kapitulantský, mnichovský lelement do této debaty.

VOLNÝ:

Z předešlého vyplývá, že ti co se v západní Evropě – a to je i strana Zelených – tak jednoznačně angažují proti dozbrojení a proti umístění amerických raket na západoevropské půdě, že neměli pravdu. Poněvadž rozmístěním raket se vytváří nová situace. A druhá věc: říkáte, že nebezpečí války je teď menší než bylo před rokem, ale já cítím i z ČSSR i v západním Německu, že strach z války je větší než před rokem.

HORÁČEK:

Já mám na to jiný názor. Nebudu se vracet zpátky k tomu, jak to bylo s tím pacifismem – to pro mě není ještě dostatečně diferenciováný přístup ke kořenům. Otázku bych postavil takto: Proč jak ve Vietnamu tak i v Latinské Americe vznikají výbuchy? Vznikají tam jenom proto, že to všechno je nějakým způsobem podporováno z SSSR? Nejsou spíš problémem třeba ty obrovské sociální rozdíly, celé dějiny a dědictví kolonialismu a celé dějiny imperialismu – i amerického imperialismu? A podívejte se na vývoj SSSR od roku 1917. V 70. letech říkali maoisté – ”nový car”. Pochopil jsem to snad až v Moskvě: oni sedí v té jejich pevnosti, v tom Kremlu, vozí je v limuzínách, které mají vzadu záclony. Je to absolutně patriarchálně hierarchická společnost. Ten nejstarší tluče do stolu a ti ostatní pomáhají. Ženy jsme tam zahlédli, jen když přinesly čaj. Problém je ale jinde – nezáleží jenom na logice síly nebo na logice raket; ty nechci počítat, ten overkill je několikanásobný. Pro mě to začíná být otázka technologická: jestliže teď selže nějakým způsobem komputerová technika, tak tu rázem létají atomové rakety, létají v intervalech minut, ne už hodin, ale minut, a co potom?

MLYNÁŘ:

Otázka původně zněla, je-li požadavek nedozbrojovat na Západě správný nebo nesprávný. Myslím si, že to byl požadavek v této situaci politicky nereálný. Měl různé formy, různé stupně radikálnosti, ale tak, jak existoval ve své nejradikálnější podobě – jednostranně odzbrojit třeba NSR, případně jeho vystoupení z NATO – takový krok by v současné době nemohl být prvním krokem k překonání blokového rozdělení Evropy. Byl by oslabením jednoho bloku ve prospěch druhého, tedy sovětského. Pokud platí dnešní logika věci, že cokoli se stane je buď ztrátou nebo ziskem pro druhého – a jiná možnost neexistuje – tak nelze žádnými jednostrannými kroky z této objektivitu vystoupit. Ale to neznamená, že tato logika sama o sobě je správná. Já myslím, že je třeba se z ní dostat. Pavel Tigrid říká, že teď hrozí menší nebezpečí války než dřív. To je možno posuzovat z toho hlediska, že pokud tahle logika platí, tak došlo k jakémusi vyrovnání. Chápáno v tom smyslu, že nikdo neustoupil a nedal tomu druhému výhodu. Ale zůstává otázka, co dál, a tuto otázku bude nutno řešit. Myslím si, že pocity strachu a labilitu jsou svým způsobem oprávněné. Je to strach nejenom z atomové smrti, ale z toho, že to odporuje všem zájmům lidského života. Je to logika systémů, které jsou od sebe už někde hrozně daleko a zacházejí s lidskými životy jenom jako s materiálem. A proti tomu – podle mého soudu – se bude dál zvedat odpor. A tento odporu bude nacházet velmi rozličné formy. Mnohé z nich jsou, jak říká Horáček, hnutí s malou zkušeností, s jednostrannou zkušeností mladých lidí, jsou politicky jednostranní, nezralí. Ale demokratický politický pohyb se neodehrává jinak než tímto způsobem.

PACHMAN:

Mluvíme-li o příčinách napětí nebo nebezpečí války, měli bychom se zabývat tou otázkou konkrétně. Sociální ohrožení vnitřního míru jsme zažili několikrát v posledních desetiletích, naposledy například v Polsku. Válka ve Vietnamu neměla vůbec sociální příčiny. V jižním Vietnamu byla mnohem vyšší životní úroveň než v severním Vietnamu. Válka začala vpádem čtrnácti severovietnamských divizí, vyzbrojených sovětskými zbraněmi, do jižní části země. To je realita.

TIGRID:

Souhlasím s tím, co říkal Zdeněk Mlynář. Jenže hledání cesty k té náplni, o níž se tady mluvilo, bylo dáno právě rozhodnutím o západním dozbrojení. To není jen technika, to je sám politický předpoklad. A proto si také myslím, že to hledání toho zajištěného míru u těch mladých je také důležité, že to patří k věci – pokud se to samozřejmě pohybuje v mezích legality a v mezích slušného mezilidského jednání. Řekl bych, že naše debaty, které jsme vedli, včetně o obsazení Československa, i všechny naše spory – to byla legrace proti tomu, o čem mluvíme teď. Říkám to jako starý člověk a myslím na svoje děti: s tím si nelze hrát. Proto ten strach, který se pociťuje také doma, sdílím. Ale vyvolává ve mně nikoli pocit kapitulativní, nýbrž pocit, že přežití je sice dobrá věc, ale musí se k tomu ještě něco přidat. Aby se člověk mohl realizovat, aby mohl důstojně žít, musí o to taky usilovat a třeba-li i bojovat.

PACHMAN:

Když někdo říká, že rakety Pershing II západní Evropa nepotřebuje, že USA mají dostatečnou kapacitu globálních strategických raket, nechápe technologickou podstatu těchto zbraní. Jedině SSSR má momentálně v Evropě takové atomární zbraně, které mohou s naprostou cílovou přesností zničit výhradně vojenské objekty, aniž zničí nejbližší velké město v okolí. USA nemají v Evropě ani jednu takovou raketu. Představme si hypotetickou situaci: zítra v ranních hodinách napadnou armády Varšavského paktu NSR. V první hodině válečného konfliktu vyřadí rakety středního doletu nejdůležitější cíle v NSR a v dalších evropských zemích. Potom SSSR řekne: ušetřme civilní obyvatelstvo, jednejme o míru, my máme takové a takové požadavky. V téhle situaci by dnes měl americký prezident pouze možnost rozhodnutí mezi dvěma alternativami: Buď kapitulovat, anebo dát rozkaz ke zničení největších center civilního obyvatelstva v SSSR. Já říkám otevřeně: v situaci amerického prezidenta bych rozkaz ke startu těch globálních raket nemohl dát. Já bych v této situaci kapituloval. Ty globální strategické rakety je zbraň tak absurdní svými ničivými účinky, že není vůbec vojensky použitelná. Globální rakety existují na obou stranách jenom proto, že je má i druhá strana. Proto také bylo možno uzavřít dohody o odzbrojení v této oblasti. Ale rakety středního doletu jsou zbraň vojensky nasaditelná, která nevede k masové apokalypse. V tom je jejich strašné

nebezpečí. Zbraně totálního zničení nejsou nebezpečné. Nebezpečné jsou zbraně, které mohou být ke konkrétním vojenským cílům nasazeny.

HORÁČEK:

Chtěl bych zdůraznit, že to dosažené řešení není žádným pokrokem – ten určitý optimismus, jak ho vyjadřuje Pavel Tigrid, že ono to teď půjde všechno líp, v něčem nesdílím. Prostě se pořád opakuje ten sám model, že bylo zase dosaženo vyrovnání na poli jaderných zbraní. Ty jaderné zbraně jsou svým způsobem jedna z podmínek pro politický vývoj, který vytvořil to, čemu se říká často 'supervelmoci'. Střední Evropa, státy jako Polsko, ČSSR, Maďarsko, NDR atd. – jejich spoutání v sovětském bloku – koření v tom, že každý malý stát potřebuje atomový deštník jednoho z těch dvou velkých. A pokud se nějak nedostaneme z toho, že jenom rovnováha atomových zbraní, které však vlastní jenom ty největší země, o všem rozhoduje, tak samostatnost ostatních států bude pořád nějakým způsobem omezována. Aby tomu bylo jinak, pro to zatím žádné řešení neudělalo nic.

TIGRID:

Zdeněk Mlynář říká, že skutečnost, že do Evropy přijdou americké rakety na věci nic nemění. Odbočil bych k bližšímu tématu: nové rakety, jak bylo oznámeno, máme také v Československu a ve východním Německu. A to, myslím, něco způsobilo. Vidíme to na těch reakcích z dopisů, dokonce i v Rudém právu, ani pan ministerský předseda nejásá. Poněvadž si i lidé, které opravdu žádná politika nezajímá, začali uvědomovat, že i oni se stali cílem jakýchsi raket. A jakpak jsme se do toho vlastně dostali? Nekřičel já jsem taky – může se zeptat ten strejda u piva – "Se Sovětským svazem na věčné časy"? Nepřispěl jsem taky já k tomu, že dneska u nás ty rakety jsou, poněvadž každé spojení něco stojí. A že tedy teď splácíme.

VOLNÝ:

Zdeněk Mlynář říkal – a Zelení to říkají ještě více – že obě velmoci jsou vlastně stejné, staví je na stejnou úroveň...

MLYNÁŘ:

To jsem neřekl. Říkám jenom, že obě supervelmoci udržují soutěžení na poli jaderného zbrojení. A já si myslím, že tento stav je v podstatě výhodný především pro Sovětský svaz. Protože SSSR by ani svou ekonomickou kapacitou, o jeho politické "přitažlivosti" nemluvě, by na roli supervelmoci nikdy nestačil. Pro SSSR je výhodné, že se tato soutěž odehrává právě na poli zbrojení, poněvadž tento systém, ma-li nějakou přednost, pak tu, že může soustředit k jednomu preferovanému cíli všechny prostředky, ať to stojí, co to stojí. A je-li tímto cílem zbrojení, pak je SSSR schopen stát se supervelmocí. Čili – já neříkám, že obě supervelmoci jsou rovnocenné. Ale v té atomové soutěži jsou zúčastněny prostě obě supervelmoci, to se nedá nic dělat.

MLYNÁRIK /z pléna/:

Já by som nebol taký optimistický, ako je Pavel Tigrid. Vychádzam z toho, že korene vojny tkvejú v podceňovaní, v ničení ľudskej osobnosti. U nás je stav vnútornej vojny, ktorú vedie permanentne totalitný režim proti vlastnému obyvateľstvu – tieto korene tu sú stále. Tak ako bol nacismus nebezpečím pre Európu a pre celý svet, je dnes bolševizmus svojou agresivitou to isté.

TIGRID:

My potrebujeme ten nesnadný mír prodloužit na co nejdější možnou dobu. Aby ten vřed, kterým je totalitární společnost, měl nějakým způsobem čas vyhřeznout. Aby se ukázalo, jaké ještě jiné síly v těch společnostech jsou. Tady jsem optimista. Já věřím na společenskou dynamiku. Já věřím, že Západ má co nabídnout, že může nabídnout něco, co koneckonců mladí ve východní Evropě a snad i v Sovětském svazu chtějí. Že tam existují elementy, které jsou na naší straně. Nabízíme sice život nesnadný a někdy i krutý, ale přece jenom dávající možnosti k tomu, co všichni chceme.

VOLNÝ:

Já bych chtěl jenom říct, že se divím jedné věci: Milan Horáček je člověk, kterého vyhnaly z Československa sovětské tanky. A přesto na sjezdu své strany, za kterou je v západoněmeckém parlamentě, hlasuje pro rozpuštění NATO. Nebo pro vystoupení západního Německa ze Severoatlantického společenství.

HORÁČEK:

Musíme trochu diferencovat. Když Petra Kelly v Kateřinském paláci v Kremlu mluvila o tom, že v podstatě oba bloky jsou zhoubné, použila německé slovo "boesartig". Jejich překladatel se to pokusil zahladit. Okamžitě jsem na to upozornil a žádal, aby poslední věta byla přeložena znovu. Vždyť tyhle bloky používají nejen střední Evropu, ale i jiné části světa jako rukojmí. To je náš přístup k tomuto problému. Když se budeme bavit o tom, jak dalece je nebezpečný Sovětský svaz nebo Amerika, vyčíslíme to v raketách. Ale pro mne jde ta otázka trochu dál, a sice ve smyslu důstojnosti života a dodržování lidských práv. Vidím, kdy bylo možné doufat v tenhle svět: jedině když se uvolňovalo napětí. Každá nová raketa, kdekoli se postaví, napětí neuvolňuje. A jestliže my žádáme rozpuštění NATO, tak žádáme současně – a to jsme jim také říkali – rozpuštění Varšavské smlouvy. V Kremlu měla Petra Kelly vpředu na tričku nápis "ROZPUŠŤTE NATO A VARŠAVSKÝ PAKT" a vzadu nápis "SOBLJUDAJTĚ PRAVA ČELAVĚKA" /dodržujte lidská práva/. A také jsme jim říkali: my nejsme proti vám jenom proto, že máte rakety. Jsme proti vám také proto, že nedáte ve vašem systému možnost lidem jiného názoru tento názor svobodně hlásat. Já jsem jim předložil listinu vězňů počínaje Sacharovem přes Orlova, Ščaranského a tak dál. Seznam lidí, které oni zavírají do věznic, do psychiatrických klinik. Řekl jsem jim: my máme veliký plakát "ROSA LUXEMBURG – FREIHEIT IST IMMER DIE FREIHEIT DES ANDERSDENKENDEN /svoboda je vždy svobodou jinak smýšlejícího/. To vy nedodržujete. Myslí, že jim muselo být jasné, že jestliže nechceme stát na půdě NATO, nestojíme tím pádem na půdě Varšavského paktu.

PACHMAN:

Rozdíl mezi vojenskou prezencí obou supervelmocí v Evropě je podle mého názoru evidentní a jednoduše vysvětlitelný. Kdyby zítra německý Spolkový sněm třeba na návrh Milana Horáčka většinou rozhodl, že Američané mají opustit Německo, tak pozítří budou Američané balit kufry. Kdyby v Československu se sto procent občanů rozhodlo vyzvat Sověty k tomu, aby opustili Československo, budou aktivní představitelé tohoto hnutí zavření a Sověti Československo neopustí. Ale ten rozdíl mezi oběma systémy má samozřejmě jiné důsledky. Sláva Volný řekl, že vy tady můžete poli-

tickým tlakem /teoreticky – a já doufám, že se vám to nepodaří a jedině přes mou mrtvolu bych chtěl dodat, kdyby se to mělo podařit/ dosáhnout toho, aby se západní spojenecký svazek rozpustil. To můžete v demokratickém systému theoreticky dosáhnout. Ale nemůžete nikdy přimět k rozpuštění Varšavský pakt. Nedávno jsem řekl v německé televizi – a ačkoli mě levicové listy za to napadly, trvám na tomto hodnocení: kdo v současné době za vojenské převahy SSSR, za existence dvou protichůdných systémů v Evropě, žádá oslabení nebo rozpuštění západního vojenského spojení, může jednat pouze z jedné ze dvou racionálních příčin: buď zešlel, anebo stojí v cizích službách.

HORÁČEK:

To si myslím, že právě není pravda. Já jsem tu zcela jasně řekl, že se nedá třeba jednostranným vystoupením Německa z NATO dosáhnout překonání systému dvou bloků v Evropě. Ale nemyslím si, že ti, kteří to požadují, že by na to neměli právo a také si nemyslím, že musí jednat z jedné z těch dvou příčin. Ti lidé si prostě myslí, že optimálním stavem by byla Evropa bez bloků, a já si to myslím taky. A teď jde o to, jak toho dosáhnout, jaké cesty k tomu mohou vést, kdy a proč je to nebezpečné a které kroky jsou možné. A to je třeba řešit demokraticky. Nemyslím si, bohuďák, že jediná záruka toho, že se to nestane v západním Německu, je případná mrtvola Luďka Pachmana, nýbrž že je to právě demokratický systém, který tohle všechno jako prvek diskuse akceptuje. Cíl Evropy bez bloků je podle mého názoru cíl, který je i pro nás, pro Československo, velice optimální. Protože ani Československo, ani Polsko, Maďarsko atd. se nikdy nebudou svobodně rozvíjet, pokud bude toto blokové rozdělení. Myslím si, že Evropa bez bloků je možná. Ale sotva může tento proces překonávání bloků v Evropě začít, poněvadž zde je situace nejvyhrocenější. Možná začne to všechno jinde ve světě a v této souvislosti a s jinými změnami se bude nějak v Evropě vyvíjet.

HEJL /z pléna/:

Moje poznámka se týká falešné symetrie, když se srovnává postavení střední Evropy jako údajně rukojmí dvou supervelmocí. Z Atlantického paktu vystoupil v roce 1956 Island a nic se nestalo. Vrátil se do NATO po tom, co sovětské tanky zmasakrovaly maďarské povstání. Z vojenské organizace NATO vystoupila Francie – a nic se ne-

stalo. Ten obraz domnělé symetrie mezi oběma bloky je naprosto falešný. Mírové hnutí na Západě může zneutralizovat západní Evropu, může způsobit politickou katastrofu. Mírové hnutí na Východě, neoficiální, které by podobně chtělo usilovat o vystoupení z vojenské organizace Varšavského paktu, nedosáhne ničeho. Takže symetrie mezi bloky neexistuje, to je demagogie.

HAVELKA /z pléna/:

Měl bych krátkou poznámku k tomu, co říkal Milan Horáček. Mluvil o tom, že nemá smysl mluvit o dozbrojení, což je patrně jeden z argumentů hnutí Zelených, proti kterému se dá zdánlivě těžko něco namítat. Overkill je prý už tak veliký, že i za současného stavu sil by případná válka vedla jednoznačně ke zničení světa. Položme si otázku, jak lze teoreticky vést válku v atomárním věku. Na tu otázku můžeme odpovědět, když se podíváme trochu do historie. Války začínaly zejména tehdy, když útočník byl přesvědčen, že napadená strana je tak slabá a jeho útok že bude tak drtivý, že se ten druhý nebude schopen bránit. K tomu by, podle mého názoru, mohlo dojít za předpokladu, že Zelení a ostatní podobná seskupení by dosáhli toho, že by NSR vystoupila z NATO a že by Američané opustili západní Německo. Pak by ruští maršálové mohli dospět k názoru, že nastala situace, kdy by se bleskurychlým útokem mohli zmocnit západní Evropy a zároveň dát Američanům najevo, že dál už nechtějí jít. Co se děje v hlavách sovětských maršálů, o tom nemáme představu. Teď by mohlo v jejich hlavách dojít k tomu, že je tady ta poslední šance zmocnit se Evropy. A já mám takový soukromý pocit, že teď je ta špička té krize.

HORÁČEK:

To, že mírové hnutí má na Západě nesporně lepší podmínky se rozvíjet a pracovat, je samozřejmé. Je na tom nesporně lépe než třeba Charta 77 nebo Solidarność. Právě proto je podporujeme. My říkáme naprosto jasně, že našim partnerem jsou ti, kteří jsou utlačováni a ne ti, kteří utlačují. Jinak jsem ovšem toho názoru, že se nedá do budoucna neustále lepšími zbraněmi a lepší a lepší technologií zajistit mír. Naopak. O co budou lepší zbraně, o co bude lepší technologie, o co bude lepší computer, o to budou kratší časy toho, jakým způsobem by mohla vzniknout válka. Proto se ta jistota obrátí ve větší nejistotu.

MLYNÁŘ:

Současná situace ukazuje, že stav, kdy mír je pouze ne-válka zajištěná obrovským hromaděním jaderného potenciálu na obou stranách, není bází pro trvalou mírovou existenci moderní lidské společnosti. Tím vstupujeme do vývojové fáze, kdy se budou muset hledat jiné alternativy základny pro mírovou existenci moderní industriální civilizace. A myslím, že jediná metoda je tady metoda politické demokracie. A doufám, že se to bude v západních společnostech touto metodou hledat a odvíjet. Bude plno rozporů a hádek, třeba i nebezpečných situací, ale jinou metodu nevidím.

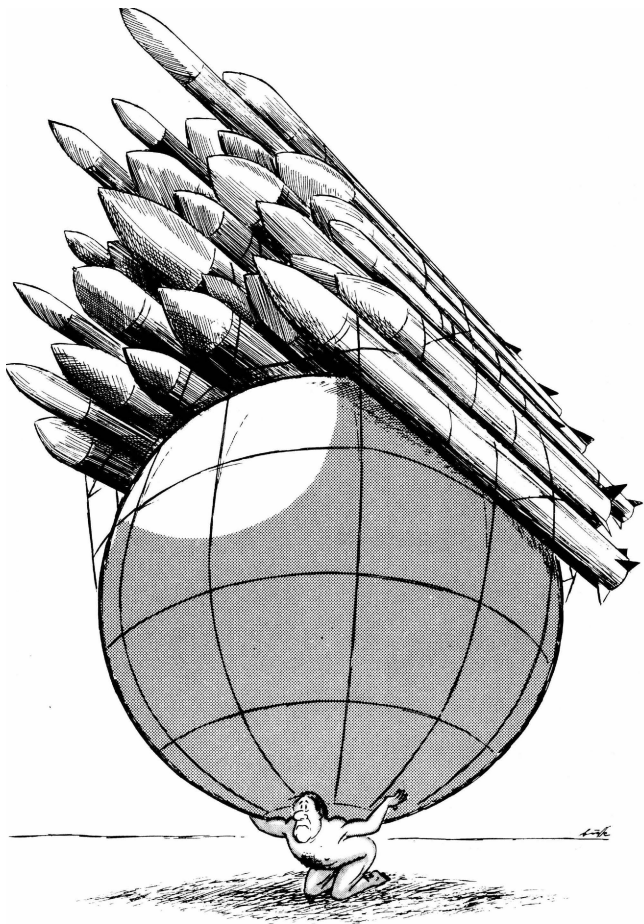
PACHMAN:

Když slyším to poetické heslo zdejšího takzvaného mírového hnutí "Představ si, je válka a nikdo tam nejde!" – tak si vzpomínám vždycky na jednu srpnovou noc. Tehdy proti nám ti druzí začali válku, my jsme tam nešli a na druhý den leželi na našich ulicích zastřelení lidé, v následujících měsících zhruba 18.000 lidí zavřených z politických důvodů, v dalších letech bylo 300.000 lidí vyhozeno ze zaměstnání, existenčně zničených. Nejdůležitější historická zkušenost poraženého československého jara je zkušenost, že vzdát se práva na obranu znamená téměř automaticky vzdát se svobody. Naše úsilí tady na Západě musí směřovat k tomu, abychom se nikdy necitli v situaci, která by se rovnala oné situaci v noci z 20. na 21. srpna 1968.

TIGRID:

Každý si jistě udělá závěr sám z toho, co jsme tady říkali. Je u nás strach ze smrtících zbraní. Možná, že by bylo dobře jít od tohoto strachu ze zbraní spíš k odhodlání nebát se – krátce takový pohyb od strachu ke svědomí. Jestli my, řadoví občané / a to i tam, v uzavřené společnosti/ můžeme něco udělat, aby k nejhoršímu nedošlo, tak myslím, že je to právě schopnost osvobodit se od strachu a hledat mezilidské vztahy, hledat vnitřní smír. Aby se lidé nepožírali mezi sebou. A to je v moci každého.

/Vysíláno 3. prosince 1983/

OBSAH

Dopis biskupa Jaroslava Škarvady.	5
Petr Kolář SJ: Katolická morálka v době jaderného ohrožení . . .	7
Amber Bousoglou: Finlandizace a finská skutečnost	29
Vilém Hejl: Pacifismus nebo realismus?	39
Lída Rakušanová: Nukleární mír – realita nebo iluze?	49
Jaroslav Langer: Osm tezí k alternativnímu zabezpečení míru . . .	59
Jiří Sláma: Zbrojení a ekonomika.	67
Vilém Prečan: Charta 77, její vztah k otázkám míru a války a k soudobým mírovým hnutím	75
Z diskuse /Gruša, Janýr/	101
Milan Schulz: Slovní vojna a mír	107
Luděk Pachman: Mírová politika z konzervativního hlediska . . .	117
Zdeněk Mlynář: Současné mírové hnutí a politická levice	127
Z diskuse /Tomský, Binar, Horáček, Štefánek, Sláma, Prečan; Pachman, Mlynář/.	138
Pavel Tigrid: Život a zánik v nukleárním věku.	155
Z diskuse /Hampejs, Gruša/	163
Václav Bělohradský: Politika a eschatologie	169
U KULATÉHO STOLU /Volný, Tigrid, Mlynář, Pachman, Horáček - Mlynárik, Hejl, Havelka/	205

OPUS BONUM – PŘEHLED EDIČNÍ ČINNOSTI

ANDREJ STANKOVIČ: VÝZNAM JOSEFA FLORIANA. První přehledná práce o životě a díle jedné z největších osobností předválečného kulturního života a iniciátora moderní křesťanské kultury v českých zemích. Vyšlo s přispěním Nadace Charty 77. 207 stran, 5 černobílých fotografií, cena DM 17,-

JIRÍ LEDERER /red./: SVĚDECTVÍ PAVLA TIGRIDA. Sborník z materiálů ze symposia věnovaného 25. výročí založení exilového časopisu Svědectví, které se konalo na podzim 1981 ve Frankenu. Autory jednotlivých příspěvků jsou J. Kovtun, K. Kaplan, A. Kratochvil, J. Vladislav, V. Prečan, K. Jezdinský, M. Schulz, K. Skalický, J. Lederer aj. 176 stran, 10 černobílých fotografií, cena 17,- DM.

JOSEF ZVĚŘINA: ODVAHA BÝT CÍRKVÍ. Sborník statí a úvah předního českého katolického teologa. Sestavil Anastáz Opasek OSB. Proti italskému a německému vydání obsahuje tato kniha navíc Zvěřinovu základní studii "Za novou cestu teologie". 178 stran, 1 černobílá fotografie, cena 17,- DM.

SOREN KIERKEGAARD: NEMOC K SMRTI. Z dánštiny přeložila Marie Mikulová-Thulstrup. První české vydání významného díla dánského filozofa. Kierkegaardovo dílo formuluje nové pojetí člověka, jež vyrostlo z odporu k hegelovskému systému. 180 stran, cena 17,- DM.

VILÉM PREČAN /red./: KŘEŠŤANÉ A CHARTA 77. Sborník z materiálů domácí opozice z konce 70. let: sdělení VONSu, petice, otevřené dopisy, prohlášení skupin křesťanů různých vyznání. Sborník obsahuje málo známé texty J. Patočky, V. Havla, V. Bendy, J. Zvěřiny, J. Šimsy aj. 320 stran, cena 15,- DM. Vyšlo ve spolupráci s nakladatelstvím Index. /rozebráno/

PAVEL TIGRID /red./: ÚNOR 1948 OČIMA VÍTĚZŮ A PORÁŽENÝCH O 30 LET POZDĚJI. Sborník z materiálů ze stejnojmenného symposia ve Frankenu, uspořádaného v roce 1978. Autory jednotlivých příspěvků jsou: Tigríd, Kaplan, Pachman, Prečan, Pecháček, Sláma, Heidler, Kratochvil, Dresler, Stroebinger, Pustejovsky, Selucký, Mlynář, Skalický aj. 204 stran, cena 15,- DM. Vyšlo ve spolupráci s nakladatelstvím Index. /rozebráno/

PAVEL TIGRID /red./: VÝVOJ CHARTY 77. Sborník z materiálů ze symposia ve Frankenu, uspořádaného v roce 1979. Autory jednotlivých příspěvků jsou V. Prečan, I. Medek, Z. Mlynář, J. Rozner, V. Hejl, E. Menert, P. Tigrid aj. 180 stran, cena 15,— DM. Vyšlo ve spolupráci s nakladatelstvím Index.

VLADIMÍR NEUWIRTH: APOKALYPTICKÝ DENÍK. Osobní život, časové i nadčasové otázky, domov, úryvky z literárních děl ve světle poslední knihy Písma – a naopak. 212 stran, cena 8,—DM. Vyšlo ve spolupráci s nakladatelstvím Křesťanské Akademie.

POEZIE

ANASTÁZ OPASEK: ŽIVOT UPŘEN DO STŘEDU. Básnická sbírka, jejímž autorem je opat bývalého břevnovského kláštera v Praze. Obsahuje řadu znamenitých ukázek meditační lyriky, které jsou v současné české poezii jevem velice vzácným. 52 stran, cena 5,—DM

ZDENĚK ROTREKL: MALACHIT. Básnická sbírka přetištěná z rukopisu kolujícího v Československu. Autor byl v 50. letech z politických důvodů vězněn a dnes patří doma opět k zakázaným autorům. 54 stran, cena 8,— DM. Vyšlo ve spolupráci s nakladatelstvím PmD.

JOSEF KOSTOHRYZ: EUMENIDY. Vrcholná básnická sbírka katolicky orientovaného autora žijícího v Praze, dlouholetého politického vězně komunistického režimu. 60 stran, cena 10,— DM. Vyšlo ve spolupráci s nakladatelstvím PmD.

VLADIMÍR VOKOLEK: KE KOMU MLUVÍM DNES. Po sedmnácti letech vychází sbírka katolicky orientovaného básníka, která dovoluje čtenáři poznat osobitou tvář české poválečné poezie. 80 stran, cena 12,— DM. Vyšlo ve spolupráci s nakladatelstvím PmD.

Všechny uvedené tituly je možno objednat na adrese OPUS BONUM POSTFACH 3929, D-FRANKFURT/M 1.

